

BRUNO HARTMAN IN NJEGOVO KULTURNO POSŁANSTVO

Uredila
Vlasta Stavbar

Odstiranja 14

Vlasta Stavbar (ur.)

**BRUNO HARTMAN IN NJEGOVO KULTURNO
POSŁANSTVO**

Recenzenta prof. dr. Silvija Borovnik
dr. Franja Dular

Jezikovni pregled dr. Ajda Gabrič

Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Izdajatelja Slovenska matica
Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor

Založnika Slovenska matica
Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba

Za založnika doc. dr. Ignacija Fridl Jarc
prof. dr. Zdravko Kačič, rektor

Izid knjige so podprli Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko
dejavnost Republike Slovenije

© 2025, Slovenska matica

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na
URL: <https://press.um.si/index.php/ump/sl/catalog/book/1104>
DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ukm.1.2026>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 272650755

ISBN 978-961-213-479-2 (Slovenska matica, PDF)

ISBN 978-961-299-126-5 (Univerzitetna založba, PDF)

BRUNO HARTMAN IN NJEGOVO KULTURNO POSŁANSTVO

Uredila
Vlasta Stavbar

SLOVENSKA MATICA

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Ljubljana 2025

VSEBINA

Vlasta Stavbar, <i>Knjigi na pot</i>	7
Od mladostne zagnanosti do premišljene odgovornosti	11
Bojan Cvelfar, <i>Od »Čizleka« do »Flokija«. Mladostna leta</i> <i>Bruna Hartmana</i>	13
Tea Rogelj, <i>Hartman in (mariborsko) gledališče</i>	31
Aleš Gabrič, <i>Bruno Hartman in Slovenska matica</i>	65
Pisec in prevajalec	83
Denis Poniž, <i>Hartmanova monografija Celjski grofje v slovenski dramatiki</i> <i>v luči raziskav tém, motivov in mitov o Celjskih grofih</i> <i>v dramskih besedilih</i>	85
Nino Flisar, <i>Hartmanovo delo na področju literature</i>	101
Ignacija Fridl Jarc, <i>Hartmanovo prevajalsko delo</i>	121
Bibliotekar in njegova knjižnica	135
Irena Sapač, <i>Bruno Hartman in slovensko knjižničarstvo</i>	137
Bernard Rajh, <i>Bruno Hartman in selitev Univerzitetne knjižnice Maribor</i> <i>v novo zgradbo</i>	163
Vlasta Stavbar, <i>Hartman, pisec kulturnozgodovinskih študij, in njegova</i> <i>zapuščina v Univerzitetni knjižnici Maribor</i>	167
Imensko kazalo.....	177
O avtoricah in avtorjih.....	185

Vlasta Stavbar

KNJIGI NA POT

Znanstveno monografijo, ki smo jo naslovili *Bruno Hartman in njegovo kulturno poslanstvo*, je vzpodbudila 100-letnica rojstva literarnega in gledališkega zgodovinarja, bibliotekarja, dramaturga in prevajalca izr. prof. dr. Bruna Hartmana (1924–2011), ki je bil tudi zaslužni član Slovenske maticе. Njegova življenjska pot je bila razgibana, polna novih spoznanj in usmerjena strokovno, znanstveno in kulturno.

Monografija predstavlja Hartmanovo vlogo na različnih področjih (od izobraževanja in znanosti do kulture), na katerih je zapustil neizbrisljivo sled. Prispevki prinašajo strokovna spoznanja o njegovem delu. Rojeni Celjan je bil po študiju književnosti južnoslovanskih narodov, slovenskega jezika, francoščine in primerjalne književnosti na ljubljanski univerzi profesor na učiteljski gimnaziji v Murski Soboti, nato je poučeval na mariborskem učiteljski gimnaziji. Pritegnilo ga je gledališče, najprej ljubljanska Drama, mariborsko gledališče in še Slovensko ljudsko gledališče v Celju. Za tem je nadvse uspešno vodil Študijsko knjižnico v Mariboru, kasneje Univerzitetno knjižnico Maribor vse do svoje upokojitve leta 1989.

Začetek knjige je posvečen Hartmanovi mladosti, zlasti obdobju, ko je kot dijak obiskoval celjsko gimnazijo, ki mu je krepila zavest in nudila okolje za razvoj njegovih literarnih in gledaliških zanimanj. Pomembno ga je zaznamovala druga svetovna vojna. Spoznamo njegova prva službena leta kot profesorja in službeno popotovanje iz Maribora v Ljubljano v gledališke vode ter vrnitev v Maribor. Hartmanovo gledališko delo se kaže v njegovem bogatem opusu dramaturškega dela v kratkem časovnem obdobju v Mariboru in Celju. Predstavitve njegovega dramaturškega dela dopolnjuje slikovno gradivo z gledaliških predstav, pri katerih se je podpisal kot dramaturg ali režiser. Predstavljeno je tudi njegovo lektorsko delo.

Monografija obravnava Hartmanovo delovanje v najstarejšem slovenskem znanstvenem in kulturnem društvu Slovenski matici, katere član upravnega odbora in predsednik založniškega sveta je bil. Prvemu sklopu, ki obsega obdobje od Hartmanove mladostne zagnanosti do premišljene odgovornosti, sledi sklop prispevkov, v katerih so raziskana in zapisana spoznanja o Hartmanu kot piscu in prevajalcu. Monografija tako prinaša pregled Hartmanovega prevajalskega dela in podrobneje predstavi njegovo študijo o Celjskih grofih v slovenski dramatik 19. in 20. stoletja. Prinaša oceno pomembnosti te Hartmanove študije, kajti izpostavlja tudi vplive avtorjev iz starejših dob na kasnejše dramatike, prenos tem in motivov in njihovo spreminjanje skladno z estetskimi in svetovnonazorskimi pogledi posameznih dramatikov in dramatičark.

Hartmanovo delo na področju literature je natančno razčlenjeno na sedem področij, ki se med seboj prepletajo. Njegovo delo na področju literature je bilo izrazito raznovrstno, saj se je ob literarnem prevajalskem delu z literaturo ukvarjal tudi na najrazličnejše druge načine, znanstveno kot literarni zgodovinar, kritiško kot pisec literarnih kritik in ocen, kot prevajalec proznih in dramskih del, kot urednik knjižnih izdaj in literaturi namenjenih revij, kot pisec biografskih gesel o literatih in literaturi za leksikone in enciklopedije, kot avtor razstav z literarno tematiko.

Pomemben sklop predstavlja spoznanja o Hartmanovem bibliotekarskem delu in njegovi vlogi kot ravnatelj Univerzitetne knjižnice Maribor. Natančno je raziskana njegova vloga v razvoju in organizaciji Študijske knjižnice, predhodnice Univerzitetne knjižnice Maribor, ter njegovi vlogi kot predsednik Skupnosti Študijskih knjižnic Slovenije. Zbrana so dejstva o Hartmanovem delovanju pri izgradnji nove knjižnične stavbe v Mariboru ter uvajanju informacijske tehnologije v knjižničarstvo. Natančno je opisana preselitev Univerzitetne knjižnice v novo zgradbo z »živo verigo«, ki je pomenila simbolno dejanje in

ostala v zavesti kot primer sodelovanja prebivalcev mesta pri pomembnem kulturnem dogodku. Bruno Hartman je tako osrednja osebnost slovenskega knjižničarstva, saj je s svojo izvirnostjo pustil močan pečat in zasnoval knjižnični sistem mariborske univerze in idejna izhodišča za stavbo mariborske univerzitetne knjižnice ter predaval o organiziranosti sodobnega bibliotekarstva na Oddelku za bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze.

Hartman je predstavljen tudi kot pisec kulturnozgodovinskih študij, ki so pomembno prispevale k raziskovanju mariborske in slovenske kulturne preteklosti. Napisal je več kot petdeset kulturnozgodovinskih razprav o mestu ob Dravi, ki so nastala med tridesetletnim raziskovalnim ukvarjanjem s preteklostjo Maribora in jih je objavljajl v različnih strokovnih in znanstvenih publikacijah, skupaj pa so zbrane v knjigi *Kultura v Mariboru*, ki jo je izdal leta 2001 pri Založbi Obzorja. Pričujočo monografijo zaključuje predstavitev obsežne Hartmanove osebne zapuščine, ki jo hrani Rokopisna zbirka Univerzitetne knjižnice Maribor in vabi k nadaljnjemu raziskovanju. Vsa predstavljena področja imajo znanstveni aparat z navedbo virov in literature. Pod prispevke v znanstveni monografiji so se podpisali različni strokovnjaki za posamezna področja Hartmanovega delovanja in njihov nabor tako predstavlja širino Hartmanovega vsestranskega delovanja in njegov izjemni prispevek k razvoju slovenskega bibliotekarstva, pa tudi kulture nasploh. Znanstveni prispevki z novimi spoznanji predstavljajo Bruna Hartmana osebno ter njegovo kulturno poslanstvo v slovenskem prostoru.

**OD MLADOSTNE
ZAGNANOSTI
DO PREMIŠLJENE
ODGOVORNOSTI**

Bojan Cvelfar

OD »ČIŽLEKA« DO »FLOKIJA«.

MLADOSTNA LETA BRUNA HARTMANA

V enem od številnih intervjujev je Bruno Hartman na vprašanje »In če bi bili še enkrat na začetku poklicne kariere?« zadovoljno odgovoril: »Ponovil bi to, kar sem delal. Če bi lahko. Sodim torej med tiste, ki so našli zadovoljstvo v svojem poklicu.«¹

In kako se je vse skupaj začelo? Življenjska zgodba Bruna Hartmana je zgodba fantiča iz Celja, ki se je rodil staršem iz bajtarskega sveta, ti pa so mu z bistrostjo in zavzetostjo omogočili, da se je izobrazil in priložil v slovensko kulturo in znanost svoj prispevek.² Tako se je na kratko opisal sam v izjemno zanimivih spominih s pomenljivim naslovom *Na poti pride vse naproti*.

Otroštvo je preživel v petčlanski družini, ki je živela v skromnem stanovanju na Okoliški osnovni šoli v Celju (danes I. OŠ, katere stavba bo leta 2027 slavila 100. obletnico). Bil je najstarejši od treh otrok. Brat Janko je bil mlajši dobro leto, sestra Dragica pa štiri leta. Vse tri otroke sta starša poslala v šole, sinova sta obiskovala gimnazijo, hči pa meščansko šolo šolskih sester.

1 Štruc, Pogovor z dr. Brunom Hartmanom, str. 11.

2 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 3.

Oče Ivan Hartman se je rodil na Kajžah pod Kaplo, v šolo je hodil v Ožbalt. Kljub bistrosti ni imel možnosti za nadaljnje šolanje. Najprej je služil kot konjski hlapec v domačem kraju, nato kot kočijaž v Meži. Leta 1914 se je preselil v Žalec, postal je sluga pri zobozdravniku Alojziju Kunstu. Med prvo svetovno vojno se je s celjskim 87. pehotnim polkom znašel v bojih na Doberdobo in v Dolomitih, po vojni se je pridružil borcem za severno mejo in se pod vodstvom Rudolfa Maistra odpravil na Koroško. Po vojni se je vrnil k svojemu predvojnemu delodajalcu v Žalec, kjer je spoznal bodočo življenjsko sopotnico Ivano Šipek, ki je tam opravljala delo služkinje. Od leta 1925 je bil sluga (danes bi rekli hišnik) na okoliški deški osnovni šoli. O očetu je Bruno Hartman zapisal: »Iz majhnih razmer je oče zrasel v velikega človeka, polnega življenjske modrosti in vednosti o tem, kako je treba življenje sooblikovati in ga s svojo voljo usmerjati v lepše.«³

Mama Ivana, rojena Šipek, je bila doma z Mulence, zaselka pod Šmohorjem nad Laškim. Bila je kar petnajst let mlajša od očeta. Imela je izredno lepo, elegantno pisavo in smisel za oblikovanje. Sama je vodila celotno gospodinjstvo. Poskrbela je, da so bili otroci vedno primerno oblečeni. Držala se je svojega načela, češ da ni tako bogata, da bi kupovala cenene reči. Za otroke je izbirala boljše blago in iz njega dala šivati obleke.⁴

Brat Janko Hartman (13. december 1925–27. januar 2025) je bil v najstniških letih navdušen ljubitelj letalstva. Vneto je sodeloval pri jadralni skupini Aerokluba Celje, ki je v letih 1938–1939 pomagala izdelovati jadralno letalo Inka II. Smisel za risanje in oblikovanje je izpopolnjeval na celjski gimnaziji, kjer ga je risanja učil slikar Albert Sirk. Le teden dni po maturi, ki jo je uspešno opravil februarja 1944 v Brežicah, je bil vpoklican v nemško vojsko. Po srečni vrnitvi iz druge svetovne vojne se je prav tako kot brat Bruno vpisal na univerzo v Ljubljani. Po preizkusih na likovni akademiji in gradbeni fakulteti je končal na arhitekturi, kjer je leta 1953 diplomiral. Vrnil se je v Celje ter se že na začetku svoje ustvarjalne prakse vključil v ekipo celjskih arhitektov, ki so v slogu povojnega modernizma ustvarili prvo večjo stanovanjsko pozidavo v Celju. Poleg številnih drugih stanovanjskih in poslovnih stavb v mestu je njegovo delo tudi legendarna šestnajstnadstropna stolpnica Vrtnica na robu mestnega jedra, zgrajena leta 1976. Uveljavil se je kot napreden arhitekt, ki je postavljal svojo arhitekturo v duhu kulturne pripovednosti svojega časa. Skupaj z Ivanom Stoparjem, prvim ravnateljem zavoda za spomeniško varstvo Celje, sta se zavzeto

3 Hartman, *Beseda o očetu in sebi*, str. 256.

4 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 17.

posvetila celoviti prenovi starega mestnega jedra. Pri tem je najbolj izstopala vrnitev blišča Narodnemu domu, ki so ga Nemci med drugo svetovno vojno arhitekturno iznakazili in tako simbolično degradirali v nepomembno stavbo. Leta 2020 mu je Mestni svet Mestne občine Celje za izjemen arhitekturni prispevek pri urbanem razvoju starega mestnega jedra in restavriranju pomembnih mestnih zgradb ter snovanju poslovno-stanovanjskih stavb, s katerimi je bistveno zaznamoval arhitekturno podobo mesta, podelil naziv častni meščan Celja.⁵

V okoliški osnovni šoli

Glede na to, da je oče opravljal delo šolskega sluge, sta mu Bruno in njegov brat večkrat morala pomagati pri opravih v šolski stavbi. Med počitnicami je na šoli vedno potekalo veliko čiščenje in med drugim je bil njun posel predvsem mazanje tal s protiprašnim oljem. Kakšno leto pred drugo svetovno vojno sta dosegla rekord – v enem dnevu (od štirih zjutraj pa do petih popoldne) jima je uspelo namazati vsa tla po razredih.⁶

Takrat štiriletno osnovno šolo je Hartman tako rekoč obiskoval kar doma. Zelo zgodaj je vzljubil branje. Knjige si je preko svojega razrednika najprej izposojal v šolski knjižnici. Zelo kmalu, že v drugem razredu osnovne šole, se je vpisal v Mestno knjižnico.⁷ Tam je delala knjižničarka Vera Levstik, učiteljica na meščanski šoli in sestra pisatelja Vladimirja Levstika. Tako si je nekega večera tik pred božičem sposodil Dickensove *Božične povesti*. Na poti domov se je med naletavanjem snega ustavil pod ulično svetilko in vneto bral. Tako se je vživel v Dickensu, da ga je nazaj v resničnost postavil šele oče, ki ga je prišel iskat.⁸

Že v prvem razredu se je prvič поблиže srečal tudi z gledališčem, ki ga je kasneje tako navduševalo. V šolski božični predstavi so ga namreč oblekli v Jezuščka in ga na saneh popeljali čez oder.⁹ Prav tako v osnovni šoli se je začel učiti igranja na violino. Leta 1935 se je vpisal v glasbeno šolo Glasbene matice. Violini je ostal zvest ves čas in je z njo bogatil koncerte v izvedbi orkestra Glasbene matice Celje.¹⁰

5 Gorjanc, *Modernist z občutkom za zgodovinsko in udobje*, str. 34.

6 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 12.

7 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 30.

8 Forstnerič Hajnšek, *Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici*, str. 36.

9 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 26.

10 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 30.

Okoliška deška osnovna šola v Celju pred drugo svetovno vojno (Foto: Josip Pelikan)
(Muzej novejše zgodovine Celje, 745:CEL, JP-4564.)

Med »čižleki« (tako so pravili drobcenim, majhnim fantičkom) je navezal dolgoletno prijateljstvo z dvema. Prvi je bil Jože Kantušer, kasneje svetovno znani izdelovalec godal, ki se je že med vojno preselil v Mittenwald na Bavarskem. Drugi pa Karel Jezernik, sin znanega celjskega stavbnega mojstra. Ta je kasneje postal psiholog, sociolog in publicist, bolj znan kot Mišo in kot upornik proti socialističnemu sistemu.

Na celjski gimnaziji

Še ne desetleten (v šolskem letu 1934/35) je Bruno Hartman prvič prestopil vrata celjske gimnazije. Ta mu je vzbujala spoštovanje in zlagoma krepila zavest. Kot je sam zapisal, je gimnazija v tistih časih pomenila nekaj vzvišenega, nekaj, kar mladega človeka vodi h globljim spoznanjem.¹¹

V spominih na prigode dijakov in profesorjev s I. gimnazije v Celju je izpostavil naslednjo simpatično anekdoto iz četrtega razreda (šolsko leto 1937/38):

¹¹ Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 32.

»Profesor Josip Karba je bil čokat možakar na dolgih nogah, z debelimi naočniki in z izproženo plešasto glavo. Bil je vsevednež; mimo francoščine je dijake bogato seznanjal z zanimivostmi z najrazličnejših področij. Običajno jih je zabelil s finim, včasih pa tudi jedkim humorjem. Rad se je postavljajl s svojimi premetenimi pedagoškimi posegi. Razglašal je, da ga ne študentek ne dijak ne moreta prelisičiti s prepisovanjem med pisanjem šolske naloge. Ko je prišla spet na vrsto šolska naloga iz francoščine, je obnovil zgodbo o svoji premetenosti. Razkoračil se je na dnu razreda in kot ris pogledoval po klopeh. Ciril Rakuša je sedel v prvi klopi, pa ne zaradi prizadevnosti. Kradoma se je oziral za profesorjem, in ko se mu je zazdelo, da ga ne vidi, je izpod klopi potegnil »švindelnec« – listič z besedilom, ki ga je kanil prepisati. Profesor pa ga je zagledal in v nekaj skokih je že bil pri njem. Iztrgal mu je listič in začel kot kakšen Indijanec poplesavati po razredu; mahal je z lističem in vpil »Bojni plen, bojni plen! Sem ga zalotil, kaj? Mene študentek ne more prevarati!« In takele je gonil kar naprej. Razred je izrabil profesorjevo silno navdušenje nad svojo iznajdljivostjo, ki ga je kar slepila. Eni so pogledavali v francoske učbenike pod klopjo, najdrznejši pa so jih položili kar nanjo. In so veselo prepisovali. Tako dobre šolske naloge iz francoščine na šoli že dolgo niso pisali.«¹²

V gimnaziji je bil odličnjak samo v prvem razredu (takrat je prejel tudi študentsko podpornika celjskega slovenskega dijaštva trgovca Antona Kolenca), v vseh drugih pa je bil prav dober. V gimnazijskih vpisnicah lahko zasledimo tudi opazke o njegovem učenju in vedenju. Če so razredniki od prvega do tretjega razreda opazili, da je pri učenju »zelo marljiv, še nadarjen«, pri vedenju pa, da je to »zelo mirno in dostojno«, pa se je to v višjih razredih spremenilo. V četrtem in petem je njegovo učenje označeno le še kot »marljivo«, vedenje pa »lepo«. V šestem razredu je razrednik njegovo učenje opredelil za »prav lahko, ker je izredno nadarjen«, vedenje pa kot »vljudno in živahno«. V sedmem razredu je rubrika ostala prazna. Vzrok za nekoliko slabše mnenje o njegovem vedenju zagotovo tiči v dveh ukorih, ki jih je prejel. Prvi ukor razrednika ga je doletel 30. septembra 1936, »ker je med nemško uro pljuval«, drugi pa 12. novembra 1940 »radi nerednosti«.¹³

Nižji tečajni izpit (malo maturo) je položil z naslednjimi ocenami: slovenščina prav dobro (pisno odlično, ustno prav dobro), francoščina odlično (ustno), zgodovina in zemljepis odlično (ustno) in matematika prav dobro (ustno). Za primerjavo – letne ocene v 4. razredu je imel: vedenje 5, verouk 5,

12 Hartman, Še nikoli tako dobro, str. 13.

13 SI ZAC 845, t.e. 49–52, 54, 56, 58, a.e. 161–166, 168, Vpisnice dijakov.

slovenščina 4, srbohrvaščina 4, francoščina 5, nemščina 4, zgodovina 4, zemljepis 4, fizika 4, kemija 4, matematika 3, higiena 5, risanje 4 in telovadba 5.¹⁴

Poleg šole je nadobudnega mladeniča pritegnilo še marsikaj, predvsem pa nabijanje žoge, potepanje v fantovskih skupinah, igranje na violino in zatekanje v knjižnico, kjer se je navduševal predvsem nad pustolovskim Karlom Mayem.¹⁵ Učiteljica slovenščine Eleonora Kernc ga je hitro izbrala za urejanje šolske knjižnice – morda ga je že takrat navdihnila za knjižničarstvo. Vsekakor pa ga je navdušila za vpis na študij slovenistike.¹⁶ Tiskana beseda ga je uspešno nagovorila že v osnovni šoli. Vsako leto so mu starši kupili zbirko Mladinske matice. Na začetku višje gimnazije pa je začel posegati po vrednejši, zahtevnejši literaturi. S svojo mojstrsko besedo ga je Ivan Cankar, kot sam pravi, kar zastrupil.¹⁷

Leta 1938 je sodeloval v na novo ustanovljenem gimnazijskem literarnem krožku, v katerem se je ustvarjalno uveljavil Karel Destovnik, a ga je Hartman kmalu zapustil. Je pa v razrednem glasilu *Ošpičene prekle* objavil svoje prve ocene gledaliških predstav.¹⁸

Iz šolske kronike je razvidno, da je 5. februarja 1940 nastopal na Strossmayerjevi šolski proslavi, ki se je z istim programom odvijala dvakrat – jutraj ob 8. uri za dijake z dopoldanskim poukom in ob 14. uri za tiste, ki so imeli popoldanski pouk. Deklamiral je pesem Alojza Gradnika *Nekaterim*.¹⁹

Na svojstven način se je v dijaških letih prvič srečal s slovenskim književnikom in diplomatom Antonom Novačanom, s čigar deli in življenjem se je kasneje kot literarni in kulturni zgodovinar kar precej ukvarjal. V otroških in mladostnih letih je namreč rad zahajal k Jezernikovim, katerih posestvo je ležalo v Šmarjeti ob reki Hudinji. V bližini, v tolmunu pod šmarješkim mostom, se je bilo poleti zelo prijetno kopati. Ob tem je mladina svoje navdušenje po navadi izkazovala zelo na glas, če ne kar kriče. To pa je nekega popoldneva pri počitku zmotilo lastnika in stanovalca bližnje vile Antona Novačana. S svojo mogočno postavo se je pojavil na oknu in jih pošteno ozmerjal. Mladina se seveda ni dala motiti, še več, njegovim zmerljivkam si je dovolila celo ugovarjati. Novačan je izginil z okna ter se čez hip ponovno prikazal, tokrat s pištolo v roki, in zakričal: »Barabe, utihnite in izginite, sicer bom streljal!« To je mladini pognalo strah v kosti, hitro so pobrali svoja oblačila in jo s pospeškom ucvrli daleč stran.²⁰

14 SI ZAC 845, t.e. 191, a.e. 1487, Nižji tečajni izpiti.

15 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 49.

16 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 36.

17 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 50.

18 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 51.

19 SI ZAC 845, t.e. 70, a.e. 200, Kronika gimnazije.

20 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 41.

Predstava Herman Celjski v Mestnem parku (Foto: Adolf Perissich)
(Zgodovinski arhiv Celje, ZAC 900 – Slovensko ljudsko gledališče, a. š. 293.)

V teh časih je doživel še eno srečanje z veliko osebnostjo, s katero se je kasneje veliko strokovno ukvarjal. No, v resnici se je srečal s pokojnikom. Leta 1934, ko je umrl general Rudolf Maister, se je furgon z njegovim truplom počasi pomikal mimo užaloščenih množic po celjskih ulicah. Mimohoda se je udeležil tudi Bruno Hartman. Ti prizori so se mu močno vtisnili v spomin. Mogoče ga je tudi ta dogodek mnogo kasneje vzpodbudil, da se je lotil pisanja odlične monografije o tem velikem slovenskem rodoljubu.²¹

Že v dijaških letih je zelo rad obiskoval gledališke predstave, takrat sta v celjskem gledališču gostovala predvsem ansambla iz ljubljanskega in mariborskega gledališča. Najbolj ga je prevzela predstava Novačanovega *Hermana Celjskega*, ki so jo izvedli na prostem, v Mestnem parku. Tako kot vsakemu ponosnemu Celjanu se je seveda tudi njemu slavna zgodovina Celjskih močno zasidrala v zavest.²²

Prebiranje javno razobešenih dnevnikov na več koncih mesta mu je odkrilo še eno poglavje slovenske zgodbe. Med liberalnimi in katoliškimi glasili so bile nenehne napetosti. Kazale so se predvsem v glosah in komentarjih. Udarci so bili včasih tako nizki, da sploh ni mogel dojeti, da je kaj takega možno.²³

21 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 67.

22 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 54.

23 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 63.

Sicer je bil katoliško usmerjen. Na gimnaziji se je včlanil v Marijino kongregacijo in nato v katoliško usmerjeno Slovensko dijaško zvezo.²⁴ Ker pa je zveza postajala vse bolj desničarska, prizadevali so si tudi za vojaško organiziranost in uniformiranost, ga je to približalo krščanskim socialistom. Skoraj vsi njegovi prijatelji, ki so bili iz premožnejših družin, pa so bili skojevci: »Zanimiva značilnost moje generacije je bila, da jo je zanašalo v levo. Moji prijatelji komunisti, skojevci, so poskušali vse mogoče, da bi me pridobili na svojo stran. A se jim nisem dal ...«²⁵

Njegovo osebnost je precej oblikovalo tudi sodelovanje pri skavtih, v gimnazijskem skavtskem Mrkonjičevem stegu. Predvsem se je tam nalezal altruizma, dodobra pa se mu je v spomin vtisnila skavtska zapoved, da moraš vsak dan opraviti kakšno dobro delo.²⁶ Naučil se je tudi pedagoških spretnosti ter pridobil organizacijske sposobnosti. Pri skavtih se je družil z bratoma Kantušer – trojica je načrtovala potovanje s kolesi po Balkanu, do Bližnjega vzhoda in Egiptu, kjer je bil svetovni zbor skavtov, a jim je načrte prekrizala vojna.²⁷

Nekako čarobna je bila za takratno mladino filmska umetnost. Hartman je namreč odraščal z razvojem zvočnega filma. Šolske oblasti za razliko od dijakov seveda niso kazale niti malo navdušenja nad obiskovanjem kinopredstav. Projekcije so se namreč večinoma odvijale po predpisani »hori legalis« (po 20. uri). A zato je bilo ta pravila toliko slajše kršiti.²⁸

Pa še eno zanimivost velja omeniti iz njegovih dijaških let. Ob prelomu desetletja je bil soustanovitelj benda The Swing Boys, ki je igral takrat novo, plesno glasbo, pri nas sicer napačno poimenovano jazz. V zagotovo prvi gimnazijski skupini s takšno zvrstjo glasbe je sodeloval na violini. V bendu so igrali še Bogdan in Gabrijel Kramar, Karel Jezernik, Branko Zupanek, Herman Zdolšek, Mario Sancin, Jože Kantušer in Risto Gajšek. To je bil tudi Hartmanov krog najožjih srednješolskih prijateljev. Nastopili so na dveh maškaradah leta 1941, nato pa je vse skupaj prekinila svetovna morija.²⁹ To je bil tudi čas, ko se ga je prijel vzdevek Floki, ki se ga je med prijatelji držal do konca.

24 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 65.

25 Forstnerič Hajnšek, Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 36.

26 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 44.

27 Forstnerič Hajnšek, Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 36.

28 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 56.

29 Hartman, Še nikoli tako dobro, str. 13; Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 53.

Med vojno

Tako kot celotne generacije tistega časa ga je za vse življenje zelo zaznamovala druga svetovna vojna. Začetek na cvetno nedeljo 6. aprila 1941 je doživel doma. Nemške oblasti so ponujale dobro plačano delo v Avstriji, in ker so bile šole zaprte, je odšel delat v rudniško upravo v Eisenerz. Ko so razpisali sprejemne izpite za zadnji letnik gimnazije, se je vrnil domov. Sprejemni izpit je predstavljalo branje članka iz *Marburger Zeitung*a in pogovor o njem, seveda v nemščini. Tak sprejemni izpit so zmogli opraviti le zadržti folksdojčerci, domači Nemci, ki so dobro znali nemško. Poletje je zaznamovala obvezna legitimacija prednikov, ki sta ji sledila rasni pregled in razdelitev prebivalstva v tri skupine. Delovanju v Nemški mladini se je Hartmanu uspelo izmuzniti.³⁰

Šele novembra 1941 je lahko nadaljeval šolanje, toda ne v Celju, temveč v Senovem, v sklopu Višje šole za fante. Nacistična šolska oblast je le stežka skrbela za normalen pouk, profesorji so prihajali in odhajali. Pouk je seveda potekal izključno v nemščini. Pa tudi te težke čase so si mladi fantje znali popestriti. Na vrhu zgradbe so imeli bolniško sobo, v katero so se dostikrat zatekli zapriseženi kvartopirci in se obirali do golega. Hartman po grenki izkušnji v preteklosti ni sodeloval, se je pa pozneje spominjal, da je eden od sošolcev, Niko Kralj, kasnejši znameniti arhitekt in oblikovalec stolov, ob priliki zaigral še škornje z nog. Julija 1942 so s slovesnostjo sklenili maturo. Ko se je vrnil domov, ga je čakal poziv v Državno delovno službo (*Reichsarbeitsdienst*), ki je bil nekakšna priprava mladeničev za vojsko. Tako je moral v taborišče Bergheim pri Salzburgu.³¹

Novembra 1942 se je vrnil v Celje. Tu je bilo vse narobe. V okoliški šoli, njegovem domu, so Nemci medtem zbirali narodno zavedne Slovence in jih pošiljali v izgnanstvo. Pri tem so dojenčke in male otroke dobesedno odtrgali od mater ter jih poslali na prevzgojo k nemškim družinam. Takšnih ukradenih otrok je bilo okoli 650. Urad za delo mu je nato priskrbel delo v Westnovi tovarni, ki je takrat delovala seveda izključno za vojaške potrebe.³²

Novembra 1943 je prišel poziv v nemško vojsko. Na Dunaju so ga zaradi znanja nemščine napotili v Nancy med elektronske merilce protiletalskega obveščanja. Tam je na straži tudi izstrelil edini pravi naboj. Po izkrcanju zaveznikov v Normandiji so ga prestavili v postojanko pri Abbevillu na severu, nato pa so se pričeli umikati proti Aachnu. Od tam so ga poslali v radarsko postojanko

30 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 87, 91, 94.

31 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 96–106.

32 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 112, 114.

med Koblenzem in Trierjem. Oktobra 1944 so ga prestavili med grenadirje. V snegu so pešačili v Luksemburg. Tam so se nekako izmikali fronti, dokler njegovega bataljona niso odpeljali proti Nizozemski, v bližino Krefelda, kjer se mu je uspelo predati ameriškim vojakom. Odpeljali so ga v ujetniško taborišče v Francijo, severno od Soissona. Tam je obstajala možnost vključitve v Kraljevo jugoslovansko vojsko ali Titovo armado. Odločil se je za slednjo in odpeljali so ga na jug Francije, severno od Marseilla. Tam so Slovenci dobili ameriške uniforme z označbo J na rokavih, na glavo pa so jim posadili titovke ter jih 9. maja 1945 z ladjo poslali preko Trenta, Barija in Splita do Crikvenice. Pot do Reke so zaradi nevarnosti miniranega morja morali prepešačiti, nato pa so z vlakom nadaljevali do Ljubljane in nato vsak v svoj domači kraj.³³ Kot recept preživetja v vojnih razmerah je Hartman navajal, da moraš najprej imeti predvsem veliko sreče, nato pa pridejo na vrsto druge stvari, kot dober nos za ocenitev položaja, predvsem pa nikar siliti v ospredje. Velikokrat so mu zelo prav prišla tudi različna široka znanja, ki jih je pridobil v gimnaziji.

Konec vojne in študentska leta

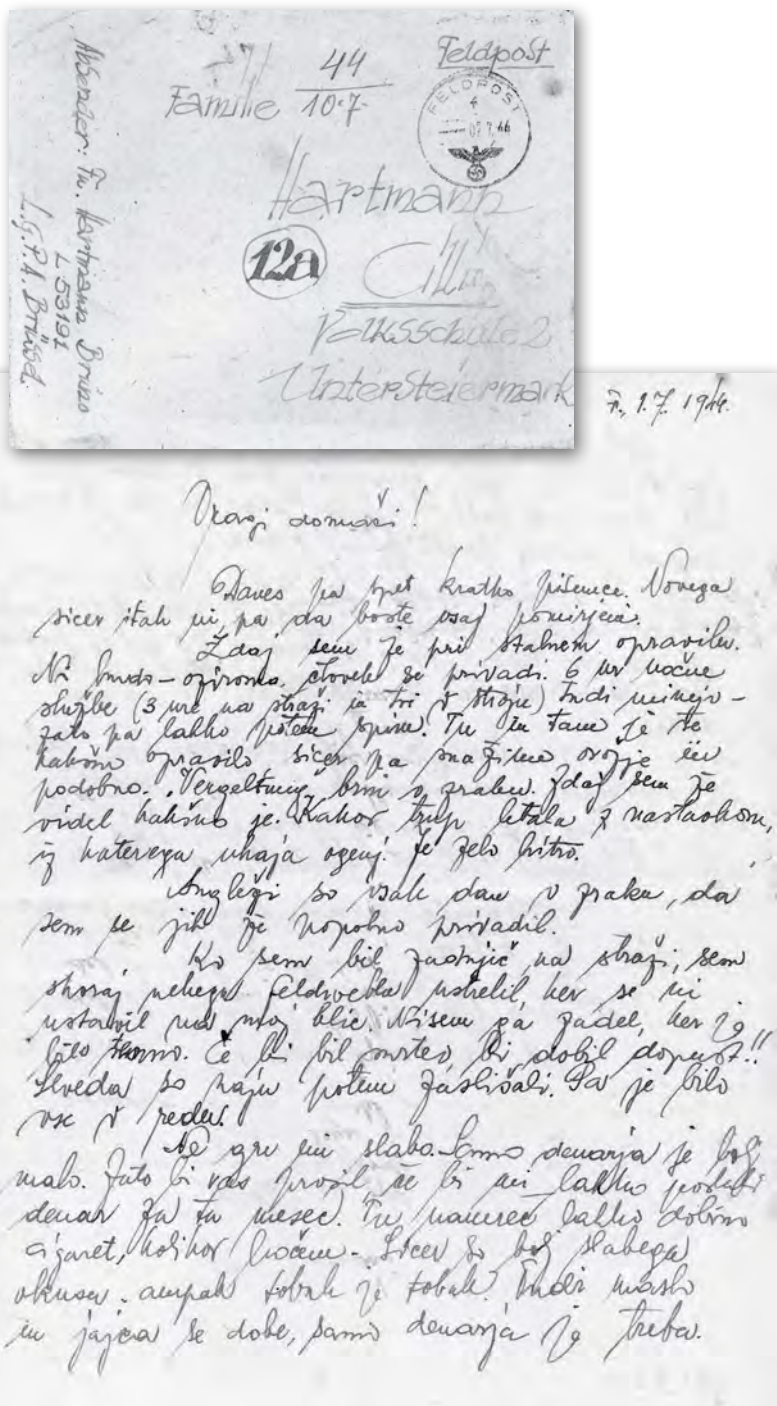
Ob navdušenju nad vrnitvijo domov ga je prevevalo grenko spoznanje. Nekaterih prijateljev ni bilo več. A življenje se je odvijalo naprej. Kmalu so bili spet skupaj preživeli prijatelji: Risto Gajšek - Monti, Karel Jezernik - Mišo, Aleksander Jezernik - Hepi, Herman Zdolšek - Mika in Bruno Hartman - Floki.

Z Montijem, ki je hitro napredoval po lestvici nove ljudske oblasti, sta se kmalu znašla v propagandnem odseku Okrajnega odbora Osvobodilne fronte. Posebno množična in glasna so bila takrat zborovanja za Trst. Na enem takih je bil Monti zadolžen za ozvočenje, Floki pa za rakete. Ob prižiganju posameznih raket na magistratnem dvorišču je ogenj po nerodnosti zaneslo na cel snop raket. Te pa se niso vzdignile v zrak, ampak so švigale po dvorišču sem ter tja. Pognal se je k zidu in se močno stisnil k njemu. Ko se je vse pomirilo, se je z okna oglasil Monti: »Si še živ?«³⁴

Omeniti velja tudi Hartmanovo pokončno držo, ko je stopil v bran gimnazijskemu profesorju Ivanu Bračku in s tem, ne zavedajoč se posledic, tudi ogrozil svojo prihodnost. Skojevci so proti slednjemu namreč pričeli hudo kampanjo, zahtevali so, da ga vržejo iz službe. Med najpogostejšimi očitki je bil ta, da je pred vojno kot ravnatelj in zagrizen klerikalec z gimnazije vrgel Karla

33 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 118–131.

34 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 137.

Pismo Bruna Hartmana domačim iz Bruslja, 1. julija 1944
(Muzej novejšje zgodovine Celje, 745:CEL, S-18283.)

Destovnika. Skojevci so organizirali masovni shod dijaštva v telovadnici in profesorja posadili na zatožno klop. Ta se je branil, da je to zahtevala banska uprava ter da je Destovniku uredil, da se je lahko vpisal na mariborsko gimnazijo. Toda to ni dosti pomagalo, rohnenje proti njemu se je še stopnjevalo. Takrat mu je v bran stopil Hartman, skočil je na stol in na ves glas dijaštvo pozval, naj verjame besedam starca, ki je odlično vzgojil mnogo dijaških rodov in ki je kot Slovenec med nemško okupacijo veliko pretrpel. To je pomagalo. Vzdušje v dvorani se je preobrnilo, vse več dijakov je prehajalo na profesorjevo stran in orkestrirani napadi skojevcev so pojenjali. Tako imenovana defašizacija profesorja tako ni uspela.³⁵

Jeseni 1945 se je Hartman vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, in sicer na študij književnosti južnoslovanskih narodov, slovenskega jezika ter francoskega jezika s primerjalno književnostjo.³⁶ Na slavistiki je bil del izjemno močne generacije, njegovi kolegi in kolegice so bili France Jakopin, Mitja Sovre, Janez Zor, Ivan Minatti, Ada Škerl, Ciril Zlobec, Janko Messner, Marjan Javornik, Jovita Jančič ...³⁷

Stanoval je v tesni sobici s poševno steno in strešno lino. Ko je vadil violino, se je moral postaviti tako, da je lok lahko švigal skozi lino, da ne bi udarjal ob steno.³⁸ Tudi ko je študiral v Ljubljani, je namreč še vedno igral v celjskem orkestru. Med študijem je v nekem trenutku celo prišel na idejo, da bi vzporedno študiral še na glasbeni akademiji. Nekoč se je sredi dneva celo odpravil tja, a je kljub uradnim uram naletel na zaklenjena vrata. Za malo se mu je zdelo, da tako visoka ustanova posluje tako po domače, in je študij glasbe takoj odmisлил.³⁹

Tudi v študentskih časih je bil zelo aktiven. Najdemo ga med ustanovnimi člani po vojni obnovljenega legendarnega študentskega pevskega zbora ljubljanske univerze, kasneje preimenovanega v Akademski pevski zbor Tone Tomšič. Bil je udeleženec legendarne mladinske delovne akcije – gradnje železniške proge Brčko–Banoviči. Tam je bil izbran v nekakšen kulturni brigadni ansambel, s katerim so se odpeljali v Beograd in nato na turnejo po vsej Jugoslaviji. Vrnil se je šele čez štiri mesece kot junak dela, vzor vsem mladincem. A kot sam pravi, so ga v resnici v to prisilili na najbolj prostaški način, s soldaškimi

35 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 139.

36 Rajh, Bruno Hartman – sedemdesetletnik, str. 177.

37 Forstnerič Hajnšek, Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 36.

38 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 149.

39 Forstnerič Hajnšek, Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 36.

metodami in kratenjem svobode. Med študijem je med drugim opravljal tudi delo radijskega napovedovalca, vendar je odgovorne motil njegov štajerski naglas, predvsem njegova izgovorjava besede delavec, ki jo je vztrajno izgovarjal po celjsko: delávec, delávci. Iz užaljenosti se jeseni na radio ni vrnil, sklenil pa je, da bo okrepil svoje znanje pravorečja, kar mu je kasneje zelo koristilo.⁴⁰

Po še ne čisto dokončanem študiju (manjkal mu je izpit iz pedagogike) je marca 1950 moral na dokončanje služenja vojaškega roka – poslali so ga v Bosno. Tam je opravljal razna dela in novembra so ga na njegovo prošnjo odpustili.⁴¹

Profesor v Murski Soboti

Kljub dogovoru za službo na celjskem učiteljišču ga je po končanem študiju ministrstvo za prosveto kot profesorja slovenščine napotilo na novoustanovljeno učiteljišče v Murski Soboti.⁴² Na ministrstvu so mu sicer naštel kakšnih dvajset krajev, kamor bi lahko šel službovat – od gimnazije v Bohinjski Bistrici do letalske akademije v Zemunu. Kolegi v Ljubljani so ga pomilovali, češ da mora v slovensko Sibirijo – pred vojno je premestitev v Prekmurje namreč veljala za pregnanstvo. »Res smo živeli na koncu sveta: vlak je takrat vozil od Sobote do Ljubljane celih osem ur in pol! Razkošno takrat res nisem živel. Celo prvo šolsko polletje v Soboti sem stanoval v šolskem kemijskem kabinetu; v posteljo se mi je čez nedeljo prikradlo leglo miši.« Zelo aktivno se je udeleževal v kulturnem življenju mesta in okolice. Med drugim je imel dvakrat na teden vaje z orkestrom, igrali so skupaj z Romi, dvakrat na teden je imel vaje v pevskem zboru, vmes je še kaj zrežiral ali tudi igral. Z opereto Radovana Gobca *Planinska roža* so dvaindvajsetkrat nastopili po vsem Prekmurju.⁴³ Po treh letih delovanja je ministrstvo učiteljišče ukinilo, Hartmana pa so predstavili na soboško gimnazijo.

Kadarkoli se je (in zelo rad se je) vračal v Celje, je obiskal gledališče, ki je leta 1950 postalo poklicno in nov zagon dobilo s prihodom odličnega dramaturga Lojzeta Filipiča. Leta 1953 je tudi sama stavba zasijala v prenovljeni luči. O celjskih uprizoritvah je začel objavljati tudi svoje poglede in kritike v časnikih, kot so *Ljudska pravica*, *Nova obzorja*, *Slovenski poročevalec*, *Večer*, *Naši*

40 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 151, 169, 171, 182.

41 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 189–194.

42 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 195.

43 Forstnerič Hajnšek, *Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici*, str. 36.

Letak za gledališko predstavo *Operacija*, 1951
(Zgodovinski arhiv Celje, ZAC 900 – Slovensko ljudsko gledališče, a. š. 7.)

razgledi.⁴⁴ Z izostrenim kritičkim očesom je pod drobnogled vzel že kar prvo uprizoritev celjskega poklicnega ansambla z naslovom *Operacija*. Kljub nekaterim naštetim pomanjkljivostim in ugotovitvi, da ansambel »resda še ni dovršen in enovit« je njegov prvi nastop označil za več kot zadovoljivega. Še več, uvrstil ga je med najboljše slovenske odrske kolektive.⁴⁵

Med službovanjem v Prekmurju je leta 1954 za svoje raziskovalno delo prejel Kidrič-Prijateljstvo nagrado Slavističnega društva za natančen pretres poezije Antona Novačana.⁴⁶ Poleg tega je svoje poglede na gledališko dejavnost v Prekmurju objavljajl v *Gledališkem listu* KUD Štefan Kovač in MKUD Štefan Cvetko Murska Sobota ter v *Obmurskem tedniku*.⁴⁷

44 Kurnik Zupanič, Stavbar, *Bibliografija Bruna Hartmana*, str. 49–51.

45 Hartman, »Operacija« Mire Pucove – Prvi nastop celjskega poklicnega gledališča, str. 495.

46 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 207.

47 Kurnik Zupanič, Stavbar, *Bibliografija Bruna Hartmana*, str. 50.

Preko Maribora v Ljubljano v gledališke vode in nazaj v Maribor

Zelo močno si je želel vrnitve v Celje – napisal je vlogo za premestitev, ki so ji sicer ugodili, a ga niso poslali v rodno mesto, pač pa v Maribor. Tako se je leta 1955 znašel na mariborskem učiteljsku. Tudi v Mariboru se je veliko posvečal gledališču – mariborska Drama je namreč pod direktorjem in dramaturgom Jarom Dolarjem zaplula v sodobnejše vode. In tako je primerjal in pisal kritike predstav iz celjskega in mariborskega gledališča.⁴⁸ Oceno prve polovice sezone 1955/56 v celjskem gledališču je zaključil takole:

»Z umetniškim poslanstvom v svojem zaledju se Celjsko gledališče povzdiguje v kulturno žarišče, ki v Celju skorajda nima tekmeca. Gledano iz perspektive, se zdi vprašanje, ki so ga prejšnje leto načenjali, ali je takšno gledališče za Celje potrebno ali ne, kot hipna zablada, ki so jo argumenti dela, kvalitete in kulturne rasti prepili s sveta.«⁴⁹

A komaj se je nekoliko privadil novemu okolju, že je po prvem polletju, februarja 1957, od ministrstva za prosveto prejel dekret, da je premeščen na delovno mesto lektorja v Dramo SNG v Ljubljani. Tam je bil med drugim lektor pri krstni režiji Mileta Koruna, šlo je za monodramo. »Prevedel sem besedilo, naslov sem mu dal Minuta pred dvanajsto. V poslovitveni predstavi je nastopala Elvira Kralj, neporočena, fina dama. S Korunom sva bila dober tim, gospa pa ni bila navdušena nad delom. Predstavljala si je, kako da bo igrala kraljico, nastopati pa je morala v vlogi snažilke.«⁵⁰

Zanimivo je, da je z intenzivnimi strnjenimi sobotnimi šolskimi urami do konca šolskega leta poučeval tudi zaključni gimnazijski letnik v Mariboru. Preskok iz šolskega sistema v gledališko srenjo je bil seveda nekaj posebnega. V gledališču nič ni potekalo po načrtih, ravno nasprotno, bilo je veliko prilagajanja in improvizacije, skratka daleč od natančnega šolskega urnika.⁵¹

V ljubljanskem gledališču mu je bila dodeljena pisarna v bližini ravnotelejeve sobe in tako je lahko neposredno sledil dogajanju v gledališču, ki ga je takrat vodil Slavko Jan. Veliko besede je imel s svojimi sodobnimi prijemi tudi dramaturg, že omenjeni Lojze Filipčič. Hartman je bil kmalu povabljen tudi v umetniški svet gledališča. Stanovanja v Ljubljani nikakor ni mogel dobiti, zato

48 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 210, 216.

49 Hartman, Po prvi polovici sezone v Celjskem gledališču, str. 177.

50 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 210, 216.

51 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 218, 219.

se je z vlakom dnevno vozil domov, v Celje. Včasih je prespal pri prijateljih iz otroštva, bratih Jezernik, ki sta imela kletno sobico pri sorodnikih v Dravljah.⁵²

Nevesto je imel že lep čas nagledano, to je bila njegova nekdanja dijakinja na učiteljskišči v Murski Soboti, nato pa učiteljica v Svetinjah pri Ljutomeru Zinka Šoštarč. In 10. maja 1958 sta se v Celju tudi poročila.⁵³ Kot zanimivost – na maturi iz slovenščine jo je vrgel prav njen bodoči mož.⁵⁴

Sledila je ponudba nekdanjega kolega z mariborskega učiteljskega in takratnega upravnika SNG Maribor Peca Šegule za delovno mesto dramaturga in lektorja. Hkrati so uredili tudi ženino premestitev na osnovno šolo v Mariboru. In Hartman se je jeseni 1958 že drugič znašel v Mariboru, tokrat v gledališču.⁵⁵

Floki, kot so ga radi klicali njegovi najbližji prijatelji, je imel res bogato, razgibano, pestro življenjsko pot, polno anekdot, ki jih je rad tudi sam pripovedoval ob najrazličnejših priložnostih. Posegel je na mnoga področja izobraževanja, znanosti in kulture ter v nekaterih od njih zapustil neizbrisljivo sled. Predvsem pa je ostal prijazen, preprost človek, neizmerno navezan na svoje rojstno mesto. V intervjuju ob svoji 80-letnici je povedal: »Celjan sem in še vedno me vleče v Celje in vedno bolj ugotavljam, da Celjani neprimerno bolj stojijo za svojo preteklostjo. Jutri grem urejat stare celjske fotografije v celjski arhiv. Prosili so me in rad jim ustrežem.«⁵⁶

Viri in literatura

Arhivski viri

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
ZAC 845 – I. gimnazija v Celju.

Literatura

Forstnerič Hajnšek, Melita. Moja generacija je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici. *Večer*, 60, 2004, št. 237, 9. 10. 2004, str. 36–37.
Gorjanc, Robert. Modernist z občutkom za zgodovinsko in udobje: arhitekt Janko Hartman, častni meščan MOC. *Novi tednik*, 76, 2020, št. 15, 9. 4. 2020, str. 34.
Hartman, Bruno. Beseda o očetu in sebi. V: Igor Glasenčnik. *Podoba in preteklost Kaple*

52 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 221, 223.

53 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 224.

54 Partljič, Bruno Hartman 1924–2011, str. 18.

55 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 224–225.

56 Forstnerič Hajnšek, Moja generacija je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 37.

- in Ožbalt*. Kapla, Ožbalt: samozaložba, 1995, str. 255–257.
- Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
- Hartman, Bruno. »Operacija« Mire Pucove – prvi nastop celjskega poklicnega gledališča. *Nova obzorja*, 4, 1951, št. 7–8, str. 495–496.
- Hartman, Bruno. Po prvi polovici sezone v Celjskem gledališču. *Naši razgledi*, 5, št. 7, 7. 4. 1956, str. 177–178.
- Hartman, Bruno. Še nikoli tako dobro. V: Šepetavc, Anton. *Gimnazija v srcu: Spomini in prigode dijakov in profesorjev s I. gimnazije v Celju*. Celje: I. gimnazija v Celju, 2005, str. 13–14.
- Klipšteter, Tomaž. Dr. Bruno Hartman, intervju. *Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 61, 2011, št. 30, 5. 2. 2011, str. 10.
- Kurnik Zupanič, Sandra, Stavbar, Vlasta. Bibliografija dr. Bruna Hartmana. V: Stavbar, Vlasta (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 45–144.
- Partljič, Tone. Bruno Hartman 1924–2011, nekrolog. *Delo*, 53, 2011, št. 258, 8. 11. 2011, str. 18.
- Rajh, Bernard. Bruno Hartman – sedemdesetletnik. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65, 1994, št. 2, str. 177–179.
- Štruc, Janko. Pogovor z dr. Brunom Hartmanom. *Republika*, 3, 1994, št. 300, 2.11.1994, str. 11.

Tea Rogelj

HARTMAN IN (MARIBORSKO) GLEDALIŠČE

Ko sem pričela raziskovati delo Bruna Hartmana na gledališkem področju, me je v začetku skrbelo – kaj pa naj na treh avtorskih polah zapišem o štirih letih v mariborskem gledališču ... potem pa me je ob preučevanju vedno znova presenetilo, kako veliko je Bruno Hartman uspel narediti, napisati, raziskati, prevesti, organizirati v svojem življenju, kako plodovito je bilo njegovo delo – tudi na gledališkem področju.

Do gospoda Hartmana kot rojena Mariborčanka seveda gojim posebno spoštovanje. Na pogled sem ga poznala kot obiskovalca Borštnikovega srečanja in ravnatelja knjižnice, kot tistega gospoda, ki je znal nam, srednješolcem in študentom, približati novozgrajeno Univerzitetno knjižnico Maribor: organiziral je akcijo, v kateri smo uporabniki UKM pomagali seliti knjige iz starega domovanja knjižnice v novo zgradbo tako, da smo si izposodili čim več knjig v stari zgradbi in jih po več mesecih izposoje vrnili v novo ... in da smo naredili živo verigo skozi center Maribora in si knjige podajali. Dobra propagandna poteza, oziroma dobra dramaturška poteza, ki izdaja, da je imel gospod Hartman

gledališke izkušnje. Ne nazadnje je o tem spregovoril tudi sam leta 2004 v pogovoru z Melito Forstnerič Hajnšek za *Večer*:

»Morda bi si kdo mislil, da mi v knjižnici pač ne morejo koristiti izkušnje, ki sem si jih pridobil med svojim delom v gledališčih. Pa ni bilo tako. V gledališču sem se marsičesa naučil, predvsem organiziranja. V hipu je bilo treba reševati sila težavne situacije, gospodarske tehnične, socialne. / ... /

Nekaj dramaturgije je bilo v živi verigi, ki sem jo konec leta 1988 organiziral s simbolično selitvijo knjižničnega gradiva od stare knjižnične stavbe v Prešernovi ulici do nove zgradbe v Gospejni ulici; na stotine ljudi si je podajalo knjige iz rok v roke. Vžgalo je in se ljudem vtisnilo v spomin. Take hitre, dramatične akcije sem prinesel s seboj iz gledališča. Kako dobro so jih vsi sprejeli, kaže cela vrsta posnemovalcev.«¹

Hartman je, kakor sam navaja v leta 2007 izdanem življenjepisu *Na poti pride vse naproti*, gledališče vzljubil že kot otrok, ko je v šolski telovadnici Okoliške deške osnovne šole v Celju spremljal predstave, ki so jih pripravili učitelji. Kot osnovnošolec je obiskoval tudi nastope igralske skupine Katoliškega prosvetnega društva v palači Ljudske posojilnice. Leta 1933 si je kot devetletnik v celjskem mestnem parku ogledal postavitev *Hermana Celjskega* Antona Novačana, ki se mu je močno zasidrala v zavest. Kot dijak je nastopil v dveh uprizoritvah igralske skupine krščanskosocialistične Krekove družine. V drugi polovici tridesetih let je v celjskem gledališču spremljal gostovanja ljubljanskega in mariborskega narodnega gledališča.² Tudi med študijem slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani je zahajal v gledališče, pri čemer v svojih spominih navaja, da sta nanj naredili močan vtis dve baletni uprizoritvi Pina in Pie Mlakar, *Vrag na vasi* Frana Lhotke in *Ohridska legenda* Stevana K. Hristića,³ medtem ko se o dramskih uprizoritvah ni spominjal veliko – izmed njih omenja le tri vrhunske igralske osebnosti oziroma dogodke: pretresljiv nastop Marije Vere, ko je na proslavi v Operi pozabila besedilo Prešernove pesmi in je le obnemela na odru, bravurozno komiko Marije Nablocke v igri *Gospa ministrica* Branislava Nušića ter Ivana Levarja v drami *Gospoda Glembajevi* Miroslava Krleža.⁴

O Hartmanovem zanimanju za gledališče priča tudi dejstvo, da je po slavistiki želel nadaljevati študij in se vpisati na študij dramaturgije na takratno

1 Forstnerič Hajnšek, Melita. Moja generacija je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 36.

2 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 54–55.

3 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 176–177.

4 Prav tam.

Akademijo za igralsko umetnost v Ljubljani, a je zaradi služenja vojaškega roka zamudil vpis.⁵ Vendar pa se je z gledališčem – na amaterski ravni – ukvarjal tudi na učiteljišču v Murski Soboti, kamor je bil po študiju dodeljen za profesorja slovenščine. Tam je namreč prevzel skrb za gledališko vzgojo in pripravljaval uprizoritve, od dramskih do operet.⁶ V »prekmurskem obdobju« se je Hartman večkrat peljal v rodno Celje in tam obiskoval gledališke predstave (navduševal se je nad delom Lojzeta Filipiča, ki je v repertoar vključeval sodobno dramatiko, še zlasti slovensko) ter o njih objavljajl kritike.⁷ Z gledališčem je ostal povezan tudi po tem, ko so ga leta 1955 poslali na učilišče v Maribor. Tudi na tamkajšnjem učiteljišču se je ukvarjal z gledališčem (pomagal mu je kolega iz zbornice, mariborski slikar in izkušen scenograf Maks Kavčič), še naprej pa se je vozil v celjsko gledališče, ob tem pa spremljal tudi mariborsko gledališko ustvarjanje ter o obeh objavljajl zapise v *Ljubljanskem dnevniku*, *Naših razgledih* in *Novih obzorjih*.⁸

Bruno Hartman je sredi šolskega leta 1956/57 prejel dekret ministrstva za prosveto, da bo s 1. februarjem 1957 z mariborskega učiteljišča, kjer je bil profesor slovenščine, premeščen v ljubljansko Dramo, kjer bo opravljal službo lektorja. Hartman o tem zapiše:

»Še danes ne vem, kdo je bil tisti, ki mi je pripomogel, da sem dobil mesto lektorja v ljubljanski Drami. Je bil morda njen dramaturg Lojze Filipič, ki je spremljal moje delo v Soboti in moje kritične zapise o celjskem in mariborskem gledališču, pa se mu je zazdelo, da bi kot slavist lahko opravljal službo lektorja, morda še kaj drugega? Morda pa so moji nekdanji kolegi iz slavističnega seminarja menili, da bi bilo prav, če bi me dobili v Ljubljano, da bi se v narodnem središču opilil in še kaj pametnega postoril? Morda so rekli o tem kakšno besedo dr. Antonu Bajcu, ki je tiste čase bdel nad jezikom v naši osrednji gledališki hiši? Nič ne vem. Preprosto: porinjen sem bil v novo službo.«⁹

Tako je Hartman pričel z delom v poklicnem gledališču. Na grobo ga lahko razdelimo na tri obdobja:

- Od 1. februarja 1957 do konca sezone 1957/58 je delal kot lektor v Drami Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani.
- Nato je bil štiri sezone – od začetka sezone 1958/59 do konca sezone 1961/62 – zaposlen kot lektor in dramaturg v Drami Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru.

5 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 188 in str. 195.

6 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 198–202.

7 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 206–207.

8 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 212–216.

9 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 218.

- Leta 1962 se je odzval vabilu in sprejel službo v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju – tam je bil od 1. septembra 1962 do 31. avgusta 1965 (se pravi, tri sezone), in opravljal kar štiri naloge – bil je upravnik in umetniški vodja gledališča, pa tudi lektor in dramaturg.

Za nekakšno četrto obdobje bi lahko šteli čas, ko je Hartman ostal povezan z gledališčem, a v njem ni bil več zaposlen, temveč je ravnateljaval v Študijski knjižnici v Mariboru (pod njegovim vodstvom so jo preimenovali najprej v Visokošolsko in študijsko knjižnico v Mariboru, kasneje pa v Univerzitetno knjižnico Maribor) oziroma se je že upokojil. Tako je bil v letih 1969 do 1971 ob Lojzetu Filipiču in Primožu Kozaku član dramaturškega kolegija Drame Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru. Kasneje je Primož Kozak zapustil kolegij in nadomestil ga je Igor Lampret. V tem času (in tudi še nekaj let kasneje) je Hartman podpisal dramaturško vodstvo kar nekaj uprizoritev. Ko Branko Gombač, ki je v tistem času vodil mariborsko Dramo in je Hartmana povabil k sodelovanju, opisuje sezoni 1971/72 in 1972/73, zapiše:

»Vidno je opaziti, da je Bruno Hartman opravil težaško in odgovorno delo, saj je bil kar 6 krat prevajalec ter je 8 krat imel dramaturška in jezikovna vodstva. Pomisliti moramo, da je bil Hartman po svojem osnovnem poklicu ravnatelj Študijske, kasneje Univerzitetne knjižnice v Mariboru. Tako je Hartman opravil pošteno tudi ‚normo‘ v Drami.«¹⁰

V to in kasnejše obdobje sodi tudi Hartmanovo sodelovanje pri Borštnikovem srečanju (BS) – bil je eden od pobudnikov tega festivala in ga je v takšni ali drugačni obliki sooblikoval vse do leta 1993 (več kot dvajset let je bil član glavnega odbora oziroma skupščine BS, dve leti tudi član izvršilnega odbora, leta 1987 član strokovne žirije, nekajkrat član žirije za podelitev Borštnikovega prstana, leta 1989 član Večerove žirije za gledališki esej ...). Leta 1980 je hkrati z Brankom Gombačem prejel zlato značko, plaketo in listino Borštnikovega srečanja.¹¹

Prav tako lahko v to obdobje uvrstimo Hartmanovo posvečanje gledališkozgodovinskim in sploh kulturološkim raziskavam – Primož Jesenko ga v prispevku o ključnih osebnostih mariborske Drame upravičeno imenuje »prvi stalno zaposleni dramaturg in lektor v SNG Maribor / .../, pozneje izvrsten historiograf mariborske kulturne zgodovine.«¹² In seveda iz tega »četrtga

10 Gombač, *Skozi življenje*, str. 278.

11 Mahnič, Bruno Hartman, dobitnik zlate značke, plakete in listine BS 1980, str. 69.

12 Jesenko, Ključni dogodki in ustvarjalci mariborske Drame v prvi polovici stoletja (1919–1967), str. 105.

Praizvedba Anouilhove igre *Skušnja in kaznovana ljubezen* v prevodu Bruna Hartmana in režiji Mirana Herzoga v Drami SNG v Mariboru 2. junija 1962. Od leve proti desni: Angela Janko (Grofica), Anton Petje (Héro), Breda Pugelj (Hortensia), Boris Kočevar (Villebosse), Boris Brunčko (Grof), Bogdana Bratuž (Lucile), Franjo Vičar (Gospod Damiens)
(Foto: Mirko Japelj; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

obdobja« ne moremo zamolčati Hartmanove doktorske disertacije *Slovenska dramatika o Celjskih grofih z vidika nacionalnega, socialnega in estetskega*. Vendar pa tako o Hartmanovih člankih s področja kulturne zgodovine kot o njegovi raziskavi o celjskih grofih v slovenski dramatiki v tem zborniku pišeta druga avtorja, zato ju v pričujočem prispevku zgolj omenjam.

Svojevrstno poglavje v gledališkem ustvarjanju Bruna Hartmana predstavljajo **prevodi** dramskih del – v Repu (Repertoarju) na spletni strani sigledal.org dobimo ob navedbi Hartmana kot prevajalca šestdeset zadetkov, se pravi, da so na poklicnih odrih kar šestdesetkrat uprizorili njegove prevode (povečini celotnih dram, v posameznih primerih pa je bil soavtor prevoda oz. prevajalec posameznih delov dramskega besedila). Sam Hartman v življenjepisu¹³ navaja, da je ustvaril nekaj čez petdeset prevodov dramskih del, medtem ko je leta 2007

13 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 222.

v pogovoru s Francetom Vurnikom dejal, da jih je prevedel dvainštirideset. Vurniku je o svojem prevajanju za gledališče rekel:

»Začel sem s prevodi za ljubljansko Dramo, potem pa sem nadaljeval v gledališčih, kjer sem bil v službi, pa tudi zunaj njih. / ... / Prevajanje mi je bilo všeč, ker sem se moral prilagajati stopnji dramskega jezika v besedilu. Ob prevajanju sem imel zmeraj pred očmi oder in situacije na njem, hkrati pa sem kar slišal najprimernejše besede, ki so se zbirale v stavke. Tako mi je bil zelo pri srcu prevod Jeana Anouilha igre Skušnja ali Kaznovana ljubezen zaradi privzdignjene francoske salonske konverzacije, ki jo je bilo treba prenesti v manj elegantno slovensko slojevno okolje in njegovo govorico. Po drugi strani mi je veliko veselje pri prevajanju naklonila igra avstrijskega uporniškega dramatika Wolfganga Bauerja Magic After-noon za voljo slenga mladih mestnih izprijencev.«¹⁴

Bruno Hartman se je v gledališču nekajkrat podpisal tudi kot **avtor oziroma soavtor**:

- V uprizoritvi *Partizanski večer (ob dvajsetletnici zmage)*, ki je v režiji Branka Gombača premierno zaživela 19. maja 1965 na odru Slovenskega gledališča v Trstu, je naveden kot avtor veznega teksta in priredbe. Uprizoritev je prepletala recitatorske nastope igralcev z nastopi pevskega zbora. Zaobjemala je pesmi različnih slovenskih pesnikov, od Prešerna preko Jenka in Kosovela do Kajuha, Bora, Minattija in Ceneta Vipotnika, vanjo pa so vključili tudi enodejanko *Mati Mileta Klopčiča*.¹⁵ Odigrali so 7 predstav.¹⁶
- Naredil je izbor pesmi za *Večer slovenske ljubezenske poezije*, ki so ga v režiji Jura Kislingerja 21. februarja 1965 premierno uprizorili v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju. V njem je Hartman zasnoval tri tematske sklope: *Hrepenenje in sreča*, *Spoznanje in slovo* ter *Bolečina in smrt*.¹⁷ Odigrali so 14 predstav.
- Prav tako v Celju so v režiji Mirana Herzoga 21. maja 1965 uprizorili *Ringarararaja ali Satirični večer*, za katerega je Bruno Hartman pripravil izbor in prevod (in seveda bil tudi lektor uprizoritve). V tematskih sklopih *Domovina*, *Dom* in *Služba* so predstavili dela tujih, jugoslovanskih in domačih avtorjev.¹⁸ Odigrali so 22 predstav.

14 Pogovor z Brunom Hartmanom. Pogovarjal se je z njim France Vurnik, str. 375.

15 *Gledališki list Slovenskega gledališča v Trstu*, XX, sezona 1964–65, neoštevilčen, nepaginiran [str. 2 in 3].

16 Podatki o številu predstav tu in v nadaljevanju so povzeti po *Repertoarju slovenskih gledališč 1867–1967*.

17 *Prospekt SLG*. Sezona 1964/65, št. 5. Šesta premiera v sezoni, nepaginiran.

18 *Prospekt SLG*. Sezona 1964/65, št. 8. Deveta premiera v sezoni, nepaginiran.

Andrej Šuster Drabosnjak – Bruno Hartman, *Ta sveti dan veseli dan*, režiser Branko Gombač, Slovensko gledališče v Trstu, premiera 26. decembra 1966
(Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

- V sezoni 1966/67 so na tržaškem odru v režiji Branka Gombača uprizorili »igro o slovenskem božiču« *Ta sveti dan veseli dan* bukovnika Andreja Šusterja Drabosnjaka in Bruna Hartmana. Jedro uprizoritve – kot lahko razberemo iz Hartmanovega zapisa v gledališkem listu – je »Drabosnjakovo besedilo po ravenskem rokopisu, vendar jezikovno razbremenjeno tistih koroških narečnih posebnosti, ki bi bile težje razumljive drugim Slovencem«. ¹⁹ Prirejevalec se je v zadnjem delu besedila zgledoval po vzorcu besedila, igranega v mežiški dolini, posamezne prizore pa povezal z ljudskimi kolednicami in božičnimi pesmimi iz raznih krajev Slovenije. ²⁰ Hartman v svojem življenjepisu navaja, kako so ga iz tržaškega gledališča zaprosili, da jim pripravi besedilo božične igre, kako se je odpeljal na Ravne, da je tam prebral Drabosnjakov rokopis, pri tem pa ugotovil, da je prekretek za celovečerno gledališko predstavo. Hartman nadaljuje: »Prepisal

¹⁹ Hartman, *Božič naših dedov in babic*, nepag. [str. 7–8].

²⁰ Hartman, *Božič naših dedov in babic*, nepag. [str. 8].

sem si besedilo in ga doma razširil. Dal sem mu okvirno zgodbo, da pride skupina igralcev zaigrat božično igro v kmečki dom. / ... / Prvi Drabosnjak na poklicnem odru, in to še v Trstu, mi je bil v zadovoljstvo, zlasti še, ker so ga ljudje dobro sprejeli.«²¹ Odigrali so 9 predstav.

- Hartman je priredil tudi Drabosnjakovo *Igro o izgubljenem sinu*, ki so jo v režiji Slavka Jana uprizorili v sezoni 1969/70 v mariborskem gledališču (pri uprizoritvi je prevzel tudi dramaturško vodstvo). Gre za prvo postavitev te igre na jugoslovanskem poklicnem odru.²² Hartman je jezikovno priredil besedilo tako, »da je ob ohranitvi nekaterih narečnih posebnosti vendarle približano današnji odrski govorici.«²³ Ohranil je originalno avtorjevo besedilo, a s pripisi, z didaskalijami skušal nakazati »poti do igravskih, glasbenih, plesnih in odrskotehničnih prijemov, ki bi besedilu dali čimveč avtentičnosti dobe in njenega duha.«²⁴ Uprizoritev je bila uspešnica – odigrali so 38 predstav (največ v sezoni). Hartman se o njej spominja: »Predstav je bilo veliko. Najbolj me je prevzela tista v koroškem deželнем gledališču v Celovcu. Dvorana je bila nabito polna koroških Slovencev, ki so uživali ob stvaritvi svojega rojaka.«²⁵
- Naj ob tem omenim, da je del Hartmanove zapuščine v Univerzitetni knjižnici Maribor tudi mapa oz. Hartmanov tipkopis z naslovom *Drabosnjak na poklicnem odru*. V Cobissu najdemo podatek, da je imel Hartman leta 1987 na simpoziju o Andreju Šusterju Drabosnjaku, ki sta ga organizirala Krščanska kulturna zveza v Celovcu in Slavistični inštitut celovške univerze, prispevek z naslovom *Uprizarjanje Drabosnjakovih iger na poklicnem odru*.²⁶
- Kot del »dopolnilnega programa« sezone 1981/82 so v Drami SNG v Mariboru uprizorili *Le bij, Elija!* Bruna Hartmana, »Recital Franu Levstiku v opombo«. Režiral ga je Branko Gombač.²⁷ Uprizorili so ga v počastitev 150. obletnice rojstva Frana Levstika. Hartman je recital – kot sam navaja na ciklostiranem programu uprizoritve – sestavil »iz izjav sodobnikov, spominov, dnevnikov, iz Levstikovih pesmi, pisem, proze, polemik in

21 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 289.

22 *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XXIV, sezona 1969–70, št. 13, str. 412.

23 Hartman, *Žlahтна ljudska modrost, živ ljudski teater*, str. 419.

24 Hartman, *Žlahтна ljudska modrost, živ ljudski teater*, str. 419.

25 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 290.

26 <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/199577603> (27. 2. 2025).

27 *Ciklostiran program SNG Maribor – Drama*, sezona 1981/82 (dopolnilni program), 24. 9. 1981, neošt., str. 1.

ga poimenoval po Levstikovih verzih Le bij, Elija! / ... / Tako smo dobili na videz prav ‚nespominski‘ recital, ki nam kaže Levstikovo delo in odmeve nanj, ki nam slika njegove stiske v ljubezni in preganjavico v boleznih ob koncu življenja.«²⁸ Odigrali so 6 predstav.

Enkrat samkrat je Hartman podpisan tudi kot **režiser** in tej izkušnji se je posvetil tudi v svojem življenjepisu:

»Potem sem se odločil za edino režijo v poklicnem gledališču. Na repertoar sem dal kasnejšega nobelovca Samuela Becketta igro *Poslednji trak* (Krapp's Last Tape), ki me je bila nekoč tako prevzela v Berlinu. V njej nastopa en sam igralec z magnetofonom, s katerega posluša posnetke iz davnih časov in dela obračun s svojo preteklostjo. Odločil sem se, da bom vlogo zaupal Slavku Strnadu. To je bil vase zaprt človek, ki je dvomil o svojem igraltvu. Pestile so ga težave z odrskim govorom, ker ni prebolel očitkov, da se ne more otresti svoje štajersščine. Bila sva kolega iz slavističnega seminarja, zato sem bil prepričan, da se mu bom približal v njegovi bolečini in mu poskušal pokazati rešilno pot iz nje. Bila sva dolg in trd boj, a ga je bilo vredno bojevati. Slavko Strnad je ustvaril lik, za katerega je dobil prvomajsko nagrado *Društva dramskih umetnikov*. Bil je srečen, da sem mu pomagal do strpnejšega pogleda na svet, obogatil pa slovensko gledališče z uprizoritvijo pomembnega sodobnega dramskega dela. Pa sem jo vseeno dobil pod nos: neki kritik mi je očital, da sem na Slovensko pripeljal črni pesimizem (in menda skalil slovensko veselje do življenja).«²⁹

Hartman je delo tudi prevedel in pri uprizoritvi sodeloval kot lektor. Z uprizoritvijo so 21. februarja 1963 v Slovenskem ljudskem gledališču Celje uvedli Komorni oder.³⁰ Odigrali so 8 predstav.

A naj se vrnem k obdobjem Hartmanovega ustvarjanja v poklicnih gledališčih. Hartman je v sezoni 1956/57 v ljubljanski Drami kot **lektor** naveden pri eni samo uprizoritvi, pri Brechtovem *Kavkaškem krogu s kredo*, ki ga je režiral njegov kolega iz slavističnega seminarja France Jamnik. A že v naslednji sezoni je bil lektor pri šestih od dvanajstih uprizoritev, uprizorili pa so tudi njegov prvi gledališki prevod (iz nemščine je na pobudo Lojzeta Filipiča prevedel monodramo v treh dejanjih *Minuta pred dvanajsto* Freda Dengerja; režiral jo je Mile Korun, nastopila je Elvira Kralj v poslovilni vlogi ob odhodu v pokoj).

28 *Ciklostiran program SNG Maribor – Drama*, sezona 1981/82 (dopolnilni program), 24. 9. 1981, neošt., str. 2.

29 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 251.

30 *Prospekt SLG*, sezona 1962/63, št. 5, nepaginiran.

Prvo lektorstvo Bruna Hartmana v poklicnem gledališču: Bertolt Brecht, *Kavkaški krog s kredo*, režiser France Jamnik, Drama SNG v Ljubljani, premiera 4. marca 1957
V ospredju (skrajno levo): Mira Danilova in Ančka Levar
(Foto: Vlastja Simončič; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

Hartman je leta 2009 v pogovoru s Francetom Vurnikom opisal odnos s takratnim lektorjem v ljubljanski Drami: »Mentor prof. dr. Anton Bajec, izredno odprt, prijazen, očetovski sogovornik, me je utrjeval v nezapetem odnosu do vseh leg odrskega jezika. V sproščenih pogovorih me je odvrčal od zadržanega odrskega purizma, ki ne more zaokrožiti žive odrske umetnine. Učil me je odrskega jezika, ki se mora ubrati z dramskim besedilom in stopnjo njegove umetniške povednosti.«³¹ Hkrati je Hartman, kot opisuje v svojem življenjepisu, v osrednjem slovenskem gledališču pridobival tudi druga znanja:

»Boljše praktične gledališke učilnice, kot je bila takratna ljubljanska Drama, si na Slovenskem ni bilo mogoče zamisliti. Bil je velik in vsestranski pogon, ki so bile vanj vključene najrazličnejše vrste dela in ustvarjanja, iz katerih so nastajale uprizoritve in se s predstavami razodevale občinstvu z odrskih desk. Lektor za jezik v gledališču ni člen, od katerega bi bilo ustvarjanje gledaliških uprizoritev prvenstveno odvisno, še manj pa je odločujoči člen v poganjanju gledališkega mehanizma, ki je od njega odvisna gledališka umetnost. Takšen je bil tudi moj položaj v Drami. Imel pa sem

31 Pogovor z Brunom Hartmanom. Pogovarjal se je z njim France Vurnik, str. 368.

Vladimir Skrbinšek (1902–1987), gledališki igralec in režiser, v letih 1957–1959 ravnatelj Drame mariborskega gledališča, in njegova žena Leontina Skrbinšek, igralka z umetniškim imenom Tina Leonova (1917–2011)
(Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

srečo, da sem imel svojo sobo v prvem nadstropju, tako da sem sicer odmaknjen, pa vendar prisoten sledil, kaj se je dogajalo v Drami.«³²

Hartman v nadaljevanju opisuje delovanje takratnega ravnatelja Slavka Jana in dramaturga Lojzeta Filipiča ter doda: »Tako sem se tako rekoč ob strani učil obrti gledališkega snovanja in upravljanja.«³³

Povabili so ga tudi v umetniški svet Drame, v katerem so se posvetovali o umetniških temah. V sezoni 1957/58 je v gledališkem listu izšel prvi prispevek z njegovim podpisom – Častitljiv jubilej igralca Bojana Pečka.

Bruno Hartman v spominih navaja, da se mu je delo lektorja v ljubljanski Drami zdelo »spodbudno in zanimivo; ponujalo je povezave z različnimi inštitucijami, z univerzo, z založbami, uredništvu in podobnim«.³⁴ Vendar pa se je v Ljubljani soočal z resnim stanovanjskim problemom, še zlasti, ker se je 10. maja 1958, na obletnico Cankarjevega rojstva, oženil, a z ženo nista imela

32 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 220–221.

33 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 221.

34 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 223.

možnosti za skupno bivanje. Zato je sprejel ponudbo Josipa Šegule, upravnika Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru, za službo lektorja in dramaturga v tamkajšnji Drami. Obljubili so mu namreč stanovanje, privlačila pa ga je tudi dramaturgija.

Jeseni 1958 je tako postal prvi stalno zaposleni lektor in dramaturg mariborske Drame. Z obljubljenim stanovanjem še dolgo ni bilo nič, tako da je sam dobil sobo pri takratnem ravnatelju Drame Vladimirju Skrbinšku in njegovi ženi, Hartmanova žena pa je živela drugje.

Bruno Hartman je imel torej ob prihodu v mariborsko Dramo že nekaj lektorskih izkušenj, kar je bilo nujno, saj je bil kar takoj »vržen« v delo. V sezoni 1958/59 so na dramskem odru uprizorili sedem del, od tega je kot lektor naveden pri štirih (eno lektorstvo je podpisal Danilo Gorinšek, štiri Hartman, pri dveh uprizoritvah pa niso navedli lektorja). V naslednji sezoni, 1959/60, med devetimi uprizoritvi le otroška ni imela lektorja, pri ostalih je nad odrskim govorom bdela prof. Bruno Hartman (in ob tem podpisal še štiri prevode). Nič manj lektorskega dela ni imel v sezoni 1960/61 – od enajstih uprizoritev dve nista imeli lektorja, za eno nimamo podatkov, saj gledališki list ni izšel, pri osmih je bil lektor Hartman. V sezoni 1961/62, svoji zadnji v mariborskem gledališču, je podpisal lektorstvo vseh osmih uprizoritev.

Hartmana je odrski govor zanimal tako s prevajalskega kot tudi z lektorskega vidika – verjetno ni naključje, da so v avtorskih zasedbah mariborskih uprizoritev lektorja začeli navajati prav z njegovim prihodom. V gledaliških listih je v štirih letih objavil več prispevkov, ki so se ukvarjali z govorom na odru: v članku *Iz lektorske delavnice* tako obravnava rabo kratkega nedoločnika na ljubljanskem radiu in ugotavlja, »kako si posebno glede pogovornega jezika nikakor ne moremo ustvariti enotnih meril«. ³⁵ V koreferatu, ki ga je predstavil na slavističnem zborovanju v Piranu oktobra 1960 in ga naslovil *Prispevek k razpravljanju o pogovornem jeziku*, pa citira dr. Bajca, ki pravi, da »je treba ustanoviti pravila pogovornega jezika za Ljubljano, Štajersko, Primorsko in Gorenjsko« in »za vse pogovorne jezike velja osnovno pravilo: pisec naj pazi, da bo rabil ljudske besede in ne papirnatih«. ³⁶ V članku *Jezik v gledališču* Hartman ponovno opozori na strokovno nedorečenost tega, kaj je tako imenovani pogovorni jezik:

»Tako imenovani pogovorni jezik je že dalj časa kamen spotike ne samo med jezikoslovci, marveč tudi med gledališkimi praktiki. Nedorečena dosedanja

³⁵ Hartman, *Iz lektorjeve delavnice*, str. 355.

³⁶ Hartman, *Prispevek k razpravljanju o pogovornem jeziku*, str. 83.

pravila v SP in Pravorečju so pustila odprto celo vrsto vprašanj. Poskusi raznih strokovnjakov, ki se ukvarjajo z odrskim jezikom, so pokazali, da je mnenj toliko, kolikor je bilo poskusov. Prav bi bilo, če bi morda sedanje slavistično posvetovanje prignalo to reč vsaj tako daleč, da bi se zedinili vsaj za osnovna določila, če se že o podrobnostih ne bo mogoče. Težava s pogovornim jezikom je namreč ta, da ga v resnici govore skorajda v vsakem kraju drugače. / ... / Zame je jasno samo to, da se mora pogovorni jezik približati živemu jeziku glede na besedišče in strukturo. Če terja gledališko delo še bolj profan jezik, je treba pač poskrbeti za primerno dozo narečja (v besednjaku, fonetiki, akcentu in navsezadnje tudi v redukciji). Tako delajo Nemci na odru, filmu in na televiziji, tako delajo Francozi in Angleži. Zakaj bi ravno mi stvari komplicirali in se oblegali še z dodatnimi shemami in zakoni?«³⁷

Nato Hartman zapiše, da je igranje v narečju »še bolj zapletena reč kot igranje v pogovornem jeziku. / ... / Uprizoritve v narečju se le redko posrečijo; največkrat je v njih čutiti prisiljenost, ki skvari še tako dobro igranje.«³⁸ V nadaljevanju še o tegobah gledaliških lektorjev:

»A povrnimo se h gledališču in njega skrbi za pravilen in lep odrski jezik. Koli-
kor mi je znano, imajo vsa slovenska poklicna gledališča – z izjemo celjskega –
lektorja za slovenščino. Njegova naloga je, da jezikovno obdelata besedilo, ki ga
gledališče namerava uprizoriti, pri čemer se često dogodi, da iz spoštovanja do
avtorjeve originalnosti ne sme posegati v jezik novega slovenskega dramskega
dela, ki je ravno na sporedu, čeprav bi lektorjev poseg pošteno potreboval.«³⁹

Ob uprizoritvi igre *Ene hude nevole z mutavko* dr. Vojmila Rabadana v sezoni 1960/61 je Hartman napisal članek *Jezikovno oblačilo Mutavke* in v njem pojasnjeval izbiro narečja v prevodu te igre (prevedel jo je Branko Rudolf). Prav o njej pa obstaja tudi pričevanje igralka Brede Pugelj, objavljeno leta 1999 v *Izročilih zgodovine*, ki jih je izdajalo SNG Maribor: »Druga sezona v Mariboru mi je prinesla spopad s štajersščino. ‚Ene hude nevole z mutavko‘ naj bi igrali v mariborskem narečju. Jaz pa rojena Ljubljancanka. Komaj leto dni v Mariboru. No ja, v prvem delu, ko sem bila mutasta, je šlo krasno. Z rokami in nogami smo vsi poliglotti, a ne? Ampak potem, ko sem morala spregovoriti! Zatekla sem se k lektorju. Pa me je kratko malo poslal na tržnico. Naj tam poslušam ‚babe‘, kot se je izrazil.«⁴⁰

Ta lektor je bil seveda Bruno Hartman.

37 Hartman, *Jezik v gledališču*, str. 186–187.

38 Hartman, *Jezik v gledališču*, str. 187.

39 Hartman, *Jezik v gledališču*, str. 188.

40 Pugelj, *Moja prva mariborska desetletka* (1999), str. 518.

Dr. Vojmil Rabadan, *Ene hude nevole z mutavko*, režiser Marjan Belina, Drama SNG v Mariboru, premiera 25. februarja 1961

Od leve proti desni: Dušan Mevlja (Martinek), Janez Klasinc (Janžek) in Breda Pugelj (Marjetka)

(Foto: Mirko Japelj; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

Prof. Bruno Hartman je lektorsko delo opravljal tudi v svojih gledaliških letih v Celju, kasneje pa še nekajkrat v Mariboru. Zanimivo je, kako je Hartmanov odnos do odrskega govora v svojem življenjepisu *Skozi življenje 1./2.* opisal Branko Gombač (od sezone 1967/68 je bil desetletje režiser in umetniški vodja Drame SNG v Mariboru ter organizacijski vodja Boršnikovega srečanja do leta 1986):

»V umetniškem pogledu pa je ob istem času Bruno Hartman v *Dialogih* (1965, št. 2) napisal ostro kritiko na ansambel Drame glede na govorno kulturo. To je bila prva znanstvena razprava, v kateri je Hartman obravnaval ‚govorno fakturo‘ ansambla in ‚stavčno melodijo‘. Hartman je bil tudi kasneje, ko sem ga vabil za lektorja, živčno besen na štajersčino. Pregarjal jo je z vso silovitostjo prečiščenega slovenista, ki pa je seveda tudi bil Štajerc, toda s celjsko melodijo. Meni je pomagal v tistih časih s takimi analizami, do jasnejšega pogleda na notranjo

ansambelsko strukturo z vsemi odtenki, ki so se mi začeli jasneje odkrivati in razjasnjevati tja do leta 1970, ko sem počasi začel dojemati, kje sem.«⁴¹

Preden spregovorim o Bruna Hartmanu kot **dramaturgu** v mariborskem gledališču, velja povedati nekaj besed o vlogi in nalogah dramaturga v slovenskem poklicnem gledališču skozi zgodovino.

Poleti 1912 slovensko gledališče dobi prvega slovenskega dramaturga – takrat skrb za Dramo ljubljanskega Deželnega gledališča zaupajo pesniku, pisatelju, prevajalcu in kritiku Otonu Župančiču⁴² (zaslovel je med drugim po tem, da je odrski govor želel približati živemu jeziku, zato je – takrat žal brezuspešno – skušal v gledaliških predstavah opustiti elkanje). Zanimivo je, da do konca šestdesetih let 20. stoletja v zasedbi posameznih uprizoritev redko naletimo na navedbo dramaturga (izjeme so navajanje dramaturške priredbe – tako je bil kot avtor dramaturške priredbe, npr., naveden Ferdo Delak pri uprizoritvi Cankarjevih *Hlapcev* 15. oktobra 1933 na Delavskem odru). Eden prvih dramaturgov, imenovanih v zasedbi ustvarjalcev, je bil Andrej Inkret. Z označbo »dramaturško vodstvo« so ga navedli v zasedbi Shakespearovega *Hamleta*, ki ga je 25. oktobra 1968 premierno uprizoril Mile Korun v Drami SNG v Ljubljani. Lado Kralj je bil pri Handkejevem *Kasparju*, ki ga je Iztok Tory premierno uprizoril 25. junija 1970 v Eksperimentalnem gledališču Glej, naveden kot »prevod in dramaturška pomoč«. Termin »dramaturško vodstvo« v zasedbi uprizoritev se v mariborski Drami uveljavi nekako sočasno, v sezoni 1969/70, ko Branko Gombač ustanovi t. i. dramaturški kolegij.

Bruna Hartmana so, kot rečeno, kot prvega zaposlenega dramaturga v mariborskem gledališču angažirali v sezoni 1958/59, kar pomeni, da se je njegova služba prvo leto pokrivala z umetniškim vodstvom Vladimirja Skrbinška (ta je vodil mariborsko dramo v letih 1957–1958), kasneje pa je Hartman delal v tandemu z umetniškim vodjem in režiserjem Miran Herzogom (1959–1962).

Verjetno je zelo težko razmejiti, kdo točno je katero delo uvrstil na repertoar (enako velja kasneje za celjsko obdobje), vendar pa je iz več zapisov razvidno, da je umetniški vodja v glavnem skrbel za izvedbo del (izbral je režiserja za posamezno dramsko delo – če je bil po poklicu režiser, je številne uprizoritve tudi sam režiral –, naredil igralsko zasedbo, skrbel za organizacijo in izvedbo predstav in gostovanj ipd.), medtem ko je hišni dramaturg oblikoval repertoar sezone, sledil dramatiki, naročal igre, pripravljaj razčlembe za posamezne uprizoritve, pisal članke za gledališki list, bil urednik publikacij ...). O takšni

41 Gombač, *Skozi življenje*, str. 8.

42 *Almanah 1867–2017*, str. 46.

razporeditvi dela oziroma o timskem umetniškem vodenju gledališča pričajo številni zapisi, med njimi zapis režiserja Mirana Herzoga, ki se v *Izročilih zgodovine* spominja obdobja, tik preden se je sam pridružil mariborskemu ansamblu:

»Potem se je dramskemu ansamblu pridružil Bruno Hartman. Dobili smo lektorja in ponovno dramaturga – ne samo teoretičnega. Bistveno je bilo, da je bil tudi praktičen dramaturg, sogovornik, ki ga ustvarjalci potrebujemo za pogovor ob določenih fazah dela za potrditev ali negacijo iskanih in najdenih rešitev pri študiju.

V sezoni 1958/59 je v zasnovo repertoarja, ki ga je pripravil Vladimir Skrbinšek, predlagal avtorje – Otto Fischer (Prosti dan), Ray Lawler (Poletje sedemnajstih punčk), Jacinto Benavente (Ideali in koristi) – ter s tem napovedal premik v programski politiki mariborske Drame. / ... /

Z režijo Anouilhove tragikomedije Škrjanček se je od mariborske Drame poslovil Vladimir Skrbinšek in se vrnil s soprogo Tino Leonovo, ki je bila tudi članica mariborske Drame, v Ljubljano.

Ponudili so mi mesto ravnatelja Drame. Sprejel sem, prepričan, da ob sodelovanju Bruna Hartmana in malo kasneje še Jura Kislingerja, ki se nam je pridružil, lahko usmerimo voz Talije na nove poti.«⁴³

Hartman je v svoji avtobiografiji zapisal, da si je ob prihodu v Maribor za svoje prvo načelo postavil, »da mora repertoar vsebovati umetnostno vredna dela. Kar na drugo mesto je prišla skrb za slovensko dramatiko.«⁴⁴ Hartman se je zavedal, da je mariborsko gledališče v tistem obdobju tretjino predstav (vseh so odigrali okoli 180 na sezono) odigralo na gostovanjih, in je bilo torej temu treba prilagoditi repertoar, pri njegovi pripravi pa je moral upoštevati tudi zmožljivost ansambla in finančne razmere v gledališču.

Prišel je sestavljati tudi gledališko strokovno knjižnico (naročil je strokovne revije *Theater Heute*, *Maske und Kotburn*, *Teatr*, *Pozorište* itd.), želel je tudi preurediti gledališki list, a do tega ni prišlo, saj ga je dotedanji urednik, igralec Dušan Mevlja, prosil, da mu zaradi gmotnih razmer še dalje prepusti urejanje gledališkega lista. Hartman je na to pristal, a kasneje tudi obžaloval: »/N/i šlo toliko za denar kot za načelo, da gledališki list urejajo dramaturgi in z njim ustvarjajo povezavo med gledališčem in občinstvom.«⁴⁵ Kljub temu je Hartman pomembno sooblikoval gledališki list: v njem je redno objavljajl dramaturške razčlembе, zapise o avtorjih uprizorjenih del in intervjuje z njimi (pogosto

43 Herzog, Avgust 1955. Spomin je nezanesljiv, vendar ... avgust 1963, str. 458–459.

44 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 228.

45 Prav tam.

Miran Herzog (1928–2001), režiser in gledališki pedagog, v letih 1959–1962 ravnatelj Drame mariborskega gledališča
(Foto: Mirko Japelj; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

jih je z njimi opravil pisno, na daljavo), pripravljaj je prispevke o gostovanjih, povzemal ali prevajal zanimive članke o strokovnih vprašanjih s področja gledališča in dramatike, poročal o novih izdajah gledaliških knjig, pisal o zgodovini slovenske dramatike, pripravljaj poglobljene zapise o tujih uprizoritvah, ki si jih je ogledal, opisal mednarodne festivale in konference, ki jih je obiskal (npr. festival v Avignonu leta 1959 in zborovanje dramaturgov leta 1959 v Berlinu) itn.

Svoj prvi zapis v mariborskem gledališkem listu je objavil že takoj po prihodu v gledališče – ob premieri Cankarjevih *Hlapcev* 20. novembra 1958 je v prispevku *Naše vodilo* razgrnil svoje videnje gledališča, njegovega pomena in poslanstva ter svoj pogled na repertoar mariborskega gledališča. Ob že prej omenjenih načelih glede repertoarja (umetniško dovršena dela, slovenska dramatika, uprizoritve za domači oder in za gostovanja, dela, ki jih številčno omejen ansambel zmore) je spregovoril še o različnih pričakovanjih občinstva in pri

tem gledalce razdelil na tri skupine: na najširše gledališko občinstvo, ki meni, da naj bo gledališče namenjeno predvsem oddihu (»Uprizarja naj nepretenciozna dela, ki svojo zgodbo občinstvu servirajo tako rekoč na krožniku. Pri tem mislijo zagovorniki takega repertoarja skoraj izključno na lažji repertoar, v katerega vključujejo tudi ljudske igre.«⁴⁶); na občinstvo, ki si želi predvsem uprizarjanja klasičnih del svetovne dramatike; na občinstvo, ki si želi sodobne dramatike (»s čimer je mišljena dramatika, ki išče novih, avantgardnih poti«⁴⁷). Hartman pojasnjuje, da mariborsko gledališče ne more izpolnjevati želja le eni od teh skupin: »Naše gledališče mora biti umetniško telo, ki skuša z največjo umetniško prodornostjo oživljati tista dramska dela, ki bodo po svoji kakovosti, po svojem sozvočju z utripom dobe in po dojemljivosti sprejemljiva za občinstvo v Mariboru in njegovo zaledje. Tu ne more biti hlastanja za modernizmom po vsaki sili, ne spogledovanja s profanim okusom.«⁴⁸ Hartman meni, da mora repertoarna politika prispevati »h kulturni preobrazbi naših ljudi«,⁴⁹ a ob tem mora gledališče tudi vzgajati: »Pri tem ne mislimo zgolj na mariborsko šolsko mladino, marveč tudi na odrasle. Splošna duhovna raven dobro odseva iz repertoarnih nazorov naših ljudskoprosvetnih odrov, ki so v tej smeri izredno napredovali. Naloge poklicnega gledališča so v tem primeru neprimerno večje.«⁵⁰ Hartman nadalje spregovori še o razliki med ljubljanskim in mariborskim občinstvom, ki nujno zahteva tudi drugačen repertoar. Kljub temu pa: »Toda ta razlika vseeno ne more izpremeniti temeljne zahteve po umetniško polnokrvnih dramskih delih.«⁵¹ Na koncu Hartman strne povedano:

»Po vsem povedanem se nam razkrijejo naslednje temeljne zahteve, na katerih je treba določiti repertoar našega gledališča:

- idejnoumetniška vrednost za uprizoritev v poštevprihajajočih del,
- skrb za uveljavitev domače tvornosti,
- upoštevanje socialne sestave občinstva,
- obveznosti do občinstva v hiši in na gostovanjih,
- velikost igralskega zbora in njegova zmogljivost,
- finančne možnosti (subvencija in lastni dohodki).«⁵²

46 Hartman, Naše vodilo, str. 12.

47 Prav tam.

48 Prav tam.

49 Prav tam.

50 Prav tam.

51 Hartman, Naše vodilo, str. 13.

52 Prav tam.

Podobna načela je Hartman v naslednjih letih še večkrat ponovil in se teh smernic vseskozi držal pri oblikovanju repertoarja mariborske Drame.

Hartmanovo prepričanje, da mora gledališče tudi vzgajati (pri tem je iz njegovih zapisov in njegovega repertoarja razvidno, da vzgojno funkcijo gledališča pojmuje v njenem najširšem smislu, da jo razume kot sredstvo, ki prosvetli, dvigne splošno duhovno raven gledalcev), odseva tudi v **prispevkih**, ki jih je redno pisal za gledališke liste. Na prvi pogled je razvidno, da se je zmeraj zavešno trudil (in bil pri tem uspešen) strokovne prispevke podati v poljudnem, berljivem slogu pisanja, pa naj je šlo za poglobljeno dramaturško razčlemba, psihološke razgrnitve dramskih likov in njihovih motivov ali za poročilo s festivala, zapis o posameznem avtorju ali za lektorska razmišljanja o govoru v gledališču, na filmu in televiziji. Nadalje njegove razčlembe razodevajo široko razgledanost pisca in njegovo sposobnost za povezovanje različnih področij človeškega delovanja in raznolikih znanj.

Treba je omeniti še eno prvino Hartmanovih člankov – izjemno odkritost. Ko poroča, na primer, o gostovanju Cankarjevih *Hlapcev* in Williamsove *Mačke na vroči pločevinasti strehi* v izvedbi mariborske Drame v Srbiji in Bosni, prostodušno zapiše, da so v Beogradu nastopili »v perifernem Beograjskem dramskem gledališču« in da obisk *Mačke* »ni bil ravno razveseljiv«. ⁵³ Enako jedrnatno odkrit je tudi v opisu uprizorjenih del. V dramaturški razčlembi igre *Prosti dan* Otta Lecka Fischerja takole zapiše: »Prosti dan po svoji umetniški moči gotovo ne sodi v vrhove dramatike, je pa zaradi svoje neposrednosti in zasidranosti v času zelo uspelo delo.« ⁵⁴

Hartmanove razčlembe o dramskih delih so različno dolge, pač glede na težo in pomen posameznih dram/uprizoritev v repertoarni politiki mariborskega gledališča (ob tem seveda ni presenetljivo, da se je pogosto bolj poglobljeno razpisal o delih, ki jih je sam prevedel). Med Hartmanovimi najtehtnejšimi razčlembami tuje dramatike velja omeniti prispevke o delih:

- Škrjanček Jeana Anouilha: Hartman primerja *Ivano Arško* in Anouilhovo *Antigono* ter jedrnatno povzame delo:

»Na kratko bi osnovno misel ‚Škrjančka‘ lahko začrtali takole: Človek se upre s svojo lastno voljo, s preudarkom in s svojim bistvom organizirani ureditvi sveta, ki misli, da je dokončno rešila vprašanje, kako naj bo človeška družba urejena, in ki misli, da se morajo tej ureditvi vsi pokoriti. Tako se porodi upor človeškega duha zoper dogmatičnost. Toda ker je dogmatičnost orožje organiziranega

⁵³ Hartman, Mariborska Talija na poti po Srbiji in Bosni, str. 148.

⁵⁴ Hartman, Hvalnica ženi, ljubezni in upanju, str. 25–26.

sistema, mora upornik zbrati ves svoj pogum in tudi samega sebe žrtvovati. Žrtev pa ne pomeni njegovega poloma, marveč njegovo zmagoslavje.«⁵⁵

- *Tukaj počiva George Dillon* Johna Osborna in Anthonyja Creightona: šlo je za jugoslovansko praizvedbo; delo je »poslovenil« Hartman. Avtor prispevka predstavi »jeznega mladeniča« Johna Osborna, analitično poda njegove avtobiografske note v delu ter opiše trend »jezne generacije«. Prispevek zaključí z ugotovitvijo: »Nisem prepričan, da bo Osborne s svojimi dosedanjimi dramami ostal trdna postavka v zgodovini svetovne dramatike. Mislim pa vseeno, da v sedanjem času le odkriva nekatere žgoče probleme v svoji domovini, predvsem probleme mladih ljudi. In če ga sprejema občinstvo tudi izven njegove domovine, je to znamenje, da njegovo »jezno zaletavanje« vendarle tudi tam odzvanja.«⁵⁶
- *Mesec za nesrečneže* Eugena O'Neill: tudi v tem primeru je šlo za Hartmanov prevod in jugoslovansko praizvedbo. Hartman prodorno razgrne psihologijo in motivacijo likov, ob tem pa z osebno noto doda: »Čutim, da si je avtor izčistil svojo navezanost na brata s tem, da je napisal Mesec za nesrečneže.«⁵⁷

Obisk stare gospe Friedricha Dürrenmatta: v članku se posveti predvsem avtorjevemu dramaturškemu postopku – z njegovimi elementi epskega gledališča, vključevanju kabaretskih prvin, temu, da je »edino pisateljevo orožje ironija«; nadalje ga primerja s pristopom komediografa Maxa Frischa, ki je v svojo komedijo vnesel elemente starogrške dramatike:

»Stara gospa je v vsej svoji strašnosti in monumentalnosti podobna antični usodi, ki stre glavnega junaka. Zato v Dürrenmattovi komediji ni glavni junak stara gospa, ampak je to Ill. Pravi antični dramaturški princip pa si je Dürrenmatt privoščil z zaključnim zborom, ki je ves posnet po Sofokleju. V dialektičnem monologu množice je do kraja zironizirano današnje bogomolsko klanjanje blagostanju in telesnemu ugodju.«⁵⁸

Ene hude nevole z mutavko Vojmila Rabadana: Hartman se v gledališkem listu uprizoritve posveti jezikovni podobi igre/prevoda, hkrati pa izkoristi komedijski značaj igre, da se razpiše o želji občinstva, zlasti tehnične inteligence

55 Hartman, *Živopisen uporniški teater*, str. 179–186.

56 Hartman, *Moralni nečednik ali jezni mladenič pred grobom?*, str. 153.

57 Hartman, *Poveličanje odpovedi*, str. 205.

58 Hartman, *Obisk stare vlačuge*, str. 351.

Eugene O'Neill, *Mesec za nesrečneže*, režiser Juro Kislinger, Drama SNG v Mariboru, premiera 27. decembra 1959

Od leve proti desni: Angela Janko Jenčič (Josie Hogan), Boris Brunčko (James Tyrone ml.) in Arnold Tovornik (Phil Hogan)

(Foto: Mirko Japelj; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

»po veselem, sproščujočem gledališču«. ⁵⁹ Ob tem ugotavlja, da ta potreba izvira iz naglice današnjega časa, v kateri človek nima več »priložnosti za tihe ure, v katerih se posameznik lahko poglobi vase in se spoprime z velikimi problemi človeka«; ⁶⁰ človeka pa ne teži le »nenehno delo, marveč tudi negotovost atomskega veka. / ... / Iskanje veselja je umik iz strahu.« ⁶¹ Hartman nadalje ugotavlja, da se gledališče v svetu vse bolj nagiba k zabavnejšemu, lahkotnejšemu repertoarju, a tu trči ob poslanstvo gledališča:

»Kaj je sploh gledališče in kakšen je njegov namen?

Gledališče nam kaže življenje v vsej raznolikosti in zapletenosti, kaže nam njegov tragični in komični obraz. Če bi ga prisilili, da naj nam kaže samo eno lice, bi bili ogoljufani za lepoto celote, pa naj navidezna situacija še tolikanj terja samo komično lice. Pregrešili bi se zoper veliko sluteno pravilo o harmoničnosti človeškega bivanja, ki odseva tudi v gledališču.« ⁶²

Hartman v nadaljevanju članka opozori še na to, da je kakovostnih dobrih komedij oziroma zabavnih del, še zlasti sodobnih, zelo malo, razen tega pa mora mariborsko gledališče izpolnjevati še vrsto drugih nalog: seznanjati občinstvo s klasičnimi in sodobnimi deli, pripravljati mladinske predstave in igrati ljudske igre.

Bruno Hartman je v najrazličnejših zapisih večkrat omenil, kako zelo ceni delo dramaturga, publicista in umetniškega vodje Lojzeta Filipiča (1921–1975), njegovo umetniško vodenje celjskega gledališča ter prizadevanje za uprizarjanje in uveljavljanje sodobne slovenske dramatike.

Tudi sam si je po njegovem vzoru kot dramaturg v mariborski Drami in kasneje kot upravnik in umetniški vodja v celjskem gledališču prizadeval za uprizarjanje slovenskih klasičnih in še zlasti sodobnih dramskih del, zato ni presenetljivo, da se jim je poglobljeno posvečal tudi v prispevkih v gledaliških listih, ter – pogosto z intervjuji – predstavil njihove avtorje. Prispevek *Trpka komedija o človeku, ki je preveč hotel* je objavil ob krstu »trpke komedije v štirih delih« *Postaja ob veliki cesti* Ignaca Kamenika. Hartman v njem citira odlomka iz Ibsenove *Divje račke* in Kamenikove *Postaje* ter primerja protagonista obeh iger, v nadaljevanju pa piše o etični problematiki drame. Avtor članka zavrne morebitni kritični očitek Kameniku, »da je v svojem delu prikazal premalo sodobnosti, da celotni konflikt ni vezan na današnji čas, opozoril pa bi rad na to,

⁵⁹ Hartman, Veseli delež v repertoarju, str. 240.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Hartman, Veseli delež v repertoarju, str. 241.

⁶² Hartman, Veseli delež v repertoarju, str. 242.

Dramaturg in publicist Lojze Filipič (1921–1975), v sezonah 1951/52–1954/55 umetniški vodja in dramaturg Slovenskega ljudskega gledališča v Celju. Velja za idejnega očeta Tedna slovenske drame, saj je že maja 1955 v celjskem gledališču izpeljal Prvi festival slovenske in jugoslovanske sodobne drame.

(Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

da je konflikt takšne narave, da ga lahko zasledimo v vseh časih, in še na to, da so nekatere posameznosti / ... / hud opomin nam sodobnikom, s kakšno muko si današnja mladina ustvarja svoj notranji prostor.«⁶³ Poti Bruna Hartmana in Ignaca Kamenika (1926–2002) so se kasneje še večkrat križale – ko je Bruno Hartman prišel v Študijsko knjižnico v Mariboru, je bil Kamenik tam zaposlen kot katalogizator in klasifikator, leta 1967 pa je kot dramaturg sooblikoval mariborsko Dramo (se pravi, je zasedel delovno mesto, ki ga je v času krstne uprizoritve *Postaje* opravljal Hartman). Kamenik se je kasneje vrnil v knjižničarske vrste ter s Hartmanom in drugimi sodeloval pri načrtu reorganizacije mreže ljudskih knjižnic v Mariboru.

Sezona 1959/60 je bila za mariborsko gledališče jubilejna – proslavili so 40. obletnico poklicnega gledališča v Mariboru. Otvoritvena predstava leta 1919 je bil Jurčičev *Tugomer*, slavnostna predstava sezone 1959/60 pa *Tugomer*

⁶³ Hartman, Trpka komedija o človeku, ki je preveč hotel, str. 212–213.

Frana Levstika in Bratka Krefta. Bruno Hartman, ki je v zasedbi naveden kot lektor, je v članku *Tugomer – pričevanje naše narodne in kulturne bitnosti* zapisal:

»Slovenska književnost šteje nekaj del, ki po vseh sestavinah umetnine najgloblje odkrivajo in odsevajo slovensko narodno problematiko v določenih zgodovinskih obdobjih, hkrati pa so po duhu tako slovenska, da v sintezi obojnih elementov pomenijo skoraj v formuli izraženo bistvo našega narodnega žitja in bitja. Prešeren, Jenko, Levstik, Kersnik, Tavčar, Cankar, Župančič in Prežihov Voranc so najimenoitnejši oblikovalci takih del. Med vsemi umetninami ima tragedija Tugomer posebno mesto ne samo zaradi svojega nastanka in umetniške preobrazbe, marveč tudi zaradi vloge, ki jo je odigrala v dobrih osemdesetih letih v našem narodnem razvoju, predvsem pa zaradi vezi, ki jo vežejo na zgodovinske prekretnice slovenskega gledališča.«⁶⁴

Avtor članka nato na kratko pove, v kakšnem družbenem kontekstu je Jurčič napisal romantično obarvano zgodovinsko tragedijo, kako jo je Levstik predelal v »schillerjansko tragedijo slovenskega velmoža«,⁶⁵ ter se ustavi ob dramaturških pomanjkljivostih Levstikovega dela in analizira Kreftove posege.

V isti sezoni so uprizorili še dve slovenski deli – obe leta 1959 nagrajeni na natečaju ljubljanskega Delavskega odra in obe še povsem »sveži« krstno uprizorjeni na mariborskem odru – *Golobje miru* Miloša Mikelna in *Mrtvi kurent* Mihe Remca. Iz Hartmanovega prispevka *Golobje miru!* je razvidno, da sta si dramatik in dramaturg o komediji *Golobje miru* dopisovala, saj Hartman najprej citira odlomek iz Mikelnovega pisma, ko ta pravi, da so »Golobi‘ /.../ samo obrt, nič več, dokaz, da lahko tudi pri nas pišemo bulvarne komedije, enakovredne uvoženim – vsaj v povprečju – ameriškim«,⁶⁶ potem pa Hartman poudari važnost dramaturške obrti in nadaljuje:

»Mikeln je ta mehanizem prav dobro izgradil. Pri tem se ni zgledoval samo ob obrtniški dovršenosti moderne bulvarne komedije, marveč tudi komedije prejšnjega stoletja. Marsičesa se je naučil tudi iz filmske komedije in ne čudite se – iz kavbojk. Morda mu je ravno zaverovanost, da bi dokazal, kako je treba obrtno dobro pisati, pognala ustvarjalnost v en sam zamah (saj se kar čuti, da je delo napisano v eni sapi), pri čemer so se mu izpod peresa le izmuznile neizbrušenosti in prenapetosti. Ampak kljub vsemu: obrtno znanje je dokazal.«⁶⁷

64 Hartman, *Tugomer – pričevanje naše narodne in kulturne bitnosti*, str. 25.

65 Prav tam.

66 Hartman, *Vzletite, Golobje miru*, str. 255.

67 Hartman, *Vzletite, Golobje miru*, str. 255–256.

Navedeni odlomek ponazarja še eno značilnost Hartmanovih prispevkov za gledališki list (in ti seveda razodevajo tudi njegovo dramaturško delovanje) – odprtost, sposobnost, da spoštuje raznolike pristope in žanre. Hartman kljub ljubezni do klasike in težnji po uprizarjanju umetniško dovršenih del nikoli ni zapadel v čistunstvo ali purizem. Obsežno znanje mu je dajalo širino, s katero je lahko odkrito pisal tudi o nevralgičnih točkah dramskih del, ošvrknil bodisi neizkušnost, naivnost, umetniško neambicioznost ali pragmatičnost avtorjev, a ob tem vedno ostal strpen, spoštljiv, nikoli žaljiv. V njegovih analizah posameznih dramskih del vrline vedno prevladajo nad pomanjkljivostmi.

Iz poglobljene, prodorne dramaturške razčlembе z naslovom *Smrt zaklenjenega Kurenta* lahko razberemo, da se je Hartmana drama *Mrtvi kurent* Mihe Remca dotaknila tako razumsko kot čustveno in da je takoj prepoznal njen uprizoritveni in umetniški potencial: »Remec si je za osišče svoje drame izbral motiv nezakonskega otroka, kakor so ga v naši književnosti že dostikrat upodobili. Tako je dobil osnovno plast, ki jo je obdelal v slogu ljudske igre. Nanjo pa je naložil genialno med seboj prepletene karakteristične pojave, ki dandanes pretresajo vas. Nisem se bal zapisati besede ‚genialno‘, ker sem prepričan, da je ustrezna.«⁶⁸ Hartman v nadaljevanju odlično razčlenjuje igro ter pri tem ne zaobide politike oziroma razmerja med družbenimi premenami in posameznikom:

»Osnovni akord drame je tragičen. Pred nami namreč umira kmetstvo, kakršno so izoblikovali večstoletna tradicija in družbeno-ekonomski odnosi, umira svet, ki je bil poln neke svojske lepote, duhovnega obraza, svoje etike, svet, ki se je zdel zaradi svoje starosti nespremenljiv in neuničljiv. Revolucionarne spremembe na vseh področjih našega življenja so se z vso težo zgodovinske in ekonomske nuje zgrnile nad kmetstvo. Objektivno so te spremembe same po sebi umevne in razvojno nujne, medtem ko so subjektivno za tiste, ki jih doživljajo, lahko tudi tragične.«⁶⁹

Prav tako pronicljiv in nič manj angažiran je Hartman v prispevku *Uresničeni in neuresničeni človek*, ki je pospremil prvo uprizoritev Smoletove *Antigone* na poklicnem odru (krstno so jo uprizorili dobrega pol leta prej na Odru 57, mesec in pol po mariborski postavitvi so jo uprizorili še na odru ljubljanske Drame). Hartman primerja Sofoklejevo in Smoletovo *Antigono*, razčleni like v obeh ter o slednji zapiše:

68 Hartman, *Smrt zaklenjenega Kurenta*, str. 261.

69 Hartman, *Smrt zaklenjenega Kurenta*, str. 262.

Miha Remec, *Mrtvi kurent*, režiser Juro Kislinger, Drama SNG v Mariboru, premiera 27. februarja 1960

Arnold Tovornik kot zabovški kmet Mihol Vegan

(Foto: Mirko Japelj; Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

»Smoletova Antigona je postavljena v današnji čas, čeprav nas zgodovina uči, da je Smoletovo galerijo tipov, ki se prerivajo skozi sotesko bivanja v organizirani družbi, najti v vseh časih. Tako nam je pisatelj iz naših dni in iz svoje perspektive razložil dogajanja v družbi z gledišča uresničene in neuresničene človečnosti.
/ ... /

Smoletova Antigona je izrazito filozofsko delo (seveda tudi s sijajnimi poetičnimi vrednotami), ki nas hoče ovedeti, da bi spoznali sami sebe in se povzdignili v humanizmu, ki more pokazati pot iz zagate današnjega sveta.«⁷⁰

Pogled na repertoar mariborske Drame v sezonah, ko ga je (so)oblikoval Bruno Hartman, nam pokaže visok delež praižvedb tujih del in krstnih izvedb slovenske dramatike:

V sezoni 1958/59 so od sedmih uprizoritev na programu tri slovenska dela, ob Cankarjevih *Hlapcih* še dve slovenski krstni izvedbi, *Silni bič* Danila Gorinška in *Postaja ob veliki cesti* Ignaca Kamenika. Od štirih tujih iger so bile tri prvič uprizorjene na slovenskem odru.

V sezoni 1959/60 so uprizorili devet del, od tega tri slovenska: ob že večkrat preizkušenem Levstik-Kreftovem *Tugomerju* sta bili krstno uprizorjeni komedija *Golobje miru* Miloša Mikelna in drama *Mrtvi kurent* Mihe Remca. Od šestih tujih del so praižvedbo na slovenskem odru doživela štiri dela.

V sezoni 1960/61 so bila med enajstimi deli štiri slovenska – ob že prej uprizorjeni drami Mateja Bora *Zvezde so večne* je svoj krst na poklicnem odru doživela Smoletova *Antigona* (pred tem so jo uprizorili na Odru 57), prvič sta bili uprizorjeni mladinska igra *Izlet* Jura Kislingerja in dramatizacija Miloša Mikelna *Samorastniki* (po Prežihovem Vorancu). Od sedmih tujih del jih je bilo na slovenskem odru prvič uprizorjenih kar pet.

V sezoni 1961/62 so uprizorili osem del, od tega tri slovenska: pol leta po ljubljanski uprizoritvi so na oder postavili dramo *Mimo načrta* (Ob sedmih pod *Trančo*) Borisa Grabnarja, Torkarjeva »dramska intarzija« *Svetloba sence* je na mariborskem odru zaživela le dan po krstu v ljubljanski Drami (skoraj sočasno so jo postavili v Beogradu, na program pa so jo uvrstili še v Sarajevu, Nišu, Zadrju in Novem Sadu), za otroke so pripravili priljubljenega *Jurčka* Pavla Golie. Med petimi tujimi deli sta bili na slovenskem odru praižvedeni dve.

Najpomembnejše uprizoritve tega (svojega) obdobja tri desetletja pozneje sam Hartman zelo skromno popiše v prispevku *Dramsko gledališče v Mariboru* (in ne navede svojih zaslug, temveč govori le o umetniških vodjih):

70 Hartman, *Uresničeni in neuresničeni človek*, str. 73.

»Vladimir Skrbinšek se je v kratkem obdobju, ki je sledilo Dolarjevemu, potrdil kot igralec in režiser v svojem preizkušenem sporedu. Oživil je Krleževo dramatiko in se izkazal z novo interpretacijo Cankarjevih Hlapcev.

Tudi režiser Miran Herzog je bil komaj tri leta direktor Drame, vendar se mu je posrečilo dopolniti in dovolj zaokrožiti dramski zbor z diplomanti igralske akademije. Z njim je bilo mogoče ubrati nove poti pri odbiranju del (Friedrich Dürrenmatt, John Osborne, Arthur Miller, Jean Anouilh) in iskanju novega gledališkega sloga. Izredno je bila upoštevana sočasna slovenska dramatika (Dominik Smole, Igor Torkar, Miloš Mikeln, Juro Kislinger, Boris Grabnar). S prvo uprizoritvijo Mrtvega kurenta Mihe Remca je mariborska Drama l. 1960 prvič sodelovala na Sterijevem pozorju v Novem Sadu. Odmevne eksperimentalne uprizoritve je začel pripravljati Mali oder (Milan Tutorov, Aleksandar Obrenović, Artur Swinarski, Sławomir Mrożek).⁷¹

Da je bil v tistem obdobju vendarle Hartman tisti, ki je (so)oblikoval repertoar, je med drugim razvidno iz poročila *Domače drame na jugoslovanskih odrih* – v drugi polovici sezone 1960/61 ga je pripravil takratni urednik gledališkega lista mariborskega gledališča Dušan Mevlja: »Delež jugoslovanskih dramatikov v letošnjem repertoarju mariborske Drame je izredno velik in je za tako prijazno naklonjenost in razumevanje do domačih avtorjev treba umetniško vodstvo mariborske Drame in dramaturga prof. Bruna Hartmana resnično pohvaliti.«⁷²

Oceno tega obdobja je s časovno distanco podal še dramaturg Vili Ravnjak – v *Izročilih zgodovine* je leta 1999 pisal o različnih zgodovinskih sklopih mariborske Drame. Drugo obdobje gledališča je zamejil z letnicama 1945–1962, to pa potem razdelil v tri večje zgodovinske sklope, in sicer

»na čas med leti 1945–1948, kjer je šlo predvsem za iskanje vloge in izraza gledališča v novi (socialistični) družbi, na čas med leti 1948–1958, ko je prevladovala estetika klasike in visokega literarnega gledališkega okusa, in čas med leti 1958–1962, ko so se trudili dohiteti sodobne domače in svetovne gledališke tokove. / ... / Ob umetniškem vodenju Vladimirja Skrbinška (1957–1958) in tandema Miran Herzog – Bruno Hartman (1959–1962) se je Dolarjeva klasična estetika oplemenitila še s sodobnimi evropskimi tokovi, tako da lahko štejemo konec petdesetih oz. začetek šestdesetih let za enega od vrhov zgodovine mariborske Drame.«⁷³

71 Hartman, Dramsko gledališče v Mariboru, str. 688–689.

72 dm [Mevlja], *Domače drame na jugoslovanskih odrih*. (Sezona 1960/61), str. 240.

73 Ravnjak, *Drugo obdobje 1945–1962*. Uvod, str. 299–300.

V sezoni 1961/62 v mariborskem gledališču kot prvem v Jugoslaviji začno upajati samoupravljanje.⁷⁴ O spremenjenem vzdušju v ansamblu priča zapis Mirana Herzoga, takratnega ravnatelja Drame:

»Upravnik Slovenskega narodnega gledališča Maribor, šarmantni Josip Šegula, z nadimkom Pec, se je poslovil. (Ali so ga posloveli?) Vedno pride nova metla. Slovensko narodno gledališče Maribor se lahko pohvali, da je prvo uvedlo ne-preizkušeni sistem kolektivne odgovornosti, imenovan samoupravljanje.

Prvi znak splošne odgovornosti se je pokazal prav kmalu. V repertoar Drame za sezono 1961/62 smo dobili pravico do praizvedbe Mikelnove satire Administrativna balada, ki se je humorno in satirično dotikala anomalij našega vsakdana. Po prvi bralni vaji, ki jo je vodil režiser Andrej Hieng, se je pojavila kolektivna odgovornost: »ne moremo smešiti našega življenja in oblasti, ki daje gledališču, torej nam, denar.«

Satiro so umaknili z repertoarja. Potem so jo z velikim uspehom igrali v ljubljanski Drami, ko so »usahnil« praizvedbene pravice, ki smo jih imeli.

Narava ustvarjalčevega in ustvarjalnega dela je takšna, da vse izvira iz osebnosti, torej je primarna osebna odgovornost. Svoje osebne odgovornosti nisem hotel skriti za kolektivno, tudi kasneje v svojem delovanju tega nisem počel. Odstopil sem s položaja ravnatelja Drame.«⁷⁵

Kmalu za Herzogom, po zaključku sezone 1961/62, se je za odhod iz Drame SNG v Mariboru odločil še Bruno Hartman. Tudi njegovi odločitvi so botrovale spremenjene okoliščine v mariborski gledališki hiši in pa vabilo v celjsko gledališče: »V Celje sem prišel iz Maribora, kjer sem gledališče zapustil s tîpim občutkom, da se moji (in mojega tedanjega direktorja Mirana Herzoga) pogledi na gledališče ne ujemajo s pogledi dobršnega dela ansambla. Gledališču (kot poklicni ustanovi, ne gledališču kot takemu) sem že mislil obrniti hrbet, pa so me Celjani za nekaj let od tega odvrgli.«⁷⁶ Razen tega je imel za selitev v Celje tudi povsem osebne razloge – želel si je v bližino ostarelih staršev, obljubili so mu tudi večje stanovanje.

V celjskem gledališču je tri sezone opravljal kar štiri funkcije – bil je upravnik, umetniški vodja, dramaturg in lektor. A tudi od tam je odšel prej, kot je načrtoval – vrnil se je v Maribor, kjer so mu ponudili službo ravnatelja Študijske knjižnice. Naj zaključim prispevek o Hartmanovi gledališki dejavnosti z njegovimi besedami:

74 Krajncič, Ob prehodu v sistem samoupravljanja, str. 81–82.

75 Herzog, Avgust 1955. Spomin je nezanesljiv, vendar ... avgust 1963, str. 460.

76 Hartman, Dobrih dvajset let kasneje, nepag. [str. 37].

Celjski gledališčniki, med njimi prejemniki prvomajske nagrade, ki jo je podeljevalo Združenje dramskih umetnikov, verjetno leta 1963

Od leve proti desni: igralci Miro Weber, Aleksander Krošl, Marjanca Krošl, igralec, režiser in do leta 1962 upravnik celjskega gledališča Fedor Gradišnik, igralec Janez Škof, Bruno Hartman, v sezonah od 1962/63–1964/65 lektor, dramaturg, umetniški vodja in upravnik celjskega gledališča, ter režiser Branko Gombač (Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej)

»Zakaj sem se tedaj po treh letih poslovil od celjskega gledališča? Breme štirih obveznosti je bilo izredno težko, zlasti še breme upravištva: da je podjetje teklo, se mi je bilo treba v težavnih gmotnih razmerah povrh ubadati včasih s prav banalnimi malenkostmi. Na neposredno umetniško področje dela so mi kar naprej vdirale obilne reve upravnških dolžnosti. Vse bolj me je odnašalo od mojih raziskovalnih ambicij, od slavistike, vse bolj sem bil v stresnih položajih. Ko so posamezniki med igralci pričeli izražati pomisleke zoper umetnostno usmeritev (s pogledi, obrnjenimi v preteklost), ko je bil prid celotnega gledališča pod plaščem samoupravljanja zapostavljen zaradi individualnih interesov, se mi je zazdelo škoda, da bi svoje moči čezmerno tratil za dokazovanje svojega prav. In sem se poslovil.

Odšel nisem ne z gnevom ne sprt. Življenje me je dotlej že izučilo, da je gledališče izredno zapleten organizem, v katerem se mora veliko število posameznikov, umetniških individualnosti, zliti zlepa, žal pa včasih tudi zgrda, v enovito čudežno gledališko dejanje, v uprizoritev. Da pride pri tem do trenj, spopadov, razhajanj in slovesa, je pač nujna spremljava čudeža, ki se mu pravi gledališče.

Sam sebi štejem tri leta v celjskem gledališču za bogato obdobje v svojem življenju: bilo je garaško, izčrpavajoče, daje mi pa prijeten občutek (pa ni treba, da ga drugi delijo z menoj), da sem prav delal. In pošteno.«⁷⁷

Viri in literatura

Literatura

- Almanah 1867–2017. Gledališki list SNG Drama Ljubljana.* Kranjc, Mojca (ur.). Ljubljana: SNG Drama Ljubljana, 2019.
- Gombač, Branko. *Skozi življenje*. 1./2. [Celje]: Cetus, 1993.
- Hartman, Bruno. Dobrih dvajset let kasneje. V: Žmavc, Jože (ur.). *Zbornik SLG Celje ob 300. premieri [1950–1986]*. Celje: SLG, 1986, nepaginiran [str. 37–41].
- Hartman, Bruno. Dramsko gledališče v Mariboru. V: Curk, Jože; Hartman, Bruno; Koropec, Jože (ur.). *Maribor skozi stoletja. Razprave I.* Maribor: Obzorja, 1991, str. 677–694.
- Hartman, Bruno. *Maribor – dogajanja in osebnosti*. Maribor: Litera, 2009.
- Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
- Herzog, Miran. Avgust 1955. Spomin je nezanesljiv, vendar ... avgust 1963. V: Ravnjak, Vili (ur.). *Izročila zgodovine. Gledališki list Drame SNG Maribor* (priloga), sezona 1999/2000, št. 5. Maribor: Drama SNG Maribor, 1999, str. 455–460.
- Jesenko, Primož. Ključni dogodki in ustvarjalci mariborske Drame v prvi polovici stoletja (1919–1967). V: Ravnjak, Vili (ur.). *Sto let Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru: Drama – Opera – Balet (1919–2019)*. Maribor: Slovensko narodno gledališče Maribor, Umetniški kabinet Primož Premzl, 2019, str. 72–119.
- Pogovor z Brunom Hartmanom. Pogovarjal se je z njim France Vurnik. V: Hartman, Bruno. *Maribor – dogajanja in osebnosti*. Maribor: Litera, 2009, str. 366–377.
- Pugelj, Breda. Moja prva mariborska desetletka (1999). V: Ravnjak, Vili (ur.). *Izročila zgodovine. Gledališki list Drame SNG Maribor* (priloga), sezona 1999/2000, št. 5. Maribor: Drama SNG Maribor, 1999, str. 516–520.
- Ravnjak, Vili. Drugo obdobje 1945–1962. Uvod. V: Ravnjak, Vili (ur.). *Izročila zgodovine. Gledališki list Drame SNG Maribor* (priloga), sezona 1999/2000, št. 4. Maribor: Drama SNG Maribor, 1999, str. 299–304.
- Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1967.

⁷⁷ Hartman, Dobrih dvajset let kasneje, nepag. [str. 41].

Periodični tisk

- Ciklostiran program SNG Maribor – Drama*, sezona 1981/82 (dopolnilni program), 24. 9. 1981, neošt.
- dm [Dušan Mevlja]. Domače drame na jugoslovanskih odrih. (Sezona 1960/61). *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XV, sezona 1960/61, št. 10, str. 236–240.
- Gledališki list Slovenskega gledališča v Trstu* (predstavnik prof. Rado Rauber), XX, 1964–65, neoštevilčen, nepaginiran.
- Gledališki list Slovenskega gledališča v Trstu* (ureja Adrijan Rustja), sezona 1966–67, neoštevilčen, nepaginiran.
- Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru* (ureja uredniški odbor), XXIV, sezona 1969–70, št. 13.
- Hartman, Bruno. Božič naših dedov in babic. *Gledališki list Slovenskega gledališča v Trstu* (ureja Adrijan Rustja), sezona 1966–67, neoštevilčen, nepaginiran [str. 1–9].
- Hartman, Bruno. Častitljiv jubilej igralca Bojana Pečka. *Gledališki list Drame Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani*, XXXVII, sezona 1957–58, štev. 8, str. 198–199.
- Hartman, Bruno. Vzletite, Golobje miru!. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 9/10, str. 254–257.
- Hartman, Bruno. Hvalnica ženi, ljubezni in upanju. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIII, sezona 1958/59, št. 2, str. 22–26.
- Hartman, Bruno. Iz lektorjeve delavnice. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 13, str. 355–357.
- Hartman, Bruno. Jezik v gledališču. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XV, sezona 1960/61, št. 8, str. 184–190.
- Hartman, Bruno. Mariborska Talija na poti po Srbiji in Bosni. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIII, sezona 1958/59, št. 8, str. 147–150.
- Hartman, Bruno. Moralni nečednik ali jezni mladenič pred grobom? *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 5, str. 149–153.
- Hartman, Bruno. Naše vodilo. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIII, sezona 1958/59, št. 1, str. 10–14.
- Hartman, Bruno. Obisk stare vlačuge. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 13, str. 346–352.
- Hartman, Bruno. Poveličanje odpovedi. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 7, str. 205–209.
- Hartman, Bruno. Prispevek k razpravljanju o pogovornem jeziku. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XV, sezona 1960/61, št. 4/5, str. 82–84.
- Hartman, Bruno. Smrt zaklenjenega Kurenta. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 9/10, str. 260–264.
- Hartman, Bruno. Trpka komedija o človeku, ki je preveč hotel. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIII, sezona 1958/59, št. 11, str. 210–213.

- Hartman, Bruno. Tugomer – pričevanje naše narodne in kulturne bitnosti. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIV, sezona 1959/60, št. 1, str. 25–27.
- Hartman, Bruno. Uresničeni in neuresničeni človek. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XV, sezona 1960/61, št. 4/5, str. 70–73.
- Hartman, Bruno. Veseli delež v repertoarju. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XV, sezona 1960/61, št. 10, str. 240–244.
- Hartman Bruno. Živopisen uporniški teater. Jean Anouilh, Škrjanček, *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XIII, sezona 1958/59, št. 10, str. 179–186.
- Hartman, Bruno. Žlahtna ljudska modrost, živ ljudski teater. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru* (ureja uredniški odbor), XXIV, sezona 1969–70, št. 13, str. 415–419.
- Krajncič, Ivan. Ob prehodu v sistem samoupravljanja. *Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru*, XVI, sezona 1961/62, št. 10–11, str. 81–82.
- Mahnič, Mirko, Bruno Hartman, dobitnik zlate značke, plakete in listine BS 1980, *Gledališki list Borštnikovega srečanja* 81 (urednik Tone Partljič), str. 69.
- Prospekt SLG* (predstavnik prof. Bruno Hartman). Sezona 1962/63, št. 5, nepaginiran.
- Prospekt SLG* (predstavnik prof. Bruno Hartman). Sezona 1964/65, št. 5. Šesta premiera v sezoni, nepaginiran.
- Prospekt SLG* (predstavnik prof. Bruno Hartman). Sezona 1964/65, št. 8. Deveta premiera v sezoni, nepaginiran.

Internetni vir

- Hartman, Bruno. Uprizarjanje Drabosnjakovih iger na poklicnem odru: <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/199577603> (27. 2. 2025)

Aleš Gabrič

BRUNO HARTMAN IN SLOVENSKA MATICA

Dolgoletni član vodstva Slovenske matice

Vsestransko razgledani in agilni Bruno Hartman je bil aktiven na različnih delovnih mestih, sodeloval pa je še v številnih družbenih in društvenih dejavnostih. »Po tem, ko sem postal ravnatelj mariborske Študijske knjižnice, so se name zgrnile mnoge funkcije«, je zapisal v spominih. Večina je bila povezanih s kulturnimi ustanovami in knjižničarstvom, med pomembne pa je uvrstil tudi sledečo: »Dolga leta sem bil član upravnega odbora Slovenske matice in krajši čas tudi predsednik njenega založniškega sveta.«¹

V spominskem zapisu je zamenjal vrstni red funkcij, ki ju je zasedal v najstarejšem slovenskem znanstvenem in kulturnem društvu, saj je najprej postal član založniškega sveta Slovenske matice. Vanj je prišel po delegatskem sistemu, temelječem na zakonodaji iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ki je predpisovala, da mora imeti vsako založniško podjetje tudi založniški svet,

1 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 276.

sestavljen iz delavcev založniške organizacije in iz delegatov uporabnikov njene dejavnosti. Predlog, katere organizacije naj bi imenovalе delegate uporabnikov, je usklajevala Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDL Slovenije), potrditi pa ga je morala Kulturna skupnost Slovenije. Ker Slovenska matica po smrti predsednika Franceta Koblarja leta 1975 ni takoj dobila njegovega naslednika, je prilagajanje društvenega statuta in dejavnosti novim zakonskim zahtevam krepko zamujalo.² Ko je bil Bogo Grafenauer decembra 1978 izvoljen za novega predsednika Slovenske matice, se je lotil problematike uskladitve delovanja z veljavno zakonodajo kot ene najbolj perečih nalog. V naslednjem letu in pol so novi vodstveni organi odpravili pomanjkljivosti in junija 1980 potrdili nov statut Slovenske matice, ki je kot nov organ predvideval tudi založniški svet, kakršnega Slovenska matica dotlej še ni imela in do katerega so bili njeni voditelji precej skeptični.³ Slovenska matica (SM) pač ni bila zgolj klasično založniško podjetje in Grafenauer je potrebo po drugačnem načinu potrjevanja založniškega programa nekaj let kasneje očrtal z mislijo, da »vrhovna sodba tudi o tem delu SM pripada vendarle občnemu zboru, širokemu zboru kulturnih delavcev, ki kot redni člani na kakršenkoli način sodelujejo pri uresničevanju programa SM«.⁴

A zakonodaji iz sredine sedemdesetih let 20. stoletja se je morala ukloniti tudi Slovenska matica. Oblastniki so si založniški svet zamislili kot sredstvo, ki bi omogočalo politični nadzor in vpletanje idejno-političnih stališč oblastnikov v delovanje založniških podjetij. Pri društvih, kot je bila Slovenska matica, je bil položaj nekoliko specifičen. Ta je že imela svoj knjižni odsek, ki je pripravljал založniški program, tega pa je dokončno potrdil upravni odbor društva. Rezultat usklajevanj med Slovensko matico in predstavniki pristojnih državnih organov, kdo naj zastopa uporabnike v založniškem svetu, je vendarle odnesel skrbi vodilnih matičarjev. V založniški svet naj bi svoje predstavnike delegirale pomembne slovenske raziskovalne in umetniške ustanove in društva, pri katerih so sodelovali številni ustvarjalci, ki so že bili člani Slovenske matice. Zato je bojazen, da bi uvajanje novega organa odpiralo vrata politiki, plahnela in organ, ki bi v drugačnih političnih okoliščinah lahko v založniškem podjetju igral vlogo trojanskega konja, pri Slovenski matici ni bil moteč element. Že imenovanje delegatov uporabnikov je potekalo tako, da so bili v založniški svet delegirani kulturniki, ki so že bili člani Slovenske matice ali celo člani njenih vodilnih organov.

2 Obširneje v: Gabrič, Slovenska matica v času politične netolerance, str. 47–53.

3 Gabrič, Grafenauer in Gestrin v vodstvu Slovenske matice, str. 231–234.

4 Grafenauer, Predsednikovo poročilo, str. 1.

V prvem založniškem svetu Slovenske matice je bilo šest članov izvajalca, torej Slovenske matice, dva člana delovne skupnosti, torej Matičinih uslužbenec, in devet delegatov uporabnikov. V primeru, da predloga knjižnega programa ne bi sprejeli obe skupini založniškega odbora, predstavniki izvajalca in delegati ustanov uporabnikov, bi sledilo zakomplicirano doseganje soglasja.⁵ A do tega ves čas obstoja tega organa Slovenske matice v osemdesetih letih 20. stoletja ni prišlo. Bruna Hartmana je kot svojega predstavnika v založniški svet Slovenske matice imenovala Univerza v Mariboru.⁶ Predsedstvo Slovenske matice ga je na prvi konstitutivni seji založniškega sveta Slovenske matice, 22. maja 1980, predlagalo za predsednika založniškega sveta⁷ in Hartman je funkcijo sprejel z vso potrebno odgovornostjo, ki mu je ni nikoli zmanjkalo.

Po izvolitvi za predsednika se je Bruno Hartman »navzočim zahvalil za zaupanje in obenem poudaril potrebo po večjem sodelovanju Maribora in severovzhodne Slovenije« pri načrtovanju dela Slovenske matice. Že na prvi seji je bilo odprto tedaj najbolj pereče vprašanje Slovenske matice, sprostitev izdaje romana Branka Hofmana *Noč do jutra*, ki je zaradi političnih zadržkov že od leta 1975 natisnjen v polah ležal v Matičini hiši in čakal na spremembo političnega ozračja, ki bi omogočila njegov izid. Roman, navidezno zgolj kriminalna zgodba o nepojasneni smrti mladega dekleta, je kot glavna protagonista soočil eno izmed prič, nekdanjega kaznjenca na Golem otoku, in njegovega nekdanjega zasliševalca, tedaj pa kriminalista, ki preiskuje smrtni primer. Če bi roman *Noč do jutra* prišel med bralce leta 1975, ko je bil natisnjen, bi bilo to prvo delo v Jugoslaviji, ki bi bralcem spregovorilo o trpljenju nedolžnih na Golem otoku, pa čeprav to ime v knjigi sploh ni navedeno in se ponavlja le omenjanje otoka, na katerem se je nekaj dogajalo.⁸

Grafenauer je prizadevanja za objavo slikovito poimenoval kot akcijo za osvoboditev »romana iz zapora«, sprožil pa jih je takoj po nastopu predsedniškega mandata. Delegacija Slovenske matice je 28. oktobra 1979 na obisku pri predsedniku SZDL Slovenije Mitji Ribičiču odprla tudi to tematiko, a je Ribičič odgovornost za končno odločitev o izdaji knjige prenesel na organ, ki ga Matica še ni imela, saj »naj bi o tem razpravljajl novo konstituirani založniški svet«.⁹ Ta je na svoji prvi seji 22. maja 1980, že pod predsedovanjem Bruna Hartmana,

5 SI AS 621, š. 152, t.e. 88, Založniški svet Slovenske matice Ljubljana, 19. 6. 1979.

6 SI AS 621, š. 152, t.e. 88, Dopis Univerze v Mariboru – Slovenski matici, 29. 2. 1980.

7 SI AS 621, š. 152, t.e. 88, Organizacijska poročila: Prvi založniški svet SM; isto, Zapisnik prve seje založniškega sveta Slovenske matice, 22. 5. 1980.

8 Več o tem glej: Gabrič, Prepoved izida romana Branka Hofmana.

9 SI AS 621, š. 151, t.e. 70, Zapisnik seje upravnega odbora Slovenske matice, 17. 10. 1979.

nedvoumno podprl stališče vodstva Slovenske matice, da je treba sprostiti izdajo Hofmanovega romana.¹⁰

Kot predsednik založniškega sveta Slovenske matice je bil Hartman vpleten v nadaljnja prizadevanja za dokončanje projekta, česar se je spominjal takole:

»Kot tak sem s predsednikom Matice prof. dr. Bogom Grafenauerjem odšel k takratnemu predsedniku republiškega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Mitji Ribičiču, da bi dosegla razveljavitev zapore romana Branka Hofmana *Noč do jutra*. Matica je delo, ki obravnava tudi politične procese in taborišča za obsojence v socializmu, sprejela in ga dala v tiskarno. Ko je bilo natisnjeno na pole, je *Matica* dobila zaporo zanj; za leta je moralo v *'bunker'*, kjer je nerazrezano in nezvezano čakalo boljših časov. S predsednikom Grafenauerjem sva imela srečo: zapora je bila preklicana.«¹¹

Potrebno je bilo seveda tudi kaj več kot le sreča, zlasti vztrajnost vodilnih, predvsem predsednika Slovenske matice Boga Grafenauerja in Bruna Hartmana, ki je kot predsednik založniškega sveta predstavljal zainteresirano javnost. Slovenska matica je hotela v umirjenem dialogu dobiti odgovor politikov na vprašanje, ali so zadržki do izdaje knjige še v veljavi. Da Matica vsekakor ni hotela zaostrovati položaja, nakazuje tudi sporočilo za javnost o obisku Matičine delegacije pri Ribičiču, omenjene v Hartmanovem zapisu. Poleg že omenjene dvojice sta bila v delegaciji še predsednik gospodarskega odseka Slovenske matice Ferdo Gestrin in njen tajnik-urednik Drago Jančar. V časopisni notici o srečanju je naštetih več projektov in odprtih zadev, ki se jih je lotevala Slovenska matica, niti z besedico pa ni omenjeno, da je bila pomembna tema pogovora tudi razprava o možnosti objave Hofmanovega romana.¹²

Ker v naslednjih mesecih od predsednika SZDL Slovenije Mitje Ribičiča niso prejeli pisnega odgovora, za katerega so zaprosili, je Hartman na drugi seji založniškega sveta vnovič načel to vprašanje. Dogovorili so se, da bo z Ribičičem osebno govoril Savin Jogan, ki je v založniškem svetu zastopal SZDL Slovenije, in o stališčih informiral Hartmana. Pri postopnem ohlajanju stališč politikov glede (neformalne) prepovedi izida knjige Branka Hofmana je bilo pomembno, da so vsi akterji v stikih s politiki delovali enotno. Bogo Grafenauer

10 SI AS 621, š. 152, t.e. 88, Zapisnik prve seje založniškega sveta Slovenske matice, 22. 5. 1980.

11 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 276.

12 *Glasnik Slovenske matice*, 5, 1981, št. 2, str. 99, Delegacija Matice pri Ribičiču; Mitja Ribičič sprejel delegacijo Slovenske matice.

je kot predsednik vprašanje sprožil, še preden je bil imenovan založniški svet, Bruno Hartman je vodil organ, ki je bil po zakonodaji pristojen za dokončno odločanje o uvrstitvi dela v program, Savin Jogan pa je v organu zastopal SZDL, v katero so bile uprte oči vodstva Slovenske matice pri iskanju dovoljenja za dokončanje projekta. Po dolgotrajnih dogovarjanjih politiki nikakor niso hoteli pisno odgovoriti na vprašanje, ali sme Matica izdati roman Branka Hofmana, saj bi s tem posredno priznali, da so odgovorni za cenzurni ukrep, ki ga formalno ni bilo. Dilemo so na Slovenski matici rešili tako, da so sestavili izjavo, da ni več nikakršnih zadržkov za izdajo Hofmanovega romana *Noč do jutra*, pod njo pa so se z navedbo svojih funkcij podpisali član predsedstva SZDL Slovenije in njen predstavnik v založniškem svetu Slovenske matice Savin Jogan, predsednik Slovenske matice Bogo Grafenauer, predsednik založniškega sveta Slovenske matice Bruno Hartman in tajnik-urednik Matice Drago Jančar.¹³

Založniški svet je bil pod Hartmanovim vodstvom zelo kooperativen organ, ki je pomagal vodstvu Slovenske matice uresničevati zastavljene načrte, občasno pa je navrgel tudi kakšno svežo idejo za poživitev programa. V dokumentaciji tako ne naletimo na spore s knjižnim odsekom ali upravnim odborom, da bi bilo potrebno naknadno dodatno usklajevanje. Založniški svet je brez zadržkov potrdil tudi dela, ki so bila po izidu deležna negodovanj iz političnih krogov. Da gre pravzaprav za podvajanje dela, ki so ga v Slovenski matici korektno že izvajali njeni notranji organi, je na seji založniškega sveta 20. junija 1985 ocenil pisatelj Anton Ingolič, ki je bil član sveta kot delegat Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Spregovoril je »o vlogi založniških svetov nasploh in izrazil bojazen, da so to le formalni organi, ki ne sprejemajo nobenih dejanskih odločitev. Posebej nepotreben se mu zdi založniški svet pri Slov. matici, ki sprejema svoj program na kvalificiran in široko preverjen način skozi delo svojih odborov«. S povsem jasnimi besedami in na zelo pragmatičen način mu je odgovoril Bogo Grafenauer, da pač »nobena založniška ustanova ne more delovati brez založniškega sveta, ker je tako določeno z zakonom«. Ingolič je, da ne bi bil narobe razumljen, odvrnil, da je njegova pripomba »usmerjena proti nepotrebnemu formaliziranju, ni pa v zvezi z njegovim sodelovanjem v ZS Matice«. ¹⁴

Naklonjenost vodstva Hartmanovemu načinu vodenju založniškega sveta je prišla do izraza ob izteku mandata članom, ko je bilo treba imenovati nove delegate in izvoliti novega predsednika založniškega sveta. Spomladi 1984, ko

13 Gabrič, Prepoved izida romana Branka Hofmana, str. 508–511.

14 SI AS 621, š. 152, t.e. 89, Zapisnik seje založniškega sveta Slovenske matice, 20. 6. 1985.

je bila tovrstna akcija v teku, je vodstvo Slovenske matice pisalo ustanovam, ki so predstavljale uporabnike njene dejavnosti. Obvestili so jih, da se je iztekel mandat dotedanjim delegatom in da je treba podaljšati mandat starim ali pa imenovati nove. Za razliko od preprostega dopisa, poslanega drugim ustanovam, je predsednik Slovenske matice Bogo Grafenauer v dopisu rektoratu Univerze v Mariboru zelo pohvalil Hartmana kot predsednika¹⁵ in univerzitetnemu vodstvu posredno namignil, naj ga vnovič imenujejo za člana založniškega sveta Slovenske matice. Do tega je tudi prišlo, Hartman je bil spet izvoljen za predsednika založniškega sveta, predsedovanje temu organu pa je podaljševal vse do konca osemdesetih let.

Na prvi seji založniškega sveta v novi sestavi 20. junija 1985 je Bruno Hartman še sam dodal predlog za uvrstitev konkretnega knjižnega dela v založniški program Slovenske matice. Šlo je za spomine Antona Novačana, založniški svet pa je ocenil, »da je ta zamisel sprejemljiva«. ¹⁶ Na naslednji seji, 18. septembra 1985, ko so pregledovalci tipkopisa že podali svoje mnenje, so bili Novačanovi spomini uvrščeni v redni program Matice za leto 1986.¹⁷ Vnašanje pogledov slovenske emigracije v domače slovensko duhovno obzorje je prineslo tudi nekaj kritičnih odmevov, ki pa vsaj na založniškem svetu niso leteli na izdajo spominov Antona Novačana. Se je pa Anton Ingolič na seji založniškega sveta pridružil kritikam knjige Alojza Rebule *Vrt bogov*, ki jo je v medijih napadel predsednik SZDL Slovenije Mitja Ribičič. Ingolič je sicer pohvalil Rebulov literarni stil, a ocenil, da »knjiga ob svoji nedvomni literarni vrednosti ne bi smela iziti brez bistvenih uredniških posegov, se pravi črtanj posameznih odlomkov, ki z zaničevanjem govorijo o povojnem razvoju v SR Sloveniji«. ¹⁸

Ob spreminjanju politične slike Slovenije ob koncu osemdesetih let 20. stoletja so založniški sveti v dotedanji obliki začeli izgubljati svojo vlogo. Po mandatih predsedovanja založniškemu svetu, v katerega je Hartman prišel po delegatskem sistemu, so ga vodilni v Slovenski matici predlagali za člana upravnega odbora. Nekateri so na tovrstna vabila odgovarjali pisno, pri Hartmanu pa je zabeleženo, da je to storil kar »telefonično«, ¹⁹ iz česar bi lahko sklepali, da se

15 SI AS 621, š. 152, t.e. 89, Dopis Slovenske matice – rektoratu Univerze v Mariboru, 8. 5. 1984.

16 SI AS 621, š. 152, t.e. 89, Zapisnik seje založniškega sveta Slovenske matice, 20. 6. 1985.

17 SI AS 621, š. 152, t.e. 89, Zapisnik seje založniškega sveta Slovenske matice, 18. 9. 1985.

18 SI AS 621, š. 152, t.e. 89, Zapisnik seje založniškega sveta Slovenske matice dne 22. 4. 1987.

19 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Novi člani u.o., Priloga k Zapisniku rednega občnega zbora Slovenske matice, Ljubljana, 10. 3. 1988.

je na Matici počutil dovolj domače. Bil pa je še vedno tudi predsednik založniškega sveta, ki je kmalu zamrl v vročici političnih sprememb.

Za člana upravnega odbora je bil izvoljen marca 1988 in nato še na naslednjih štirih občnih zborih, tako da je bil član vodilnega organa Slovenske matice deset let, do leta 1998. Za razliko od sej založniškega sveta, v katerih so bile besede predsednika Bruna Hartmana obširneje zabeležene, so v zapisnikih sej upravnega odbora besede članov zapisane poredko. Pogostejša je zabeležka, da se je o problemu razvila daljša in živahna razprava, ne da bi bile ob tem zabeležene posamezne misli v polemiki udeleženihih sogovornikov.

Vodstvo Slovenske matice se je ob prehodu v samostojno Slovenijo in prva leta samostojnosti ubadalo z velikimi težavami, ki jih je društvu prinesla sprememba političnega sistema. Aktualno je bilo vprašanje denacionalizacije, saj Slovenska matica sprva ni bila upravičenka do vrnitve premoženja in je grozilo, da bi imetniki stanovanjske pravice v stavbi Slovenske matice postali lastniki delov poslopja. Druga težava je bilo neurejeno financiranje društev, ki je tako posebno društvo pahnilo v rdeče številke. Ko so na upravnem odboru razpravljali, pri katerih državnih organih iskati zagotovila za boljši status Slovenske matice, se je Hartman pridružil tistim razpravljavcem, ki so podpirali »pot preko ministrstva za kulturo«. ²⁰ Začasna rešitev se je nato našla v obliki tripartitnega sporazuma med Slovensko matico, ministrstvom za kulturo in ministrstvom za znanost in tehnologijo.

Na sejah upravnega odbora je bil aktiven, konstruktiven in takšen je ostal tudi v spominu sodelavcev iz vodstva Slovenske matice. Tedanji predsednik Joža Mahnič je dejal, da »je redno prihajal na seje, aktivno sodeloval, dajal pobude«. ²¹ Dolgoletni tajnik-urednik Slovenske matice Drago Jančar pa je o njem zapisal:

»Matici je bil zelo naklonjen, spremljal je njeno delo in se na sejah Upravnega odbora pogosto vključeval v debate o znanstvenih, pa tudi aktualnih kulturnih vprašanjih. Ker so bile takrat seje pozno popoldne, se jih zaradi slabih zvez z vlaki ni mogel vedno udeleževati. In ko je prav zaradi tega napovedal, da bo moral opustiti svoje sodelovanje v odboru, sta skupaj z Bogom Grafenauerjem vztrajala, da mora biti eno mesto v UO rezervirano za nekoga iz mariborskih intelektualnih krogov – da bi Matica v skladu s svojo vseslovensko naravo od same ustanovitve ostala dovolj široka v svoji dejavnosti.« ²²

20 SI AS 621, š. 151, t.e. 77, Zapisnik seje upravnega odbora Slovenske matice, 1. 3. 1994, str. 3.

21 Kleindienst, Zapisnik seje rednega občnega zbora Slovenske matice, str. 191.

22 AA, E-pošta Draga Jančarja – avtorju, 17. 9. 2024.

Bruno Hartman se je sestankov, če se je le dalo, udeleževal, čeprav je bil že v letih, ko potovanja na daljšo razdaljo ob prislovično slabih slovenskih prometnih povezavah niso nekaj običajnega. Kot član upravnega odbora je napolnil sedemdeset let in ob tej priložnosti mu je predsednik Joža Mahnič ob začetku seje 21. septembra 1994 v imenu upravnega odbora zaželel vse najboljše.²³ Zaradi vozačev, saj »imajo nekateri odborniki težave pri vračanju domov« – konkretno sta bila omenjena Bruno Hartman in skladatelj in muzikolog Pavle Merku iz Trsta –, so dolgoletno tradicionalno uro sestankov iz šeste popoldanske ure pomaknili na peto.²⁴ Februarja 1998 je Hartman predsedniku Joži Mahniču izrazil željo, da se ga »razreši članstva v odboru«. Ob tem se je razvila razprava, ali naj vztrajajo na stališču, da bi moral biti v upravnem odboru vselej tudi vsaj po en član iz Maribora in Trsta. Za to se je zavzemal tudi Hartman in kot svoje možne naslednike iz mariborskega kulturnega kroga predlagal Marka Jesenška, Jožeta Pogačnika ali Bernarda Rajha.²⁵ Oborniki so pritegnili stališče o zastopanosti mariborske in tržaške kulturne srenje in na občnem zboru za člana upravnega odbora izvolili akademika prof. dr. Jožeta Pogačnika, ki naj bi bil vez z Mariborom, in tržaškega pesnika, pisatelja in prevajalca Marka Kravosa. Po smrti Jožeta Pogačnika leta 2002 pa se je predsednik Joža Mahnič večkrat obrnil na akademikinjo prof. dr. Zinko Zorko, da bi vstopila v upravni odbor kot zastopnica Maribora.²⁶ Njeno privolitev je naposled dobil za občni zbor 4. marca 2004.

Poleg sej založniškega sveta in nato upravnega odbora se je Bruno Hartman udeleževal še drugih dogodkov v Matičini dvorani. Tako je 15. marca 1984 predsedoval slavnostnemu izrednemu občnemu zboru Slovenske matice ob 120-letnici njene ustanovitve. Pred glavnim delom, govorom predsednika Boga Grafenauerja, je dal besedo gostom, ki so pozdravili Matičino slovesnost v imenu Matice srpske, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, mesta Ljubljane in slovenskih zamejskih organizacij, nato pa prebral še pozdravne brzojavke tistih, ki se dogodka niso mogli neposredno udeležiti.²⁷

23 SI AS 621, š. 151, t.e. 77, Zapisnik seje upravnega odbora Slovenske matice, 21. 9. 1994, str. 1.

24 SI AS 621, š. 151, t.e. 78, Zapisnik seje upravnega odbora Slovenske matice, 15. 3. 1995, str. 4.

25 SI AS 621, š. 151, t.e. 79, Zapisnik seje upravnega odbora Slovenske matice, 25. 2. 1995, str. 3.

26 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Dopis Joža Mahniča – Zinki Zorko, 24. 2. 2004; priloga k občnemu zboru Slovenske matice, 4. 3. 2004.

27 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Zapisnik izrednega občnega zbora Slovenske matice ob njeni 120-letnici obstoja, 15. 3. 1984.

Avtor Matičinih knjig

Kot avtor ali urednik se je Bruno Hartman pri Slovenski matici podpisal pod tri knjižne projekte. Medtem ko je bilo njegovo sodelovanje v vodstveni strukturi Slovenske matice zaznamovano predvsem kot predstavništvo Maribora, je bilo literarno delo bolj poklon njegovemu rodnemu mestu Celju. Pogledati je potrebno predvsem, kako so knjige sploh prišle v založniški program Slovenske matice, ki je slovel po strogem in zahtevnem izboru. Lahko bi dejali, da je imela vsaka knjiga svojega botra, saj je pobuda za vsako izmed treh knjig prišla od različnih osebnosti.

Prva knjiga je bila za knjižno izdajo pripravljena Hartmanova doktorska disertacija, ki je izšla leta 1977 v zbirki *Razprave in eseji* pod naslovom *Celjski grofje v slovenski dramatiki*. S tematiko se je seznanjal od mladih let, ko so se mu v rodnem Celju v spomin globoko vtisnile predstave na temo celjskih grofov in je hodil po krajih, zaznamovanih z znamenito celjsko rodbino: »Gledališki blišč predstave o Mlinarjevem Janezu v gledališki dvorani in predstava o Hermanu Celjskemu v mestnem parku sta se mi kot osem-, desetletniku vtisnili v spomin, prav tako, kot se mi je silak, dramatik Anton Novačan, markantna osebnost s celjskih ulic.«²⁸ Doktorsko disertacijo je pisal že v zrelih letih večinoma v prostem času, saj je bil polno zaposlen z vodenjem knjižnice. Oddajo disertacije je moral zaradi pomanjkanja časa predstavljati, podaljšali so mu rok za oddajo, pa še tega je komajda ujel.²⁹ Disertacijo, ki jo je napisal pod mentorstvom prof. dr. Franca Zadravca, je zagovarjal maja 1976, že dejstvo, da je bila zgolj leto pozneje objavljena pri založbi s strogim izborom znanstvenih del, pa je potrdila njeno vrednost.

Pobuda je prišla, kot je v spominih zapisal Bruno Hartman, s strani sodelavcev Slovenske matice:

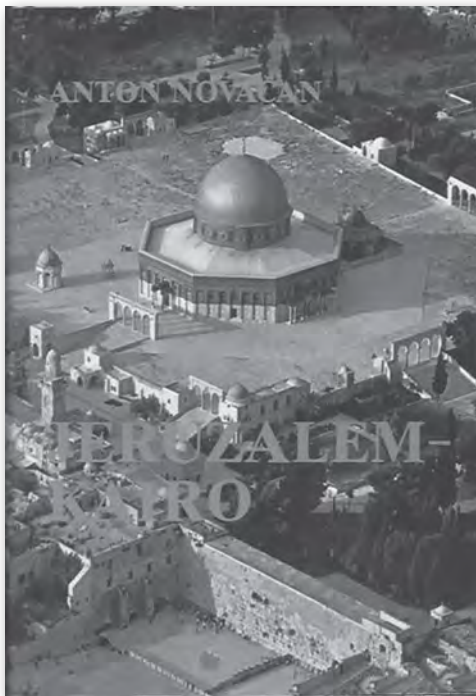
»Po zagovoru disertacije in promociji v septembru 1976 mi je predsednik *Slovenske matice* Bogo Grafenauer ponudil, da mi ugledna založba izda disertacijo v knjižni obliki. Seveda sem ponudbo z veseljem sprejel in knjiga je z naslovom *Celjski grofje v slovenski dramatiki* izšla leta 1977.«³⁰

Pri pisanju spominov desetletja kasneje se je Hartman nekoliko uštel, saj Grafenauer tedaj še ni bil predsednik Slovenske matice. V kolofonu knjige je za založbo zapisan Fran Zwitter, ki je leta 1975 kot podpredsednik prevzel vodenje

28 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 5.

29 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 284–285.

30 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 285.

Novačanova knjiga
Jeruzalem – Kairo v
Hartmanovi priredbi

Matice po smrti predsednika Franceta Koblarja. Ni pa nenavadno, da je knjiga prišla v program po posredovanju Boga Grafenauerja, saj je pri Slovenski matici v času, ko še ni bilo takšne inflacije disertacij kot v današnjih dneh, izšlo še več del, ki so bila na Filozofski fakulteti v Ljubljani ubranjena kot doktorske disertacije in so se dotikala slovenske kulturne preteklosti. V knjigi se je Hartman za izdajo nekoliko predelane in dopolnjene disertacije zahvalil mentorju Francu Zadravcu in »Slovenski matici, ki se je odločila moje delo poslati v svet«.³¹

Druga pri Slovenski matici izdana knjiga, za katero je zaslužen Bruno Hartman, so bili dnevniški zapisi Antona Novačana, ki so bili pod naslovom *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945* objavljeni leta 1986.³² Kot je bilo že omenjeno, je pobuda prišla prav od Bruna Hartmana, ki je prišel do zvezkov z Novačanovimi zapisi in jih pridobil za objavo. Predlog je pri vodilnih naletel na splošno odobravanje, še posebej, ker se jim ni bilo treba ukvarjati s podrobnostmi, ki običajno bremenijo pripravo na izdajo knjige, saj je celotno breme nase prevzel predlagatelj. Hartman je, po Grafenauerjevem zapisu, »Novačanov dnevnik

31 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 156.

32 Novačan, *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945*.

pridobil za objavo pri Slovenski matici in sam prevzel tudi njegovo prireditve za objavo. Obenem je kot najboljši poznavalec Novačanovega življenja objavi dodal esej o avtorjevem življenju in njegovem literarnem delu.«³³

Poleg življenja in dela je Hartman v spremni besedi opisal še nenavadno pot Novačanovih dnevniških beležk od Kaira do Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, kamor jih je leta 1975 predala njegova vdova Josipina Novačan. Priredbo za izdajo je pripravil po njenem tipkopisu, v katerem je izpustila posamezne dele dnevnika, Hartman pa je pri prilagajanju za objavo »poskušal poiskati takšno podobo, ki se ne izneverja avtorjevi govorici, jo pa vendarle uokvirja v norme današnjega knjižnega jezika«. ³⁴ Za boljšo razumljivost dnevniških zapiskov je urednik sestavil še osebno kazalo s podrobnejšimi podatki o osebah, ki jih je omenjal Novačan. Bogo Grafenauer, ki je v kolofonu naveden kot odgovorni za založbo, je dodal še krajši zapis O zgodovinskem sporočilu Novačanovega dnevnika. Ker so bile ideje in pisanja politične emigracije po vojni izločene iz knjižnih programov slovenskih založb v domovini in zato skorajda neznane povprečnemu slovenskemu bralcu, se je očitno zavedal, da bi lahko bili Novačanova zapisi v Hartmanovem uredništvu deležni tudi neprijetnih odzivov. Branje Novačanovih beležk je bilo po Grafenauerjevem mnenju za zgodovinarje pomembno, ker te pojasnjujejo dogajanje okoli jugoslovanske vlade in njenih politikov v begunstvu v vojnih letih, ki je bilo domačim bralcem slabo znano. Na eni strani je poudaril, da se ob branju Novačanovih zapiskov »utrjuje prepričanje, da bi takšna emigracija ob vsej svoji vnetosti za Jugoslavijo nikdar ne mogla obnoviti oziroma na novo zgraditi Jugoslavije«, saj da je to lahko storila »le nova družbena sila, ki z aprilskim zlomom ni bila prizadeta«. ³⁵

Očitno pa sporočilnosti na ta način niso razumeli nekateri slovenski politiki, pa tudi med posameznimi člani društva je knjiga naletela na negotovanje. Pesnik Rado Bordon je na občnem zboru Slovenske matice marca 1988 izrazil nestrinjanje z uvrstitvijo Novačanove knjige v Hartmanovem uredništvu v knjižni program Slovenske matice, pridružil pa se mu je tudi pisatelj Anton Ingolič. »Oba sta namreč menila, da je knjiga prežeta s pisateljevim samoljubjem in je zato neprepričljiva«, je zabeleženo v zapisniku. A je knjigo v bran vzel najprej predsednik Bogo Grafenauer, ki je ponovil stališča iz svoje spremne besede, da je Novačanova knjiga za zgodovinarje zanimiva ravno zato, ker verno izraža delo neke generacije politikov, ki so v prelomnem času živeli izven domovine.

33 Grafenauer, O zgodovinskem sporočilu Novačanovega dnevnika, str. 347.

34 Hartman, Veliko kolo brez osi, str. 370.

35 Grafenauer, O zgodovinskem sporočilu Novačanovega dnevnika, str. 348.

Podprl ga je še urednik Drago Jančar s pojasnili o etičnih in literarnih pogledih na knjigo in pomenu knjige za razumevanje Novačanove generacije.³⁶

Tudi po upokojitvi je Bruno Hartman nadaljeval z delom, »zahajal sem v knjižnico in študiral in pisal«, je zapisal v poznejših letih. Med ostalimi se je lotil tudi *Celjske knjige*, ki jo je Slovenska matica izdala v svoji zbirki Mestnih knjig, zanjo pa je »odbral različne zapise ali odlomke iz literarnih del, ki govorijo o tem mestu.«³⁷

Zbirko in koncept Mestnih knjig si je zamislil Drago Jančar. *Celjska knjiga* je izšla leta 2003 kot četrta v zbirki Mestne knjige, za *Ljubljansko*, *Mariborsko* in *Tržaško knjigo*. Jančar se spominja, »da je bil predlog moj«, izbor pa niti ni bil težak, saj je Hartmana dobro poznal še iz časov, ko je slednji živel v Mariboru:

»Bil je zelo navezan na Celje in ob kakšnem mariborskem omizju pisateljev nam je pripovedoval zgodbe in anekdote iz svoje celjske mladosti, pa tudi iz različnih časovnih obdobj razgibane zgodovine njegovega mesta, zlasti odnosov med Slovenci in Nemci v času monarhije, v prvi Jugoslaviji in med vojno. Bil je intelektualec velikega formata, njegovo znanje je bilo naravnost enciklopedično. Odločitev, da smo prav njemu predlagali uredništvo *Celjske knjige*, je bila torej nekako samoumevna. Precej časa je okleval, ker je bil založen s knjižničarskim in znanstvenim delom, potem pa je stvar, vsaj po mojem mnenju, odlično opravil.«³⁸

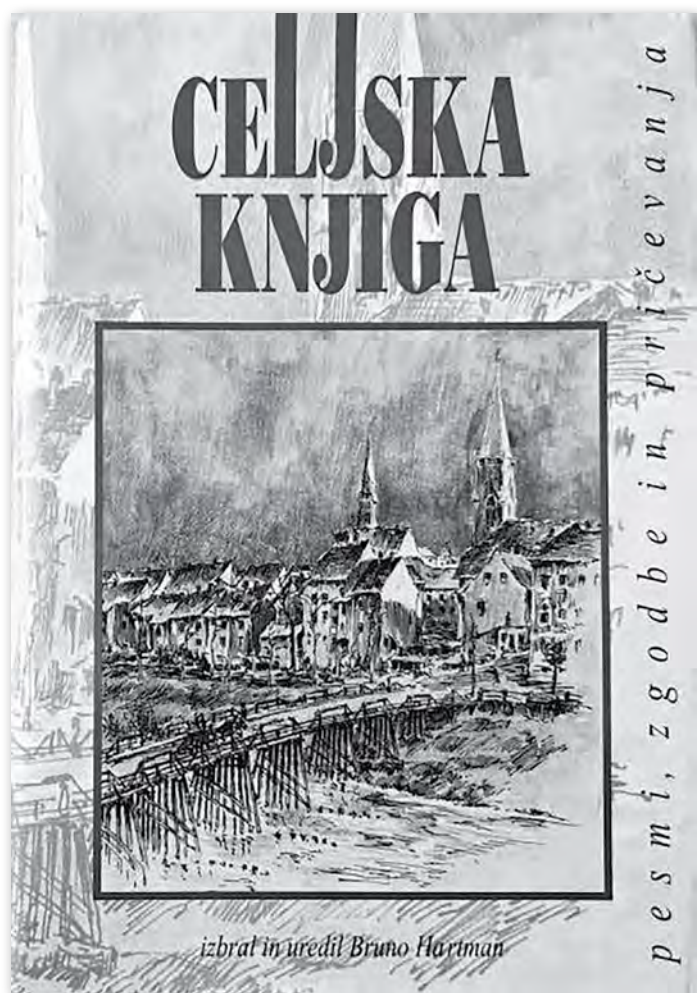
Pravilnost izbora urednika se je potrdila, ko je Hartman prinesel tipkopis knjige. V spremni besedi je združil svoje široko kulturno- in literarnozgodovinsko znanje in poznavanje slovenske in nemške literature o dogajanju v knežjem mestu. Že na začetku spremne besede je opozoril, da se ta knjiga vendarle razlikuje od predhodnic iz serije. Navedel je, da je urednik *Ljubljanske knjige* Andrej Inkret za Ljubljano zapisal, da »ni izvoljeno mesto« in da enako velja tudi za Maribor in Trst. »A ne za Celje«, je dodal Hartman in razložil, da je z rodbino Celjskih to mesto »vendarle od vseh najbolj poseglo v evropsko zgodovino s svojimi fevdalnimi oblastniki – z grofi in slednjič tudi knezi Celjskimi.«³⁹ Zato je tematiki, ki jo je odlično obvladal in je bila zaobjeta v monografiji *Celjski grofje v slovenski dramatik*, odmeril velik del *Celjske knjige*, približno četrtno obsega. Spremna beseda ponuja najprej kratek sprehod skozi zgodovino Celja od kelt-ske naselbine Keleia do rimske Municipium Claudium Celeia, srednjeveškega

36 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Zapisnik rednega občnega zbora Slovenske matice, Ljubljana, 10. 3. 1988, str. 3.

37 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 304.

38 AA, E-pošta Draga Jančarja – avtorju, 17. 9. 2024.

39 Hartman, *Celje med videzom in resnico*, str. 278.

Za *Celjsko knjigo* je Hartman izbral in uredil gradivo ter napisal tehtno spremno besedo.

vzpona in hitrega zatona, krize ob začetku novega veka in gospodarskega zagona, ki je sledil prihodu železnice leta 1846. V 20. stoletju je izpostavil dve politični prelomnici, leto 1918 s koncem habsburške monarhije in leta 1941–1945, ko se je najprej prelivala slovenska kri, na koncu pa sta sledila poraz in izgon nemštva. Zadnji politični prelom z osamosvojitvijo Slovenije se še ni odražal v literaturi in Celje je tedaj še iskalo novo identiteto, je opozoril Hartman. Za vsa obdobja je izbral literarna dela večinoma iz slovenske, a tudi nekaj odlomkov iz nemške duhovne zakladnice ter dodal nekaj kulturnozgodovinskih fragmentov.

Drago Jančar je predlagal le malenkostni dodatek, da »naj uvrsti kakšno zgodbo švicarskega psihoanalitika Paula Parina, ki so ga otroški spomini

vezali na Celje in je o tem napisal nekaj zanimivih zgodb. Predlog je z veseljem sprejel.«⁴⁰ Hartman je upal, da bo takšen kolaž pripomogel pri poznavanju preteklosti in krepitvi samozavesti: »Zato bi mi dobro délo, če bi tale Celjska knjiga s svojo resnico in videzom pomagala postavljati vednost o Celju in čutenje z njim na čvrstejše temelje. Z njimi si namreč moremo pomagati tudi sami sebi.«⁴¹

Hartmanova želja je naletela na posluh med bralci, saj je bila *Celjska knjiga* v letu izdaje tretja najbolj prodajana knjiga Slovenske matice. Pred njo sta bili le dve, že pred tem dolgo pričakovani in zato med bralci precej iskani deli, zgodovinarska znanstvena monografija *Slovensko domobranstvo* Borisa Mlakarja in ponatis že davno razprodanih Herodotovih *Zgodb* v prevodu Antona Sovreta.⁴²

Sodelovanje na simpozijih

Hartman se pri Slovenski matici kot ustvarjalec ni podpisal zgolj pod navedene tri knjige, saj je sodeloval še na več drugih dogodkih, tudi znanstvenih simpozijih, ki so končni rezultat dočakali v obliki znanstvenih zbornikov. Ob stoletnici rojstva pesnika Otona Župančiča, ki je bil med ostalimi dolžnostmi tudi predsednik Slovenske matice, sta junija 1978 Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani organizirali simpozij o njegovem življenju in delu, svoje pa je pristavila še Slovenska matica. Ta je leto pozneje izdala zbornik *Oton Župančič: simpozij 1978*, v katerem je objavljen tudi Hartmanov prispevek Oton Župančič in Janko Glazer.

Kot odličen poznavalec bibliotekarske preteklosti je bil povabljen tudi na posvet ob petdesetletnici smrti literarnega zgodovinarja, knjižničarja in prevajalca Jože Glonarja. Na posvetu novembra 1996 je predstavil Glonarja kot bibliotekarja, pri objavi referatov v *Glasniku Slovenske matice* leta 1997 pa je sodeloval kar z dvema prispevkoma. Prvi z naslovom Joža Glonar-bibliotekar je oris njegovega knjižničarskega dela, za drugega pa se je verjetno odločil po posvetu, ko je pridobil vire iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu. V njem je orisal disciplinski postopek zoper Jožo Glonarja iz začetka 1. svetovne vojne, ki ga je Hartman štel kot še en primer preganjanja Slovencev s strani nemških nacionalnih prenapetežev.

40 AA, E-pošta Draga Jančarja – avtorju, 17. 9. 2024.

41 Hartman, Celje med videzom in resnico, str. 291.

42 Voje, Poročilo nadzornega odbora, str. 187.

Zaslužni član Slovenske matice

Že po tem, ko je zaradi naporov in starosti opustil sodelovanje v vodstvenih strukturah Slovenske matice, se je Bruno Hartman na osrednjem letnem srečanju, na občnem zboru marca 2004, vnovič znašel v središču pozornosti. Približevala se je njegova osemdesetletnica in v vodstvu Slovenske matice so se odločili, da se poklonijo njegovemu neutrudnemu delu za društvo. Takoj po otvoritvi občnega zbora je sledil slavnostni trenutek in predsednik Joža Mahnič je Bruna Hartmana razglasil za zaslužnega člana Slovenske matice, počastitev pa utemeljil z njegovim knjižnim delom za Slovensko matico in z njegovim članstvom v upravnem odboru. Bruno Hartman o imenovanju morda ni bil vnaprej obveščen, saj je v zapisniku zabeleženo, da »je bil prijetno presenečen nad to počastitvijo in se je vsem navzočim in gospodu predsedniku najlepše zahvalil«. ⁴³

Mahničeva utemeljitev je bila povzeta tudi v plaketi, saj so oblikovalcu iz tajništva Slovenske matice naročili, naj bo na njej sledeči zapis:

»SLOVENSKA MATICA V LJUBLJANI

podeljuje na svojem rednem občnem zboru 4. marca 2004

dr. Brunu Hartmanu

naziv

zaslužni član Slovenske matice

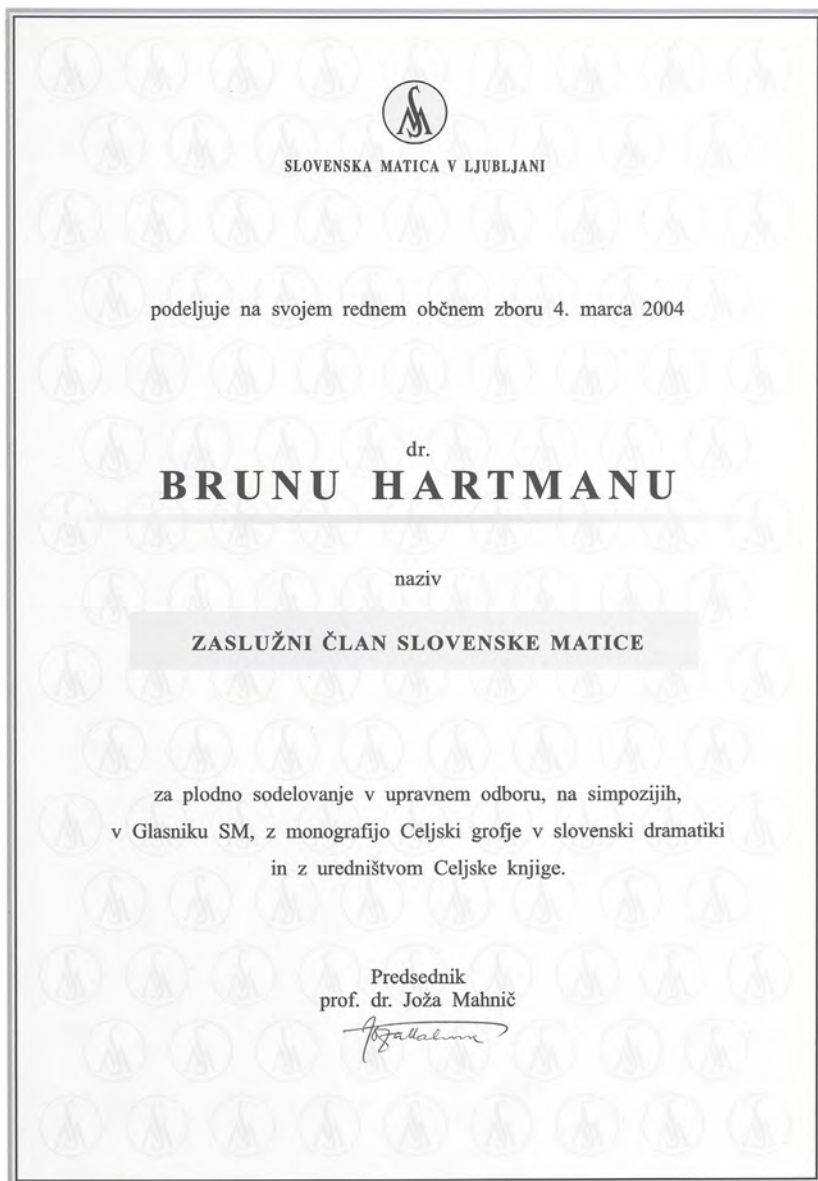
za plodno sodelovanje v upravnem odboru, na simpozijih, v Glasniku SM, z monografijo Celjski grofje v slovenski dramatiki in z uredništvom Celjske knjige.

Predsednik

prof. dr. Joža Mahnič« ⁴⁴

43 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Zapisnik seje rednega občnega zbora Slovenske matice, 4. 3. 2004. Glej tudi: Kleindienst, Zapisnik seje rednega občnega zbora Slovenske matice, str. 191.

44 SI AS 621, š. 149, t.e. 50, Zapisnik seje rednega občnega zbora Slovenske matice, 4. 3. 2004, Priloga: E-pošta Slovenske matice, 25. 2. 2004.

Listina o podelitvi zaslužnega članstva Slovenske matice
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka, Zapuščina Bruna Hartmana)

Viri in literatura

Arhivski viri

AA – arhiv avtorja

E-pošta Draga Jančarja – avtorju, 17. 9. 2024.

SI – Arhiv republike Slovenije

SI AS 621 – Slovenska matica

Literatura

- Gabrič, Aleš. Grafenauer in Gestrin v vodstvu Slovenske matice. V: Štih, Peter in Zwitter, Žiga (ur.). *O mojstrih in muzi: zgodovinopisje Boga Grafenauerja in Ferda Gestrina*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2018, str. 230–250.
- Gabrič, Aleš. Prepoved izida romana Branka Hofmana ali šestletna noč do poznega jutra. *Zgodovinski časopis*, 75, 2021, št. 3/4, str. 492–515.
- Gabrič, Aleš. Slovenska matica v času politične netolerantnosti. V: Jančar, Drago... [et al.] (ur.). *Slovenska matica: 150 let dela za slovensko kulturo: (zbornik razprav in bibliografija 2004–2014)*. Ljubljana: Slovenska matica, 2015, str. 22–61.
- Glasnik Slovenske matice*, 5, 1981, št. 2, str. 99, Delegacija Matice pri Ribičiču; Mitja Ribičič sprejel delegacijo Slovenske matice.
- Grafenauer, Bogo. O zgodovinskem sporočilu Novačanovega dnevnika. V: Novačan, Anton. *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 347–349.
- Grafenauer, Bogo. Predsednikovo poročilo. *Glasnik Slovenske matice*, 7, 1983, št. 1, str. 1–11.
- Hartman, Bruno. Celje med videzom in resnico. Spremna beseda. V: Hartman, Bruno (ur.). *Celjska knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003, str. 278–291.
- Hartman, Bruno. *Celjski grofje v slovenski dramatik*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977.
- Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
- Hartman, Bruno. Veliko kolo brez osi. V: Novačan, Anton. *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 351–370.
- Kleindienst, Katja. Zapisnik seje rednega občnega zbora Slovenske matice. *Glasnik Slovenske matice*, 17–18, 2003/2004, št. 1–2, str. 191–192.
- Novačan, Anton. *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945*. Uredil in spremno besedo napisal Bruno Hartman. Ljubljana: Slovenska matica, 1986.
- Voje, Ignacij. Poročilo nadzornega odbora Slovenske matice za leti 2002 in 2003. *Glasnik Slovenske matice*, 17–18, 2003/2004, št. 1–2, str. 186–189.

PISEC IN PREVAJALEC

Denis Poniž

HARTMANOVA MONOGRAFIJA CELJSKI GROFJE V SLOVENSKI DRAMATIKI V LUČI RAZISKAV TÉM, MOTIVOV IN MITOV O CELJSKIH GROFIH V DRAMSKIH BESEDILIH

Obstaja kar nekaj splošnih pregledov zgodovinskega razvoja slovenske dramatike od njenih začetkov pa do danes, prav tako imamo veliko dobrih pregledov posameznih dob, stilskih formacij in monografij o posameznih dramatikih. Manj pa imamo tematskih študij, ki bi prikazovale posamezne motive in téme v slovenski dramatiki, še posebej tiste, ki temeljijo na mitih.

Če je podpisani najprej nameraval pregledati in oceniti monografijo Bruna Hartmana *Celjski grofje v slovenski dramatiki* kot pomemben prispevek k tematski raziskavi neke srednjeveške plemiške družine, pa ga je podrobno branje navedlo na misel, da je Hartman zelo natančno določal tudi téme in motive, obenem pa tudi mitske sklope, ki so se v preteklih dobah nabirali na zgodovinske podatke o eni najpomembnejših plemiških družin, ki je živela na ozemlju današnje Slovenije. Celjski grofi (Grafen von Cilli), prvič omenjeni leta 1125, leta 1173 pa kot žovneški gospodje, rod po moški liniji pa se konča z atentatom

na Ulrika II. leta 1456 v Beogradu,¹ so zagotovo kompleksen motiv, primeren za literarno obdelavo. Več kot tristoletna zgodovina Celjskih je polna dramatičnih dogodkov, ki so presegali lokalne okvire in so del srednjeveške zgodovine v srednji in vzhodni Evropi. Zato nas ne preseneča, da so tako zgodovinska dejstva kot tudi miti, ki so se hranili s temi zgodovinskimi dejstvi, pritegnili pozornost slovenskih literatov. Še posebej vznemirljiv in literarno privlačen je bil mit o »južnoslovanski« ideji, povezan z resničnimi in umišljenimi podvigi Celjskih, ki so z nenavadno drznostjo, politično spretnostjo in tudi vojaškimi uspehi postali del nacionalne mitologije v devetnajstem in prvi polovici dvajsetega stoletja. Slovenci, takrat narod brez lastne države, so potrebovali tovrstne mite, ki bi dokazovali svojo samobitnost že v srednjem veku, in Celjski so bili s svojimi ravnanji pravišnja podlaga za oblikovanje idej, uporabljenih v književnosti, ki pa jih je znanstveno zgodovinopisje natančno in argumentirano zavrnilo.²

Tako je Hartmana, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v prvi vrsti zanimalo, kako so se zgodovinska dejstva spreminjala v mite, ki so postali jedra posameznih tém in motivov, dramatika pa je bila zaradi svoje narave primeren medij za oblikovanje tovrstnih narativnih sklopov.

Določanje, primerjanje, raziskovanje in analiza tém in motivov je eno tistih področij literarne zgodovine in teorije, ki je nemara najbolj razvejano, a hkrati tudi bolj ali manj nezamejeno, kar seveda povzroča vrsto problemov. Med najpogostejšimi problemi je ločevanje tém in motivov, saj se tako téme kot tudi motivi prekrivajo, prepletajo in jih ni vedno mogoče razmejiti. Včasih tudi ni mogoče natančno določiti, katera téma in kateri motiv sta vodilna in kako se v času in prostoru spreminjata, dopolnjujeta ali reducirata. Najstarejše téme in motivi v evropski literaturi so povezani tako s poganskimi kot tudi krščanskimi miti, ki seveda izvirajo iz mnogo starejših, kakor so jih ustvarile civilizacije pred Heleni, Rimljani in Judi. Vsi ti miti so ostali živi skozi dva tisoč let evropske zgodovine in imajo svojo »izpovedno moč« tudi še v naj sodobnejši, v tem trenutku nastajajoči umetnosti, še posebej v literaturi.³ O pomenu antičnih mitov, shranjenih v motive evropske literature vse do danes, o njihovem predantičnem izvoru pri še starejših civilizacijah, sta podrobno spregovorila Hans in Susanne Lücke,⁴ ki ugotavljata nekaj značilnosti, ki veljajo za vse mite, uporabljene ne samo v literaturi, ampak tudi v drugih umetnostih. Veliko mitov se je v prostoru

1 Grdina, *Celjski knezi v Evropi*.

2 Fugger Germadnik, *K zvezdam in nazaj*.

3 Meletinsky, *The Poetics of Myth*.

4 Lücke, *Antike Mythologie*.

in času evropske civilizacije bistveno preobrazilo, tako da velikokrat ni več mogoče ugotoviti njihove izvirne »kode«. Srednji vek in renesansa sta antične mite dopolnjevala s svojimi spoznanji in dodajala nove, izvirne, ki so generično povezani z zgodovinskimi osebnostmi teh dob in njihovimi dejanji. Veliko mitov se pojavlja v vzporednih različicah, nove spodbude dobivajo iz lokalnega okolja in novih zgodovinskih dogodkov.

A kar je pomembno, je dejstvo, da so raziskovalci mitov v dvajsetem stoletju nesporno dokazali, da miti niso nekaj, kar je nastalo samo v preteklosti, potem pa so se mitske vsebine samo prilagajale in spreminjale, dopolnjevale ali reducirale v kasnejših dobah in se kot take pojavljale v stilskih formacijah evropske literature kot vodilne teme v posameznih obdobjih. Miti nastajajo v vsaki dobi in njihove osnove, njihovi zametki, zasnutki so lahko ustvarjeni iz različnih vsebin, dogodkov in osebnosti, ki tvorijo našo civilizacijo. Moderni miti, če jih tako imenujemo, niso več zgolj transformacije kozmoloških predstav in religioznih verovanj v metafizične pojave ali pa ustrezno predelanih realnih zgodovinskih dogodkov, ampak lahko nastajajo na podlagi prenosa konkretnih sodobnih osebnosti in dejanj v novo »realnost«, ki jo oblikujejo posamezne umetniške stvaritve. Tudi zgodovinska dejstva, kot jih odkriva in proučuje zgodovinopisje, se lahko, posebej skozi literarne obdelave, začnejo spreminjati v nove, bolj ali manj sklenjene mite. Izpostavljeni dogodki in ljudje, ki nastopajo v določeni dobi, so ostali shranjeni v kolektivnem zgodovinskem spominu in se spreminjajo v nekaj, kar se vedno bolj oddaljuje od realnosti v novo umetniško, literarno »realnost«. Za primer lahko vzamemo osvajanje ameriškega (divjega) zahoda v devetnajstem stoletju ali, da ostanemo v domačih logih, dogajanje med drugo svetovno vojno. V obeh primerih so realni dogodki, še posebej pa resnične zgodovinske osebnosti, iz realnosti preneseni v sfere, v katerih so njihova dejanja vedno bolj mitizirana, torej povzdignjena na raven prekočloveškega, komajda verjetnega, a v literaturi in filmu jih recipienti sprejemajo kot nekaj naravnega.

Slovenski kulturni in socialni razvoj pozna kar nekaj mitskih snovi, ki se kar naprej pojavljajo v literaturi. Tak je najbolj obdelani mit o Lepi Vidi, ki ima, kot je pokazal Jože Pogačnik,⁵ svoje korenine v mavrskih vpadih v vzhodno Sredozemlje in tudi v Jadransko morje ter njihovo ugrabljanje predvsem obalnega prebivalstva.⁶ Mit lahko postane tudi mitska zasnova, kakršno predstavlja

5 Pogačnik, *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno (motiv Lepe Vide v slovenski književnosti)*.

6 Prim. Grafenauer, *Lepa Vida: študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi*.

poganski, kasneje spreobrnjeni slovanski (slovenski?) vojskovodja Črtomir, saj najbolj znana literarna obdelava, Prešernov *Krst pri Savici*, temelji na zgodovinskih dejstvih, a pesnitev postane mitska zasnova za celo vrsto novih obdelav, kot je pokazal Marko Juvan.⁷ Mit je tako lahko preko deseminacije motivov in tem generator novih mitov, ki se lahko včasih močno oddaljijo od osnovnega mitskega sporočila ali pa ga dopolnijo in razširijo, kot je to storil Dominik Smole v svoji drami *Krst pri Savici*.⁸ Raziskavi mita o Črtomiru in mita o Lepi Vidi, ki sta ju opravila Marko Juvan in Jože Pogačnik, lahko dodamo še študijo o antičnih mitih v slovenski dramatiki izpod peresa Andrijana Laha,⁹ ki je tako rekoč edino tovrstno delo, ki analizira antične motive in z njimi povezane mite samo v slovenskih dramskih besedilih. Da so miti, ne samo antični, v dramskih besedilih še posebej prisotni kot osnovni element dramske zgradbe, je pokazalo več avtorjev.¹⁰

Vse to moramo imeti v zavesti, ko se lotevamo preučevanja nekaterih temeljnih razsežnosti, s katerimi se pojavljajo teme in motivi v Hartmanovi monografiji. Bruno Hartman sodi med tiste raziskovalce slovenske dramatike, ki so uspeli pri svojem delu najti ravnotežje med literarnozgodovinskim pristopom in teatrološko analizo posameznih dramskih besedil, ne da bi dajali prednost enemu ali drugemu. Kot raziskovalec slovenske dramatike se je zavedal, da je dramsko besedilo samo predloga, ki svojo izpolnitev dobi šele z inscenacijo, kar pomeni, da je dramsko besedilo kot napisana predloga zgolj izhodišče za vrsto interpretacij v scenskem prostoru. To pa pomeni, da je vsako dramsko besedilo večplastno. Inscenacija vedno lahko izpostavi samo nekatere teme in motive, drugi ostanejo v ozadju, medtem ko analiza samega besedila zahteva enako pozornost za vse teme in motive, ki jih raziskovalec odkrije v njem.¹¹

Za preprostim naslovom – *Celjski grofje v slovenski dramatiki*¹² – se skriva obsežna, temeljita, predvsem pa problemsko razvejana in kompleksna študija, ki razkriva avtorjevo namero, da bi kar se da natančno in s podatki razkril pot, ki vodi od realnih zgodovinskih dogodkov v posamezne mitske strukture. Že sama zgodovina vzpona in zatona celjskih grofov, ki so odigrali vlogo, ki presega geografske okvire današnje Slovenije in nekaterih sosednjih pokrajin, tako v političnem kot tudi gospodarskem in socialno-kulturnem pomenu, je notranje

7 Juvan, *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi*.

8 Smole, *Krst pri Savici*.

9 Lah, *Slovenska dramatika z antično tematiko*.

10 Npr. Raglan, *The Hero: A Study in tradition, Myth and Drama*.

11 Več o teh vprašanjih v: Inkret, *Drama in gledališče*.

12 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*.

zapletena in v sebi skriva zametke za raznovrstne mite. Kakor je ugotovil Robin Wells, so miti od renesanse naprej v veliki večini primerov povezani s pomembnimi, izpostavljenimi zgodovinskimi osebnostmi, so njihova inkarnacija, kakor je to mogoče videti predvsem v dramah angleške elizabetinske dramatike.¹³ Mitizacije teh osebnosti v dramatiki so največkrat oblikovane tako, da poudarjajo njihove »nadčloveške« lastnosti, kar je značilno tudi za sodobne mite, kot je to pokazal v svoji študiji Roland Barthes.¹⁴ Celjski grofi so bili vsekakor igralci prve kategorije v evropskem političnem prostoru svojega časa, to pa je vplivalo na oblikovanje kasnejše razvejane mitske strukture, v kateri sicer izstopajo posamezne osebnosti, a nanje se naslanjajo tudi drugi, zgodovinsko nedokazljivi osebe, dogodki in medsebojna razmerja med njimi, kakor jih je za svojo snov prevzela slovenska dramatika.

Bruno Hartman je bil od gimnazijskih let naprej povezan s knjigami in gledališčem. Od tod njegova strast do bibliotekarstva, teatrologije v najširšem pomenu besede in dramaturgije. Pri tem je na svoji poklicni poti dobil obsežno, a tudi metodično znanje o tem, na kakšen način se dramska besedila v procesu inscenacije spreminjajo v gledališke predstave. Posebnosti dramskih besedil niso samo v namerah njihovih avtorjev, da bi jih videli »oživljena«, da bi igralci njihove besede spremenili v živ govor, ki spremlja odrsko akcijo, ampak tudi v posebni naravi in zgradbi dramskih besedil. Ta zgradba ima posebnosti, zaradi katerih je njihov recepcijski učinek, ko so postavljena na oder, globlji kot pa pri besedilih, ki so namenjena samo branju.¹⁵ Med učinki dramskih besedil, ki še posebej opazno poglobljajo recepcijske procese, je zagotovo »dramatizacija mitov«, ki imajo trojni učinek: ugledališčeni miti obnavljajo in pred gledalce z živo igro nastopajočih igralcev in igralke priključijo »preteklost«, ustvarjajo napetost med to »preteklostjo« in sedanostjo, lahko pa imajo tudi propagandni, mobilizacijski ali poučni učinek. Miti so skoraj po pravilu tudi »skrivnostni«, saj pred bralca/gledalca nemalokrat postavljajo dogodke, ki so v realnem življenju malo verjetni ali celo neverjetni, dramatik pa lahko k znani mitski zgodbi ali osebi pritakne domisleke, ki so plod njegove umetniške domišljije.

Hartmana nista zanimala samo dramatika in gledališče, ampak je tudi intenzivno doživljal svoj rojstni kraj, Celje, in njegovo okolico, ki je verjetno eno od tistih slovenskih mest, v katerem se je nabralo in ohranilo največ »zgodovine«, in to ne samo lokalne, ampak tudi »evropske«, za kar so poskrbeli

13 Wells, *Elizabethan Mythologies. Studies in Poetry, Drama and Music*.

14 Barthes, *Mitologije*.

15 Glej op. 10.

žovneški, kasnejši celjski grofi, nevarni konkurenti Habsburžanom, ki so s svojimi državniškimi dejanji dokazovali ne le politično spretnost, ampak tudi smisel za širjenje ozemlja pod svojo oblastjo. Pri tem Celjski niso izbirali sredstev, zato so, kot je pokazala tudi Hartmanova študija, postali zanimivi za dramatike, ki po pravilu iščejo konfliktne osebe, snovi in dogodke. Zgodovina Celjskih od vzpona do zatona je polna takšnih situacij, v določenih obdobjih nastajanja dramskih besedil s tematiko Celjskih pa so se osnovnim mitskim razsežnostim, veristični dokumentarnosti pridružili še ideološki poudarki, od »jugoslovanske« ideje do razrednega boja, od nacionalne ideje do poudarjanja karakternih lastnosti posameznih protagonistov (Hermana, Friderika, Veronike, Katarine, Barbare idr.).

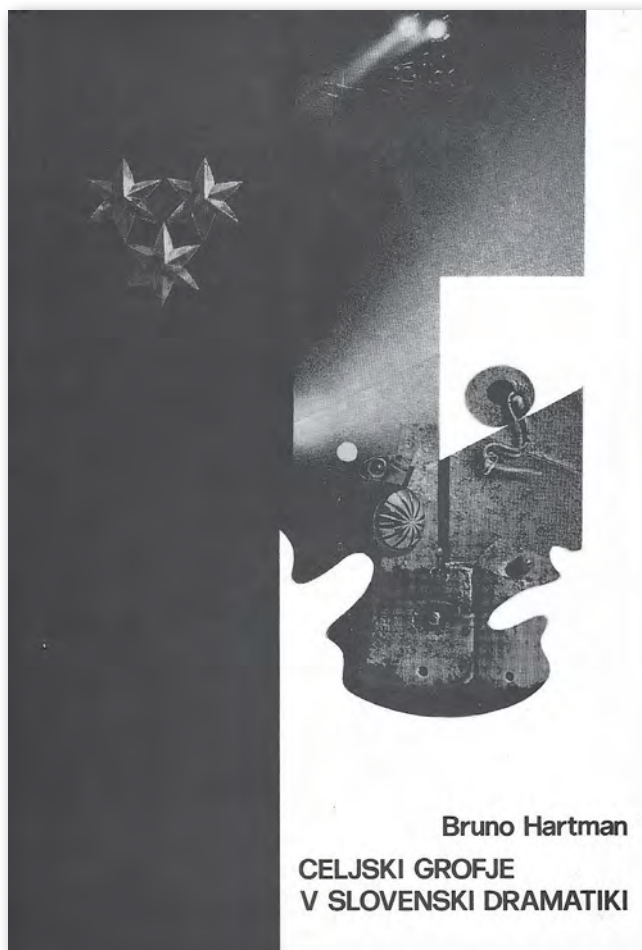
Zato je razumljivo, da se je Bruno Hartman posvetil tej slavni zgodovini in njenemu prenosu v dramsko literaturo. V uvodu svoje disertacije, ki jo je priredil za knjižni natis, je zapisal:

»S problemi, ki jih v sebi nosi dramatika o Celjskih, sem se seznanjal od rane mladosti v rodnem Celju. Ljudsko izročilo o preteklosti rodu Celjskih in teharskih plemičev je bilo tedaj še prav živo. Vezati sem ga mogel na številne zgodovinske kraje v mestu in okolici, kasneje pa ga tehtati z znanstvenim slovstvom. Gledališki blišč predstave o Mlinarjevem Janezu v gledališki dvorani in predstava o Hermanu Celjskem v mestnem parku sta se mi kot osem-, desetletniku vtisnili v spomin, prav tako, kot se mi je silak, dramatik Anton Novačan, markantna osebnost s celjskih ulic.«¹⁶

Očaranost z gledališčem, umetnostjo, ki traja, dokler traja predstava, nato pa ponikne v spomin tistih, ki so gledali to predstavo, ni bila samo podlaga za kasnejše Hartmanovo zanimanje za celovito podobo o Celjskih grofih, ki sega preko literarnih obdelav v zgodovinski spomin. Ta podoba pa ni vsebovala samo znanstvenih dognanj in spoznanj, analize arhivskega materiala, ampak tudi vse tisto, kar je bilo vtisnjeno v kolektivni spomin in kar je v veliki meri ohranjala in iz generacije v generacijo prenašala oralna literatura, pričevanja, ki so se vedno bolj oblikovala kot nekaj temeljnih mitov, izhodišč za vsa dramska besedila, bolj ali manj ohlapno povezana z usodo Celjskih.

Pri svoji raziskavi je Hartman vzpostavil trdno metodološko ogrodje. Najprej je zbral in kronološko obdelal vsa slovenska dramska in sorodna (libreti) besedila o Celjskih, o čemer bomo nekaj več povedali v nadaljevanju. Nato je pregledal in kritično ovrednotil literaturo, ki je komentirala, dopolnjevala, a tudi kritično ocenjevala dramatiko o Celjskih. Obširno poglavje pregleduje

16 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 5.

Hartmanova monografija *Celjski grofje v slovenski dramatiki*

strokovno in znanstveno literaturo o Celjskih kot zgodovinskih osebnostih in njihovi vlogi v tedanji (srednje)evropski zgodovini. Sledita pregled in komentar v nemščini napisanega zgodovinopisja o Celjskih in za konec poglavja še pregled relevantnega slovenskega zgodovinopisja, ki pa mu je dodan tudi pregled političnih projekcij o vlogi Celjskih v slovenski pretekli in sodobni politiki, gre predvsem za čas od leta 1848 do 1941.

Avtor študije o Celjskih v slovenski dramatiki je poleg znanih dramskih besedil s tematiko Celjskih, ki so bila po večini tudi vsaj enkrat uprizorjena, našel še nekaj manj znanih oz. pozabljenih; v svoj popis pa je uvrstil tudi besedila,

ki so danes izgubljena. Vseh besedil s tematiko in motivi Celjskih je 25, po letu 1977, ko je disertacija izšla v knjižni obliki, pa moramo dodati še eno, in sicer dramo Matjaža Kmecla *Friderik z Veroniko*, napisano leta 1979.¹⁷ Prvo v slovenskem jeziku napisano besedilo, ki pa je eno od izgubljenih, je *Ulrich Graf Zellsky, ena igra v treh aktah*, ki jo je leta 1817 napisal Matija Schneider (1784–1831), duhovnik, narodni buditelj, dramatik in pesnik, rojen v Šentilju ob Dravi. Prvo ohranjeno besedilo je napisal Jovan Anton Turkuš (1849–ok. 1912), pesnik, rojen na Ptujski Gori. Z *Veroniko Deseničko, žaloigro v petih dejanjih* (1867) je sodeloval na prvem dramskem natečaju Dramatičnega društva, vendar ni bil nagrajen, dobil je le denarno spodbudo. Tudi ta igra ni ohranjena.

Tudi avtor tretje igre, Josip Jurčič, je sodeloval na natečaju Dramatičnega društva; njegovo besedilo je prva igra z umetniškimi kvalitetai. Leta 1880 je napisal »tragedijo v petih dejanjih Veronika Deseniška«; natisnjena je bila leta 1886 v zbirki Slovenska Talija, zv. 53. Jurčičeva *Veronika Deseniška* je bila problematična že za sodobnike,¹⁸ kasnejši literarni zgodovinarji pa so jo ocenjevali bolj pozitivno, Koblar je poudaril odsotnost politične tendence in poglobljen psihološki pristop,¹⁹ a tudi motive, ki so nastali na podlagi Jurčičeve umetniške imaginacije in ki to tragedijo oddaljujejo od znanih in do tedaj, a tudi kasneje uporabljenih tém in motivov.

Anton Funtek je napisal dve besedili, libreta *Teharski plemiči* (1890) in *Urh, grof celjski* (1893), pisateljica Marica Gregorič Stepančič (1874–1954) je v letih 1909/10 napisala petdejansko »zgodovinsko tragedijo Zagorski Biser«, ki je Slovenska matica ni želela natisniti, igrali pa so jo v tržaškem slovenskem gledališču 30. aprila 1911 pod novim naslovom *Veronika Deseniška*.

Zagotovo najboljše delo o Celjskih, ki pa je ostalo do danes v rokopisu, je Dragana Šande (1881–1963) *Grofov Celjskih Pentalogija*, napisana med letoma 1922 in 1933. Hartman ugotavlja, da pentalogija šteje okrog petnajst tisoč verzov in pomeni po obsegu enega največjih naporov slovenske dramatike v vezani besedi.²⁰ Pentalogija nima samo velikega obsega, je tudi vsebinsko raztegnjena od Karantanije in njenih vojvod do Ulrikove smrti, pri tem pa Hartman ugotavlja: »Šandova pentalogija je potemtakem težavno pregledna gmota, zgodovinska dramska slikanica, dramska vzporednica zgodovinskih ‚profesorskih‘ romanov 19. stoletja.«²¹ Pri tem omenja tudi skoraj nepregledno

17 Kmecl, *Friderik z Veroniko ali Grof Celjski danes in nikdar več*.

18 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 64.

19 Koblar, *Slovenska dramatika I*, str. 116.

20 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 69.

21 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 73.

množico tém in motivov, ki jih je avtor nagrmadil okoli osrednje »jugoslovanske« ideje v dramsko neprimerni obliki, zaradi česar Šandovo delo ni bilo niti natisnjeno niti uprizorjeno.

Naslednja v nizu dram oz. tragedij o Celjskih je »tragedija v petih dejanjih Veronika Deseniška« Otona Župančiča, napisana leta 1924. To je zagotovo besedilo, ki je, kot je to pokazal Bruno Hartman, zbudilo daleč največ kritičnih odmevov s svojo jugoslovansko tendenco, pravzaprav s konstrukcijo mita o jugoslovanski ideji in poskusu njene realizacije.

Po (ni trdnih dokazov) priredbi Kočvarjeve povesti *Mlinarjev Janez*, ki jo je leta 1924 pripravil bogoslovec Vinko Pivec, je Anton Novačan leta 1928 v *Ljubljanskem zvonu* objavil prvi del *Celjske kronike* (imela naj bi tri dele, tri samostojne igre) z naslovom *Herman Celjski* in podobno kot Župančič v svoji igri izpostavil jugoslovansko idejo, jo še bolj obdelal in zaostрил ter s tem mitiziral. Ob tem pa je z dramsko osebo Juda Arona, posneto po Shakespearovem Shylocku, v igro vgradil zelo izpostavljeno antisemitsko noto. Naslednja igra, *Ulrik, grof celjski in Teharjani* (okoli 1930) učitelja Rajka Vrečarja je prav tako izgubljena.

Celjski grofje, drama v petih dejanjih Bratka Krefta (1932) je polemični odgovor na Župančičevo in Novačano tragedijo, saj namesto ideje o »jugoslovanski« podstatu politike, ki naj bi jo uveljavljali Celjski, ponuja marksistično različico dogodkov ob sodnem procesu zoper Veroniko, v katerem nastopa predstavnik naprednih sil Pravdač, Veronikin zagovornik, ki razkrinkava pravo naravo Hermanovih političnih potez. Kakor obe omenjeni tragediji je tudi Kreftova drama sprožila vrsto ugovorov ter pritrjevanj, vse tri igre pa zagotovo sodijo v vrh dramatike o Celjskih. Po Kreftovi drami sta nastali dve »ljudski igri« z vodilnim motivom Mlinarjevega Janeza, Rada Mikliča *Mlinarjev Janez, predelana ljudska igra s prologom v petih dejanjih* (1932) in Viktorja Kokalja *Mlinarjev Janez, ljudska igra pod milim nebom* (1939). Med vojno je Danilo Švara napisal libreto *Veronika Deseniška* (1943).

Po vojni je nastalo še nekaj dramskih del z motivi iz zgodovine Celjskih. Leta 1951 je Jože Tomažič (1906–1970) napisal igro *Mlinarjev Janez, ljudska igra s petjem v petih dejanjih*; ohranjen je rokopisni izvod v Univerzitetni knjižnici Maribor. Bratko Kreft je leta 1954 pričel pisati dramo *Celje slavi*, fragment je objavljen v gledališkem listu celjskega gledališča (sezona 1953/54). Eden najplodovitejših dramatikov druge povojne generacije Franček Rudolf je napisal kar dve drami s tematiko Celjskih, najprej dramo *Celjski grof na žrebcu, drama v treh dejanjih* (1968), leta 1974 pa še igro *Veronika, veseloigra s petjem in uničevanjem čustev*.

Nastali sta še dve dramski deli, Balbina Battelino Baranović je napisala radijsko trilogijo *Celjani (Na okopih časa)*, Vinko Trinkhaus pa je v svojem *Pravdaču* (okr. 1975) vsaj v delu dogajanja parafraziral Kreftove *Celjske grofe*; njegovo delo doslej ni bilo objavljeno.

Ta nekoliko daljši in z najpotrebnejšimi opombami opremljeni pregled dramskih del o celjskih grofih v slovenskem jeziku je potreben zato, da bomo lahko sledili Hartmanovi metodi historično-analitičnega branja predvsem tistih besedil, ki izstopajo po svoji estetski in dramaturški vrednosti, hkrati pa odpirajo vrsto vprašanj, kot so: razmerje do znanstveno potrjenega in opisane položaja posameznih protagonistov, avtorjeva idejna in svetovnonazorska usmerjenost, recepcijski učinki in kritiške osvetlitve tako v revijalni kot tudi v knjižni obliki natisnjenih del oz. njihovih inscenacij. Da je Hartman lahko opravil tako analizo posameznih besedil, v ospredju so seveda tista, ki so estetsko in artistično dominantna (Jurčič, Župančič, Novačan, Kreft, Rudolf), je bilo potrebno predstaviti ves zgodovinopisni aparat, ki je podrobno pregledal in ovrednotil historični pomen Celjskih tako za slovenske pokrajine kot tudi širše. Šele celovita slika vzpona in zatona te plemiške družine, ki jo je vzpostavilo zgodovinopisje, je Hartmanu omogočila, da je lahko začel komentirati dramska besedila, v katerih so se, kot v vseh tovrstnih literarnih delih, zgodovinska dejstva velikokrat umaknila avtorjevi imaginaciji, zaradi katere so v ospredje stopili motivi in teme, ki so po svoji naravi mitski ali zelo blizu tej kategoriji. Pri tem je zelo pomembno, da avtor študije o Celjskih ni spregledal tudi vseh tistih zunanjih spodbud, ki so narekovale prenos določenih političnih, narodotvornih in drugih prvin v literarno snov. Kakor je pokazal podroben in z dejstvi podprt prikaz posameznih dramskih besedil, so Jurčič, Župančič, Novačan in Kreft v svoja besedila vgrajevali ideološke komponente, prva dva predvsem bolj ali manj jasno idejo o »jugoslovanski« združitvi južnoslovanskih ljudstev, kar je seveda historično nemogoče, saj srednji vek še ni poznal pojma naroda, ampak je operiral z regionalnimi identitetami, prav tako pa je zgodovinsko nemogoče trditi, da so bile v srednjem veku prisotne »demokratične« ideje, kakršne recimo izpoveduje Kreftov *Pravdač*.

Zanimiva je usoda Jurčičeve *Veronike Deseniške*, prvega dramskega besedila v slovenščini, ki je poskušalo razumeti širši okvir dogajanja, političnih spletk in računov, ki so pogubile Veroniko Deseniško. Če odmislimo obrobno Jurčičevo spogledovanje z »jugoslovansko« idejo, ki pa v drami ni v ospredju, je Hartman pokazal, da lik poznoromantične junakinje, »žrtve svoje ljubezni«, ni ustrezal predstavam tedanje slovenske politične elite, ki pa ni mogla drugače,

kot da je besedilo uporabila za slavnostno predstavo ob odprtju deželnega gledališča leta 1892. Zato so (Jurčič je bil pokojen že 11 let!) dramo »politizirali«, kar je s preureditvijo besedila in dodanim likom patra Tiburcija storil režiser in igralec Ignacij Borštnik. Hkrati je prirejevalec in režiser uprizoritve, tako Hartman, poskušal s svojo predelavo »dramaturške predloge ustvariti čimbolj živo uprizoritev.«

Problem, ki ga je Jurčič prvič literarno obdelal v liku Veronike Deseniške, se je znova pojavil v Župančičevi in Novačanovi tragediji. Slovenska literatura, tako ugotavlja Hartman, je ob koncu 19. stoletja in v prvi polovici preteklega stoletja, z izjemo Cankarja, Ketteja in še posebej Murna, še vedno morala loviti ravnotežje med literarnimi oz. estetskimi prvinami, med primarnim artizmom, ki je osnovno gibalno leposlovja, in narodnoobrambnimi ter narodno konstitutivnimi pričakovanji slovenske (politične) elite, posebej tistega dela, za katerega smemo reči, da je po letu 1918 pristal na idejo o treh plemenih fiktivnega južnoslovanskega naroda.²² Pri tem ni nič nenavadnega, da leposlovna besedila, ki se odmikajo od zgodovinske avtentičnosti, le-to nadomeščajo tako z mitizacijami zgodovinskih osebnosti kot tudi njihovih dejanj. Vse mitizacije, ki jih uporabijo dramatik, niso povezane s socialnimi in političnimi zahtevami, lahko so, kot je to Hartman ugotovil za Župančičevo *Veroniko Deseniško*, tudi del artističnega načrta ali kot dodaja avtor študije: »Župančič se je še zmeraj imel za velikega narodnega pevca, za barda, za umetnika, ki odgrinja narodu najgloblje bistvo in mu ga tudi razlaga, kako se je razvijalo v času.«²³ Hartman je Župančičevo *Veroniko Deseniško* ter vse teme in mite, ki jih je dramatik uporabil, postavil v kontekst kriških odmevov in recepcijskega prostora, v katerem je *Veronika Deseniška* povzročila »toliko političnih, svetovnonazorskih, literarnoteoretičnih, gledališko-uprizoritvenih, estetskih in generacijskih spopadov« kot »komajda še kakšno delo.«²⁴ Čeprav je Hartman tudi druge dramske tekste analiziral s potrebno akribijo, je vendarle prav Župančičeva tragedija prikazana in osvetljena tako celovito kot le malokatero slovensko dramsko besedilo tedanjega časa. Prikaz vseh razsežnosti recepcije besedila je lahko zgled za druge tovrstne prikaze usode dramskih besedil v prostoru in času.

Določeno Hartmanovo zadrego pa lahko opazimo ob branju analize Kreftovih *Celjskih grofov*, ki so, tega Kreft ni skrival, vsaj v nekaterih segmentih polemika tako z Župančičem kot z Novačanom. Kot poudarja Hartman, Kreftova

22 Vodopivec, *Od Pohlinovalov slovnice do samostojne države*, pogl. *Jugoslavija: država iz enega kamna ali treh?*, str. 143–155.

23 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatik*, str. 76.

24 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatik*, str. 74.

»sklepna misel uvoda [k drami Celjski grofje] ni bila uperjena zgolj zoper politično ‚jugoslovanstvo‘ Celjskih, pač pa posredno tudi zoper dramatiko, ki je to idejo izpovedovala, torej zoper Župančičevo ‚Veroniko Deseniško‘ in Novačanovega ‚Hermana Celjskega‘«. ²⁵

Pri dramaturški analizi Kreftovih *Celjskih grofov* je namreč mogoče zelo natančno določiti, kje in na kakšen način je dramatik uporabil marksistično metodo za določitev razmerja med nasprotujočima si razredoma. To naj bi bil spopad med fevdalci in meščani, oziroma v Kreftovi najgloblji plasti, skladno s prej omenjeno marksistično optiko, boj meščanov zoper proletariat, kar je seveda podoben zgodovinski *faux pas* kot razглаšanje fevdalne plemiške družine za nosilce »jugoslovanske« ideje. Če je Hartman pravilno ugotovil, da je Kreft izpostavil v prvi vrsti sociološko in politično razsežnost Celjskih, pa je seveda dosti težje, če ne kar nemogoče, s to metodo prikazati in dramaturško utemeljiti intimno, zasebno, čustveno plast, tisto, kar je najbolj izpostavljeno pri Župančiču (Veronika in njena ljubezen) in Novačanu (Herman in njegov strah, da ostane brez naslednikov). S to izpostavitvijo »občega« je v agonu med Hermanom in Pravdačem ostal zgolj idejni in/ali politični vidik, s tem pa se je težišče drame premaknilo ne samo v občečloveško, ampak tudi odmaknilo od tistih značilnih zagat, ki jih je zgodovinopisje razbralo in z uporabo pisnih virov prikazalo kot vzpon in zaton Celjskih. Tako je Hartmanova analiza Kreftovih *Celjskih grofov* zastala na tisti točki, ko bi moral premisliti Kreftov obrat: razume in deloma pojasni njegov ideološki namen, a ga ne tematizira skozi optiko dramaturške analize, kakor je to storil pri ostalih avtorjih dramskih besedil, osnutkov, libretov, še posebej pa pri izpostavljenih avtorjih Jurčiču, Župančiču, Novačanu in Frančku Rudolfu.

Novo poglavje v prikazovanju Celjskih predstavljata obe Rudolfovi igri. ²⁶ Obe igri, še posebej prva, prekineta niz dramskih besedil o Celjskih, ki so, bolj ali manj izpostavljeno, prinašala tudi ideološke teme in preko tako zastavljenih tém ustvarjala nove (sodobne) mite, pač skladno s potrebami in/ali zahtevami časa, v katerem so nastala. Rudolfovi igri tako predstavljata razkroj vseh tradicionalnih mitov, povezanih s Celjskimi. Za tak obrat je več razlogov. Med Kreftovimi *Celjskimi grofi* in prvo Rudolfovo dramo so minila tri desetletja in pol, v katerih so se zgodili koreniti in usodni zgodovinski premiki, kulturni boj na

25 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 96.

26 Obe Rudolfovi dramski besedili je zvrstno skoraj nemogoče enoznačno opredeliti. Vsebujeta tako elemente tragedije in moderne drame kot tudi prvine ludistične dramatike, ki je izšla iz dramatike absurda. Prim. tudi: Taras Kermauner, *Drama, gledališče in družba*, str. 147–149.

koncu tridesetih let, čas okupacije, revolucije in državljanske vojne, pa povojni čas s prvim, stalinističnim obdobjem in postopnim prevzemanjem drugačnih artističnih in estetskih izhodišč (tudi pod vplivom dramskih tokov v zahodni Evropi in dramatike disidentskih avtorjev, kot sta bila Mrožek ali Havel, iz vzhodnega dela celine). Ti procesi preobrazb so v šestdesetih oblikovali tok v slovenski literaturi, ki ga je Taras Kermauner imenoval ludizem in ki je značilen tudi za zgodnjo Rudolfovo dramatiko. Čeprav je bil izraz ludizem v času, ko je nastala Hartmanova študija, že sprejet pri mlajših kritikih, pri generaciji starejših kritikov in literarnih zgodovinarjev tudi s slabšalnim pomenom, ga sam Hartman še ni uporabil, vendar je pravilno zaznal bistveno značilnost ludizma. Ko analizira obe Rudolfovi drami, ugotavlja: »Rudolf je v slovenski književnosti najkonsekventneje izvedel destrukcijo mitov o Celjskih; ne samo v nacionalnem smislu, marveč tudi v smislu poseganja v slovensko zgodovinskost. Rudolf je Celjske in njihovo pot skozi zgodovino razvrednotil: spremenil jih je v igrače svoje stvarilnosti.«²⁷

Po Hartmanovem mnenju je druga Rudolfova igra, *Veronika*, še radikalnejša, še bolj ludistična kot prva, saj »svet živi in se razvija z igro – to je temeljno Rudolfovo izhodišče.« Vse dramaturške komponente so postavljene ne v skladu z zgodovinskimi določili, normami, dogajanjem in realnimi vlogami, ki so jih imeli protagonisti, marveč so produkt dramatikove svobodne volje, da se z njimi poigrava, kakor se mu pač zazdi, in ustvarja povsem novo realnost, ki je le še fragmentarno povezana z osrednjo témo Celjskih, bojem za oblast in širitev teritorija. Razgrajeni miti, njihova fragmentarizacija, prenos dogajalnega prostora v Konstanco, izraba postopkov »srednjeveškega liturgičnega in misterijskega gledališča« govorijo o povsem novem razumevanju tako zgodovine kot njenega odtisa v sodobni čas. Vemo, da so bila šestdeseta leta preteklega stoletja, ob obeh svetovnih vojnah, eno najbolj razviharjenih in za belo civilizacijo nedvomno usodno prelomnih obdobj, ali kot Hartman ocenjuje Rudolfovo igro (pravzaprav obe): »Veronika je poskus v enem naponu ujeti totalnost današnjega življenja.«²⁸ Vendar je Hartman mnenja, da Rudolf pri tem ni dramaturško uspešen, saj je njegovo »dramsko gradivo prebujno, preobilno, vsebinsko preobsežno; zato podira vse formalne okvire.«²⁹ Obe Rudolfovi drami, še posebej Veronika, ne sodita samo v slovenski ludizem, ampak s svojo polifoničnostjo tako v vsebini kot obliki predstavljata, ob drugih Rudolfovih igrah iz

27 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 108.

28 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 113.

29 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 113.

tega obdobja, avtentična postmoderna besedila. Bruno Hartman, ki je študiral klasično dramaturgijo, je seveda težko sprejel obrat, ki ga je Rudolf uporabil v svojih dramah, obrat od sklenjene, linearne dramaturške zgradbe s sosledjem dogajalnih prizorov in njihovo logično povezanostjo v fragmentarno, iz različnih drobcev, pripadajočih številnim stilskim formacijam, stkano novo »zgodbo«, v kateri so preskoki v prostoru in času nekaj vsakdanjega.

Pri umeščanju obeh Rudolfovih dram v kontekst tako slovenske povojne dramatike kot tudi v prostor, kjer se je oblikovala vrsta dramskih besedil, ki za svoj osrednji predmet jemljejo Celjske, je Hartman ugotovil še eno novost, ki jo je uvedel Rudolf. To je demitizacija oseb, od katerih jih je Rudolf nekaj prevzel od starejših dramatikov (Župančiča, Krefta), druge, zgodovinske osebe pa je demitiziral tako, da jim je dal »komedijantske poteze«. ³⁰ Hkrati je, tako ugotavlja Hartman, »Rudolf demitiziral tudi z drugimi sredstvi. Predvsem odpravlja trdne časovne relacije. Njihova odsotnost razdira logično zgradbo sveta v času.« ³¹

Zgodovinsko dogajanje, v središče katerega je postavljen vzpon in zaton celjskih grofov, se v slovenski dramatiki tako prične s poznoromantičnimi in realističnimi poskusi, ki bolj ali manj zvesto povzemajo in artistično dograjujejo izsledke zgodovinopisja, tudi tistega, ki danes velja za neznanstveno. Tu mislimo predvsem na Jurčičevo *Veroniko Deseniško*. Preko vrste dramskih besedil, ki so iskala ravnotežje med zgodovinskimi in ideološkimi imperativi svojega časa, a hkrati poskušala v zgodovinske osebe vnesti individualne poteze, z mitizacijo razmerij med glavnimi protagonisti te mite vsaj relativizirati, če ne celo ukiniti, se na koncu pojavi obrat, ki tako zgodovino kot mitologijo povsem izbriše. Nadomesti jo čista avtorjeva imaginacija, ki se dejansko poigrava z nekdanj posvečenimi mitskimi strukturami (Celjski kot nosilci »jugoslovanske« ideje, grofi kot fevdalni razred, ki se bori z meščanstvom, agresivna politika, ki skuša zatreti in uničiti čustva itd.), jih prikazuje, ne da bi se menila za zgodovinske izsledke, hibridno uporablja različne dogajalne prostore in čase in skozi nastopajoče osebe sporoča samo to, da se je ludizem osvobodil ideoloških spon, tako tistih iz preteklih časov kot tudi sodobnih. Rudolf uporablja tudi vrsto modernih mitov, skozi katere lahko prikaže »univerzalnost« svojih dramskih oseb, s tem pa ukinja tradicionalne mite, kakršne so poznali in v svojih dramah uporabili njegovi predhodniki. S tem, da so Celjani zgolj projekcije njegovih umetniških idej, odpira drugačen pogled na zgodovino, ki ni več interpretirana

30 Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, str. 109.

31 Prav tam.

kot »kolektivni spomin«, ampak postaja del dramatikovega osebnega sveta, njegovega subjektivnega pogleda na preteklost. Zgodovinske resnice je Rudolf spremenil v ludistične domislice, s katerimi je pokazal, da je mogoče zgodovino interpretirati tudi na tak način. Vse to so novosti, ki jih je Hartman sicer zaznal, a se z njimi ni podrobneje ukvarjal. Da je ravnal tako, priča tudi kratkost analize obeh Rudolfovih dram, ki obsega skupaj šest strani, medtem ko je Kreftove *Celjske grofe* prikazal na nekaj več kot enajstih straneh, Župančičevo *Veroniko Deseniško* pa je analiziral na skoraj trinajstih straneh.

Bruno Hartman je s svojo študijo opravil pomembno delo in oblikoval celovito podobo pojavljanja Celjskih grofov v slovenski dramatik 19. in 20. stoletja. Čeprav je tako pred Hartmanovim prikazom kakor tudi kasneje nastalo precej bolj ali manj zaokroženih študij, ki so osvetlile različne vidike vloge Celjskih v zgodovini srednjega veka, je Hartman tisti, ki je ne samo analiziral vsa s tematiko povezana dramska besedila, ampak je tudi natančno opredelil teme in motive ter mitizacije, ki so jih oblikovali posamezni pisci dramskih besedil. Pomemben vidik njegove študije je tudi prikaz vplivov avtorjev iz starejših dob na kasnejše dramatike, prenos tém in motivov in njihovo spreminjanje skladno z estetskimi in svetovnonazorskimi pogledi posameznih dramatikov in dramatičark.

Viri in literatura

Viri

- Hartman, Bruno. *Celjski grofje v slovenski dramatiki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977.
- Kmecl, Matjaž. *Friderik z Veroniko ali Grof Celjski danes in nikdar več*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 1979.
- Smole, Dominik. *Krst pri Savici*. Maribor: Založba Obzorja, 1969.

Literatura

- Barthes, Roland. *Mitologije*. Ljubljana: Založba Krtina, 2015.
- Fugger Germadnik, Rolanda. *K zvezdam in nazaj: ob 550-letnici poslednjega grofa Celjskega*. Celje: Pokrajinski muzej Celja, 2006.
- Grafenauer, Ivan. *Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o lepi Vidi*. Ljubljana: SAZU, 1943.
- Grdina, Igor. *Celjski knezi v Evropi*. Celje: Fit-Media, 1994.
- Inkret, Andrej. *Drama in gledališče*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.
- Juvan, Marko. *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi*. Ljubljana: Društvo za primerjalno književnost SR Slovenije, 1990.
- Kermauner, Taras. *Drama, gledališče in družba. Sociološka analiza literarnih ideologij v slovenski dramatiki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1983.
- Koblar, France. *Slovenska dramatika I*. Ljubljana: Slovenska matica, 1972.
- Lah, Andrijan. *Slovenska dramatika z antično tematiko*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2012.
- Lücke, Hans K. in Lücke, Susanne. *Antike Mythologie*. Wiesbaden: Marix Verlag, 2005.
- Meletinsky, Eleazar M. *The Poetics of Myth*. London: Routledge, 2014.
- Pogačnik, Jože. *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno (motiv Lepe Vide v slovenski književnosti)*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1988.
- Raglan, FitzRoy Richard Somerset. *The hero: A Study in Tradition, Myth and Drama*. Mineola, New York: Dover Publications Inc., 1956.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2010.
- Wells, Robin Headlam. *Elizabethan Mythologies. Studies in Poetry, Drama and Music*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Nino Flisar

HARTMANOVO DELO NA PODROČJU LITERATURE

Uvod

Bruno Hartman je deloval na področju znanosti, izobraževanja in kulture. Ta tri področja so se v njegovem delovanju mnogokrat prepletala v taki ali drugačni kombinaciji in takem ali drugačnem razmerju. Slovensko kulturo je v svojem času pomembno oblikoval predvsem na gledališkem, bibliotekarskem in literarnem področju. Bil je izrazito plodovit in vsestransko aktiven, kar raziskovalca postavlja pred težave, na katere opozarja Bernard Rajh:

»Razgibana življenjska zgodba, raznolikost njegovih strokovnih interesov, predvsem pa širina in število znanstvenih in drugih objav so brezmejni vir za kroniste bogatega življenja in dela. Vendar nosi ta pisana paleta za morebitnega popisovalca v sebi tudi nekaj nevarnih pasti: iz obsežnega in vsestranskega dela je težko odbrati najpomembnejše dele, pa tudi ta izbor za natančnejše vrednotenje zahteva dobre poznavalce številnih specializiranih ved, ki jim Hartman s svojim delovanjem nedvomno pripada.«¹

1 Rajh, 80 let dr. Bruna Hartmana, str. 13.

Dr. Bruno Hartman

(Univerzitetna knjižnica Maribor,
Zbirka drobnih tiskov, Rz 4c2
Hartman)

To Rajhovo opozorilo se je izkazalo za še kako pomembno in upravičeno za pričujoči prispevek, ki se posveča Hartmanovemu delu na področju literature, saj je bilo najprej treba umestiti njegovo delo na tem področju v njegov raznoliki celotni opus, pri čemer ni bilo mogoče zaobiti povezanosti in prepletenosti različnih področij njegovega delovanja. Nadalje pa je bilo potrebno tehtno analizirati njegovo delo na področju literature, ki je bilo prav tako izrazito raznovrstno, saj se je z literaturo ukvarjal na najrazličnejše načine, znanstveno kot literarni zgodovinar, kritiško kot pisec literarnih recenzij, kritik in ocen, kot prevajalec proznih in dramskih besedil, kot urednik knjižnih izdaj in literaturi namenjenih revij, kot pisec biografskih gesel o literatih in literaturi za leksikone in enciklopedije, kot avtor razstav z literarno tematiko, nekaj malega pa tudi ustvarjalno. Potrebno je bilo pretehtati pomen in težo posamezne oblike njegovega ukvarjanja z literaturo.

Predvideni naslov pričujočega prispevka je bil sprva *Literarno delo Bruna Hartmana*, a ker je sintagma »literarno delo« v slovenski strokovni, pa tudi splošni javnosti sinonim za izvirno literarno ustvarjanje, Hartmanovo delo pa je le v majhni meri, pa še to pogojno, posvečeno le-temu, je obveljal naslov *Hartmanovo delo na področju literature*, saj ta (terminološko) ustrežneje zaobjame njegove številne, prej naštete načine ukvarjanja z literaturo.

Mesto ukvarjanja z literaturo v Hartmanovem celotnem delovanju

Literatura oz. ukvarjanje z literaturo nedvomno zavzema pomembno mesto v Hartmanovem delovanju. Zanimanje za literaturo je bilo pri njem prisotno že od mladostnih let in je nedvomno pogojevalo izbiro študija književnosti in jezikoslovja na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Študiral je južnoslovanske književnosti, slovenski in francoski jezik in primerjalno književnost. Svojo formalno izobraževalno pot pa je v zrelih letih sklenil z obranjeno doktorsko disertacijo iz literarne zgodovine, naslovljeno *Slovenska dramatika o Celjskih grofih z vidika nacionalnega, socialnega in estetskega*, pri dr. Francu Zadravcu. To je toliko bolj pomenljivo, kajti mirno bi lahko izbral tudi doktorsko disertacijo na področju gledališča ali bibliotekarstva. S tema področjema se je ukvarjal zelo resno in poglobljeno, pri čemer je napisal celo vrsto strokovnih in znanstvenih besedil. Na področju bibliotekarstva je bil celo eden vodilnih v Sloveniji kot dolgoletni ravnatelj Univerzitetne knjižnice Maribor (1965–1989), kot eden od snovalcev programa za visokošolski študij bibliotekarstva v Sloveniji na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kot glavni in odgovorni urednik osrednje strokovne bibliotekarske revije *Knjižnica* v letih 1974–1979, pa tudi kot zunanji pogodbeni visokošolski učitelj na študiju bibliotekarstva v letih 1987–1991.²

Izbor doktorske disertacije ravno na področju literature je gotovo eden pokazateljev, da je do nje gojil prav poseben odnos, kar ugotavlja tudi Bernard Rajh v zborniku *80 let dr. Bruna Hartmana*: »Izhodišče njegovega delovanja in tudi stalna zavezanost vsekakor pripada slovenistični stroki, in sicer literaturi. Kak drobec ga potrjuje celo kot literarnega ustvarjalca, predvsem pa je bil vnet bralec leposlovja, prevajalec in še zlasti literarnozgodovinski raziskovalec in literarni interpret.«³ V tem citatu sta pomembni predvsem dve ugotovitvi o vlogi literature, in sicer naj bi bila ta »izhodišče delovanja« zanj in naj bi ji bila namenjena njegova »stalna zavezanost« skozi celotno aktivno življenje. Rajh v svojem citatu omeni štiri področja ukvarjanja z literaturo, in sicer izvirno ustvarjanje, prevajanje, literarno kritiko in literarno zgodovino.

V pričujočem prispevku se ukvarjamo z njegovim literarnozgodovinskim, literarnokritiškim, uredniškim in drugim delom na področju literature, kot sta na primer pisanje gesel na področju literature za enciklopedije in leksikone in priprava literarnih razstav. Iz korpusa dela na področju literature pa smo izločili

2 Berčič, Iz Hartmanovih študentskih in bibliotekarskih let, str. 227.

3 Rajh, 80 let dr. Bruna Hartmana, str. 14.

Diploma o doktoratu literarnozgodovinskih znanosti
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov, Zapuščina dr. Bruna Hartmana)

njegovo literarnoprevajalsko delo, saj je le-to zaradi svojega obsega in pomena za slovenski kulturni prostor predmet samostojnega prispevka Ignacije Fridl Jarc v tem zborniku, naslovljenega *Hartmanovo prevajalsko delo*.

Ker je deloval na različnih področjih, je treba njegovo ukvarjanje z literaturo umestiti v širšo sliko. Za raziskovalno osnovo smo vzeli *Hartmanovo bibliografijo*⁴ iz zbornika ob njegovi osemdesetletnici, ki jo je sestavila Sandra Kurnik Zupančič. V njej razdeli njegovo delo na sedem področij, in sicer: gledališče, knjižničarstvo, literarno zgodovino, druge teme iz kulturne zgodovine, prevode, biografije in druga dela. Eno prvih opažanj pri pregledu bibliografije je, da je število bibliografskih enot, vezanih na literaturo,⁵ bistveno manjše

4 Kurnik Zupančič, Stavbar, Bibliografija dr. Bruna Hartmana, str. 45–47.

5 Kurnik Zupančič, Stavbar, Bibliografija dr. Bruna Hartmana, str. 49–144.

Področja delovanja Bruna Hartmana

Področja delovanja dr. Bruna Hartmana
(Shemo izdelal Nino Flisar)

kot na področjih gledališča in knjižničarstva, pa tudi kot na področjih kulturne zgodovine in prevodov, a obenem je zanimanje za literaturo na tak ali drugačen način pri njem prisotno od prvih objav do njegovega poznega obdobja, kar potrjuje Rajhovo misel o »stalni zavezanosti« temu področju, s katerim se je, za razliko od drugih, na tak ali drugačen način ukvarjal najdlje časa. Pri tem je seveda treba poudariti tudi, da so se mnoga polja njegovega udejstvovanja prekrivala. Ravno področje literature se je prekrivalo s skoraj vsemi drugimi področji njegovega delovanja. Poglejmo si umeščenost dela na področju literature na podlagi zgornje sheme, ki področja zastavi nekoliko drugače, kot so izbrana v njegovi bibliografiji.

Hartmanovo delovanje smo, upoštevajoč najpomembnejše aspekte, razdelili na sedem področij: pedagoško delo, prevajanje, gledališče, kulturno zgodovino, bibliotekarstvo, literaturo in delovanje na področju biografike in leksikografike. Iz njegove bibliografije je razvidno, da so posamezna področja sočasno pritegovala njegovo pozornost in se prepletala v različnih razmerjih in povezavah. Ena so bila bolj ali manj prisotna dlje časa, druga krajši čas, nekatera pa so se pojavljala in se občasno vračala. Z več področji se je pogosto ne le ukvarjal sočasno, ampak so bila medsebojno prepletena in povezana. Ko natančno pregledamo te povezave, ugotovimo, da je bilo ravno ukvarjanje z literaturo tisto, v katerem so se srečevala različna področja. Literarno prevajanje je ukvarjanje s tujejezično literaturo in njeno prilagajanje slovenskemu jeziku, kot

tako je seveda povezano z literaturo, celo njen pomemben del. Ker je veliko prevajal za gledališče oz. gledališko uprizarjanje, se prevajanje povezuje tudi z njegovim gledališkim delovanjem. V pedagoškem delu, ki je bilo sicer kratkotrajno (1951–1957), se je kot srednješolski profesor ukvarjal s poučevanjem jezika in literature na gimnaziji v Murski Soboti in učiteljišču v Mariboru. Njegova dela na področju bibliotekarstva sicer nimajo neposredne povezave z literaturo, najmanj posredno pa se seveda vsak bibliotekar pri svojem delu v knjižnici sreča z leposlovno literaturo in dogodki, povezanimi z njo. Ukvarjanje s kulturno zgodovino in v okviru nje tudi z literarno zgodovino povezuje njegovo ukvarjanje z literaturo s kulturno zgodovino. Tudi pisanje gesel za različne leksikone, tako splošne kot biografske, in tudi za enciklopedije o literarnih ustvarjalcih, literarnih delih in drugih literarnih temah spada na področje ukvarjanja z literaturo. Iz teh povezav skratka lahko sklepamo, da je ravno literatura tista gravitacijska dejavnost, ki je bolj ali manj povezovala področja njegovega delovanja in se organsko postavila v sredo sheme, kar nakazuje njeno osrednjo povezovalno vlogo v njegovem delovanju, kar ugotavlja že Rajh⁶ v prej navedenem citatu.

Pri tem pa je treba poudariti, da je Hartmanovo delo na področju literature kljub »stalni zavezanosti« in povezovalni funkciji med področji njegovega delovanja manj obsežno kot na področjih gledališča, prevajanja, kulturne zgodovine in bibliotekarstva in ima tudi manjši pomen. Ob tem pa je notranje razdeljeno na več oblik ukvarjanja z literaturo, kar sicer izraža njegovo hotenje pristopiti k literaturi z različnih vidikov, a kot je razvidno iz njegove bibliografije, se nobenemu od teh vidikov ni imel časa ali volje posvetiti poglobljeno dlje časa, tako da je bilo njegovo ukvarjanje s posameznimi področji literature zgolj občasno.

Hartmanovo delo na področju literature

Prvo dokumentirano bibliografsko sled o ukvarjanju z literaturo pomeni njegova ocena prve knjige *Izbranih del Ivana Cankarja* v reviji *Nova obzorja* leta 1951 z naslovom *Nova izdaja Cankarja*, temu so sledile občasne književne ocene, kritike in recenzije v periodiki. V času službovanja v Univerzitetni knjižnici Maribor (prej Študijski knjižnici in Visokošolski in študijski knjižnici) je v letih 1969–1986 pripravil več literarnih razstav, od začetka osemdesetih let 20. stoletja pa je pisal tudi gesla za leksikone in enciklopedije, predvsem za *Slovenski biografski leksikon* in *Enciklopedijo Slovenije*, mnoga povezana z literaturo

⁶ Rajh, 80 let dr. Bruna Hartmana, str. 14.

in njenimi ustvarjalci. Leta 1974 (oz. še kakšno leto prej s pisanjem doktorske disertacije) se je začel resneje ukvarjati z literarnozgodovinskimi temami, s katerimi se je ukvarjal do leta 1993, in književnim urejanjem leposlovja, ki se je končalo s *Celjsko knjigo* leta 2003. Njegovo ukvarjanje z literaturo pa se je sklenilo s knjigo njegovih spominov *Na poti pride vse naproti* iz leta 2007.

Ob izključitvi prevajalskega dela se tako njegovo delo na področju literature zvede na naslednja področja:

- **Literarnokritiško** (ocene, kritike in recenzije v časopisih in revijah);
- **Literarnozgodovinsko** (literarne študije, spremne besede, članki, literarna biografika);
- **Uredniško delo** (zborniki, leposlovne knjižne izdaje, urejanje kulturne/literarne revije);
- **Izvirno literarno delo** (avtobiografsko pisanje/polliterarno ustvarjanje);
- **Razstave z literarno tematiko** (v Univerzitetni knjižnici Maribor in drugje);
- **Literarna gesla** (za enciklopedije in leksikone).

Področja Hartmanovega dela na področju literature
(Shemo izdelal Nino Flisar)

Literarnokritiško delo

Začetki njegovega literarnokritiškega dela oz. ocenjevanja književnih besedil segajo v zgodnja petdeseta leta 20. stoletja, v čase po koncu študija, ko je ob zaposlitvi v šolstvu (na gimnaziji v Murski Soboti in na učiteljski v Mariboru) začel pisati literarne in gledališke kritike. Prva na literaturo vezana objava je datirana v leto 1951, ko je kot mlad učitelj začel objavljati odmeve na takratne knjižne izdaje, kasneje tudi literarne recenzije in kritike, ki jih je sporadično objavljajal predvsem v časopisih in revijah s kulturnim pedigrejem, kot so *Nova obzorja*, *Svet ob Muri*, *Naši razgledi*, *Večer*, *Dialogi*. Pri njegovem literarnokritiškem delu moramo vzpostaviti distinkcijo med recenzijami, krajšimi ocenami književnih del, in kritikami, ki so daljša poglobljena besedila. Število literarnokritičkih besedil obeh tipov je relativno majhno, pisal jih je priložnostno, včasih tudi z nekajletnimi presledki, a kljub temu v daljšem časovnem obdobju vse do leta 1987. Šlo je za pisanje o starejših delih, domačih in tujih, ki so bila ponovno izdana, ter o sodobnih literarnih delih, tako izvirnih kot prevodnih. S tem je vrednotil dela in pomen knjižnih izdaj za slovenski kulturni prostor v uglednih, za kulturni prostor pomembnih revijah in časopisih. V tem obdobju je, kar ni nič nenavadnega, napisal veliko več gledaliških kritik, kar priča o tem, da je njegovo kritiško motrenje v veliko večji meri veljalo gledališču, kar se nekako odraža tudi v njegovi poklicni poti, saj je v letih 1957–1965 v različnih funkcijah služboval v slovenskih poklicnih gledališčih v Ljubljani, Mariboru in Celju ter zanje tudi prevajal dramske tekste.

Leta 1951 je v reviji *Nova obzorja* objavil recenzijo *Nova izdaja Cankarja* o prvem zvezku *Izbranih del Ivana Cankarja*. Čez nekaj let, leta 1955, se je prav tako v *Novih obzorjih* v rubriki *Ocene* in poročila lotil sodobnega dela, pesniške zbirke *Zeleni val* svojega generacijskega sopotnika Petra Levca, šlo je za njegovo prvo daljše, resnejše literarnokritiško besedilo. Sledila je recenzija potopisne proze *Evropa–Afrika–Evropa* Franca Šrimpfa, prav tako njegovega generacijskega sopotnika, naslovljena *Potovanje brez krmarja*, ki je bila leta 1957 objavljena v reviji *Svet ob Muri*. Po triletnem premoru je začel občasno pisati knjižne recenzije za *Naše razgleda*. Leta 1960 je pod naslovom *Razrešen problem?* recenziral prevod dramatične pesnitve Friedricha Schillerja *Don Carlos*, španski infant, leto kasneje je napisal še recenzijo strokovne knjige s področja literarne teorije *Moderna drama* Margaret Dietrich in recenzijo dramatične zgodbe *Punčka* Ferda Kozaka, ki jo je podnaslovil *Diagnoza slovenskega meščanstva tridesetih let*. Po tem je spet sledil večletni predah, leta 1967 je v reviji *Dialogi* v rubriki *Ocene*,

mnenja, poročila objavil kritiko knjige s področja literarne komparativistike *Henrik Ibsen in prve drame Ivana Cankarja*. Istega leta je v isti rubriki objavil tudi oceno nove izdaje Linhartovega *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, ki je izšla pri Založbi Obzorja. Leta 1968 je v dnevnem časopisu *Večer* pisal o treh Kreftovih dramskih stvaritvah, *Celjski grofje*, *Velika puntarija*, *Kranjski komedijanti*, ki so izšle v zbirki Kondor Mladinske knjige. Leta 1969 je za *Dialoge* napisal kritiko dela *Osvobojene meje* Maksa Šnuderla, romansirane kronike o bojih za severno slovensko mejo po prvi svetovni vojni. Leta 1971 je v časniku *Večer* objavil recenzijo nove knjižne zbirke *Lirika in prvih šestih knjig* v njej. Po dolgih letih se je vrnil k pisanju ocen in leta 1987 v *Večeru* objavil recenzijo knjižne izdaje *Pesmi o Nikaragvi*, pesniške knjige Ernesta Cardenala in Janka Messnerja.

Hartman se je v svojih občasnih ocenah literarnih in z literaturo povezanih del posvečal tako starejšim, ponovno izdanim, kot sodobnim delom, izvirnim ali prevodnim, različnim literarnim vrstam, pa tudi strokovnim knjigam na področju literarne teorije in literarne komparativistike. A vsega skupaj je to le manjše število literarnokritičskih besedil, kar priča o tem, da ni šlo za sistematično, ampak priložnostno in razpršeno ukvarjanje z literarnokritičskim pisanjem.

Ocene, poročila, recenzije, kritike v periodičnem tisku:

- Nova izdaja Cankarja (*Nova obzorja*, 4, 1951, str. 752–753);
- Peter Levec: Zeleni val (*Nova obzorja*, 8, 1955, str. 516–518);
- Potovanje brez krmarja: o knjigi Franca Šrimpfa *Evropa – Afrika – Evropa* (*Svet ob Muri*, 2, 1957, št. 1, str. 51–52);
- Friedrich Schiller: Don Carlos, španski infant – dramatična pesem (*Naši razgledi*, 9, 1960, št. 18, 24. sep., str. 430);
- Moderna drama: o knjigi dr. Margaret Dietrich *Das moderne Drama* (*Naši razgledi*, 10, 1961, št. 14, 22. jul., str. 343);
- Ferdo Kozak: *Punčka* – dramatična zgodba (*Naši razgledi*, 10, 1961, št. 17, 19. sep., str. 447);
- Knjiga o Ibsenu in Cankarju (*Dialogi*, 3, 1967, št. 9, str. 486–488);
- Celjski grofje, Velika puntarija, Kranjski komedijanti: troje Kreftovih dramskih stvaritev (*Večer*, 24, 1968, št. 76, 29. mar., str. 20);
- Svetovna lirika v slovenščini (*Večer*, 27, 1971, št. 87, 14. apr., str. 8);
- Nova izdaja Matička (*Dialogi*, 3, 1967, št. 10, str. 555–556);
- Šnuderlova literarna upodobitev bojev za severno mejo (*Dialogi*, 5, 1969, št. 12, str. 715–717).;
- *Pesmi o Nikaragvi* (*Večer*, 43, 1987, št. 16, 21. jan., str. 6).

Literarnozgodovinsko delo

Zametke ukvarjanja z literarnozgodovinskimi temami lahko najdemo v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja, in sicer v besedilu o rokopisni božični igri z Breze (oz. njeni primerjavi z nemško koroško varianto), o kateri Hartman piše v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* leta 1967, in v reviji *Bagdala* Knjižnega kluba Kruševac iz Srbije leta 1969, v kateri ob izboru prevodnih del mariborskih literatov piše o sodobni mariborski literarni sceni v članku *Maribor i slovenačka literatura*. To njegovo ukvarjanje je trajalo vse do konca 20. stoletja, objavljaj pa je tako v periodiki, revijah in časopisih (npr. *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, *Jeziku in slovstvu*, *Dialogih*, *Bagdali*, *Večeru*) kot tudi v zbornikih in monografijah. Vsebinsko pa se je loteval različnih avtorjev, različnih literarnih del in različnih literarnih vrst. Z resnejšim literarnozgodovinskim delom se je začel ukvarjati v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, in sicer ob pripravi doktorske disertacije in sporadičnem urejanju leposlovnih proznih izdaj.

V manjši meri je bilo njegovo literarnozgodovinsko delo vezano na razstave z literarno tematiko, ki jih je sam ali v soavtorstvu pripravljaj v Univerzitetni knjižnici Maribor ali drugod, občasno pa tudi za simpozije in druge javne nastope. Tako je ob razstavi ob stoletnici Cankarjevega rojstva *Ivan Cankar v Mariboru* v Univerzitetni knjižnici v Mariboru leta 1976 v *Dialogih* objavil prispevek *Ivan Cankar v Mariboru*. Ob simpoziju in razstavi *Pohorje in slovenska književnost* v Ribnici na Pohorju leta 1981 pa je v *Večeru* objavil istoimenski prispevek z orisom literarnih del in literarnih ustvarjalcev, vezanih na Pohorje.

Leta 1973 je v zborniku *Študije o jeziku in slovstvu*, ki je izšel pri Pomurski založbi v Murski Soboti, objavil članek *Družbene koordinate Kreftovih »Celjskih grofov«*, šlo je gotovo za eno od raziskav, ki so nastajale ob pisanju njegove doktorske disertacije. Leta 1974 je za Založbo Obzorja v zbirki *Iz slovenske kulturne zakladnice* uredil roman Vladimirja Levstika *Gadje gnezdo* in spisal tudi spremno študijo. Leta 1975 je k satirični prozi Janka Messnerja, naslovljeni *Buteljni pa tabu*, napisal krajše spremno besedilo z naslovom *Satira in groteska s koroškim predznakom*. Doktorsko disertacijo z naslovom *Slovenska dramatika o Celjskih grofih z vidika nacionalnega, socialnega in estetskega* je obranil leta 1976. Gre za osrednjo literarnozgodovinsko študijo o tej tematiki. Prilagojeno doktorsko disertacijo je leta 1977 pod naslovom *Celjski grofje v slovenski dramatiki* izdal v knjižni obliki pri Slovenski matici. Leta 1977 je v periodični publikaciji *Celjski zbornik* objavil študijo *Povest o Mlinarjevem Janezu*, gre za povest, vezano na motive Celjskih grofov, kar je bilo vrsto let njegova primarna raziskovalna preokupacija. Istega leta je za nemško izdajo Novačanove drame *Herman*

Celjski (Hermann von Cilley) napisal krajšo študijo o tem delu z naslovom *Drama nasilnega človeka* (*Das Drama eines Gewaltmenschen*). Leto dni po stoletnici Župančičevega rojstva je ob simpoziju o njem izšel zbornik *Oton Župančič: simpozij 1978*, v njem je Hartman objavil članek *Oton Župančič in Janko Glazer*, v katerem se je poglobil v paralele med njunima pesniškima opusoma in v osebni odnos med njima, zlasti v Glazerjevo raziskovanje Župančičeve poezije. Leta 1982 je v reviji *Jezik in slovstvo* objavil članek *Literarno-kulturno delo v Mariboru med vojnama*, ki pregledno predstavi literarno dogajanje v mestu ob Dravi v tem obdobju. K literarnozgodovinskim besedilom lahko štejemo tudi Hartmanovo študijo *Slovenski protestanti in nemški kulturni prostor*, ki je bila leta 1985 predstavljena na Jugoslovanskem seminarju za tuje slaviste v Zadru in je izšla v zborniku. V njej Hartman govori o vplivu nemškega, predvsem protestantskega kulturnega prostora na oblikovanje začetkov slovenske književnosti.

Ob občasnem knjižnem urednikovanju posameznih leposlovnih proz nih izdaj pri Založbi Obzorja in Slovenski matici je pisal obsežnejše spremne študije h knjigam, ki jih je urejal. Ukvarjal se je z literarnimi deli dveh avtorjev, ki sta mu bila krajevno blizu, to sta bila Vladimir Levstik in Anton Novačan, ki sta oba kot on izhajala s celjskega območja. K Levstikovemu romanu *Gadje gnezdo*, ki je leta 1974 izšel pri mariborskih Obzorjih v zbirki *Iz slovenske kulturne zakladnice*, je napisal obsežno spremno študijo na 45 straneh (str. 153–198). Naslednja spremna študija na 19 straneh (str. 351–370) je pod naslovom *Veliko kolo brez osi* izšla leta 1986 v romanu Antona Novačana *Jeruzalem – Kairo*, ki je izšel pri Slovenski matici. Njegov zadnji obsežnejši literarnozgodovinski tekst na 53 straneh (str. 343–392) pa je bil objavljen leta 1993 v *Izbranem delu Antona Novačana*, ki je izšlo pri Založbi Obzorja, prav tako v zbirki *Iz slovenske kulturne zakladnice*, ki je na svoj način dopolnjevala zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Leta 1998 je v zborniku, posvečenemu Janku Messnerju, *Vsebina je oblika/Der Inhalt ist die Form*, objavil kratek pregled njegove dramatike z naslovom *O Messnerjevi dramatiki*.

Kot zanimivost naj dodamo, da je na področju literarne zgodovine Hartman dosegel tudi najvišje akademske nazive: »/.../ že leta 1976 je bil na Filozofski fakulteti v Ljubljani promoviran za doktorja literarnih znanosti ter nato postopoma izvoljen v naziva docent (1979) in izredni profesor (1984)«. ⁷ Nismo pa našli podatka, ali je na omenjeni fakulteti kadarkoli tudi opravljal službo visokošolskega profesorja. Podobno kot literarnokritičsko delo je bilo tudi njegovo literarnozgodovinsko občasno, vezano na obdobje 1974–1998,

7 Berčič, Iz Hartmanovih študentskih in bibliotekarskih let, str. 227.

z relativno malo deli, še najpomembnejši in za slovensko literarno zgodovino pomembni so bili »Hartmanovo razpravljanje o dramatiki s tematiko Celjskih grofov, študija o Levstikovem Gadjem gnezdu in predstavitev Novačanovega literarnega dela«.⁸

Objavljena literarnozgodovinska besedila:

- Rokopisna božična igra z Breze: ob 100-letnici Dramatičnega društva (*Časopis za zgodovino in narodopisje*, 38, 1967, št. 1, str. 157–183);
- Maribor i slovenačka literatura (*Bagdala*, 11, 1969, št. 123/124, str. 2–3);
- Družbene koordinate Kreftovih »Celjskih grofov« (Študije o jeziku in slovstvu. Murska Sobota: Pomurska založba, 1973, str. 53–64);
- Vladimir Levstik: Gadje gnezdo, spremna študija (Vladimir Levstik: *Gadje gnezdo*. Maribor: Obzorja, 1974, str. 153–198);
- Slovenska dramatika o Celjskih grofih z vidika nacionalnega, socialnega in estetskega: doktorska disertacija. (Ljubljana: [B. Hartman], 1975);
- Satira in groteska s koroškim predznakom (Janko Messner: *Buteljni pa tabu*. Slovenj Gradec: Literarni klub – Kulturna skupnost, 1975, zavihek);
- Ivan Cankar v Mariboru (*Dialogi*, 12, 1976, št. 10, str. 594–602);
- Celjski grofje v slovenski dramatiki (knjižna izdaja predelane in dopolnjene disertacije. Ljubljana: Slovenska matica, 1977);
- Das Drama eines Gewaltmenschen (Anton Novačan: *Hermann von Cilley*. Munchen: R. Trofenik, 1977, str. V–XVI);
- Povest o Mlinarjevem Janezu (*Celjski zbornik*, 16, 1977, str. 153–185);
- Oton Župančič in Janko Glazer (*Oton Župančič: simpozij 1978*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979, str. 267–280);
- Pohorje in slovenska književnost (*Večer*, 36, 1981, št. 217, 19. sep., str. 8);
- Literarno-kulturno delo v Mariboru med vojnoma (*Jezik in slovstvo*, 27, 1981/82, št. 5, str. 143–149);
- Slovenski protestanti in nemški kulturni prostor (*Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, 35, Zadar, 1985, str. 153–162);
- Veliko kolo brez osi (spremna študija). (Anton Novačan: *Jeruzalem – Kairo: spomini 1942–1945*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986, str. 351–370);
- Beseda o dr. Antonu Novačanu in njegovi literaturi, spremna študija (Anton Novačan: *Izbrano delo*. Maribor: Obzorja, 1993, str. 339–392);
- O Messnerjevi dramatiki (*Vsebina je oblika: Janko Messner: zbornik: simpozij o njegovi trijezični literaturi na celovski univerzi*. Celovec: Rapial, 1998, str. 67–71).

8 Rajh, Ob življenjskem jubileju dr. Bruna Hartmana, str. 219.

Uredniško delo

Hartman je pustil sledi tudi na področju literarnega revijalnega in književnega urednikovanja. V obdobju 1967–1968 je v Mariboru opravljal funkcijo glavnega in odgovornega urednika kulturne revije *Dialogi*, ki je imela pomembno literarno vlogo, saj je objavljala ne le najboljše lokalne ustvarjalce, temveč tudi vodilna literarna imena iz celotne Slovenije. Ob tem je v letih 1973–1998 za različne založbe urejal knjige na področju kulturne zgodovine. Kot knjižni urednik za literaturo je bil Hartman aktiven med letoma 1974–2003 pri Založbi Obzorja in Slovenski matici. Pri tem je treba poudariti, da je uredil zgolj nekaj naslovov, vendar pa je potrebno dodati, da ni bil zgolj urednik, ampak tudi avtor spremnih študij pri izdanih knjigah. Leta 1974 je uredil Levstikov roman *Gadje gnezdo* v zbirki Iz slovenske kulturne zakladnice, leta 1986 roman Antona Novačana *Jeruzalem – Kairo*, ki je izšel pri Slovenski matici, leta 1993 pa še Novačanovo *Izbrano delo*, ki je izšlo pri založbi Obzorja, prav tako v zbirki Iz slovenske kulturne zakladnice. Leta 2003 je pri Slovenski matici uredil knjigo pesmi, zgodb in pričevanj *Celjska knjiga* v seriji knjig o literarnih in spominskih besedilih, vezanih na slovenska mesta, pri čemer je spisal tudi spremno besedo z orisom celjske zgodovine in obrazložitvijo izbora besedil. Njegovo literarno urednikovanje je bilo v celoti vezano na domačo književnost.

Literarne knjižne izdaje, ki jih je uredil Bruno Hartman:

- Vladimir Levstik: *Gadje gnezdo*. Maribor: Obzorja, 1974.
- Anton Novačan: *Jeruzalem – Kairo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986.
- Anton Novačan: *Izbrano delo*. Maribor: Obzorja, 1974.
- *Celjska knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.

Razstave z literarno tematiko

V času službovanja v mariborski študijski knjižnici, kasneje Visokošolski in študijski knjižnici Maribor in Univerzitetni knjižnici Maribor, od leta 1965 do 1989 je v njej pripravil številne razstave z literarno tematiko, posvečene literarnim ustvarjalcem, literarnim zgodovinarjem ali določeni literarni temi.⁹ S

⁹ Seznam Hartmanovih razstav je v: *Univerzitetna knjižnica Maribor 1903–1978* (ur. Bruno Hartman) in *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor 1903–2003* (ur. Vlasta Stavbar in Sandra Kurnik Zupanič).

pripravo razstav je začel že ob prihodu v knjižnico, konec leta 1965 je pripravil razstavo *Mladinska književnost narodov Jugoslavije s tematiko NOB*, v začetku leta 1966 razstavo *V spomin Cvetku Golarju*. Leta 1969 je postavil razstavi *Prešeren v podobi* in *Slovenska literatura v prevodih*. Leta 1970 je prav tako pripravil dve, *Delež Koroške v slovenskem slovstvu* in *Dr. France Kidrič 1880–1950* ob obletnici rojstva in smrti uglednega literarnega zgodovinarja. Leta 1971 je posvetil razstavo še enemu literarnemu zgodovinarju, to je bila razstava *Dr. Fran Ilešič*. V letih 1972–1973 se je posvetil slovenski poeziji z razstavo v dveh delih, *Slovenske pesniške zbirke po letu 1945, 1. del* in *Slovenske pesniške zbirke po letu 1945, 2. del*. Leta 1973 je sledila razstava *Kmečki upori v slovenskem slovstvu*, leta 1974 pa še dve: *Rudolf Maister-Vojanov, slovenski general in pesnik, 1874–1974: ob 100-letnici rojstva in 40-letnici smrti* in *Branko Rudolf – sedemdesetletnik*. Leta 1976, ob stoletnici Cankarjevega rojstva, je pripravil razstavo *Ivan Cankar v Mariboru*, leta 1977 *Slovenska teorija književnosti* in *Jubilej Antona Ingoliča*, leta 1978 razstavo *Oton Župančič ob stoletnici Župančičevega rojstva*, leta 1979 *Štirje slovenski književniki – petdesetletniki*, posvečena je bila Primožu Kozaku, Janezu Menartu, Dominiku Smoletu in Danetu Zajcu. Po nekajletnem premoru je leta 1982 ob 150-letnici smrti postavil razstavo *Johann Wolfgang Goethe*, posvečeno klasiku nemške književnosti. Leta 1983 je pripravil razstavo *20 let Štatenberskih srečanj* o srečanju slovenskih, jugoslovanskih in tujih pisateljev, leta 1984 razstavi *Ob 400-letnici izida Dalmatinove Biblije in Branku Rudolfu za osemdesetletnico*, leta 1985 razstavi *20 let Dialogov in Akademik prof. dr. Bratko Kreft*, leta 1986 pa razstavi *Primož Trubar (1586–1986)* ob 400-letnici njegove smrti in kot soavtor *Slovenski književniki in Maribor*. Razstave pa je občasno pripravil tudi izven matične ustanove. Razstava *Sodobna slovenska književnost*, katere soavtor je bil, je bila leta 1977 postavljena v Titogradu (današnja Podgorica), razstava *Pohorje v literaturi* pa leta 1981 v Ribnici na Pohorju. Leta 1986 je razstava iz Univerzitetne knjižnice Maribor *Primož Trubar (1586–1986)* gostovala v velenjskem Kulturnem centru Ivan Napotnik. Po številu razstav z literarno tematiko v času svojega službovanja v Univerzitetni knjižnici Maribor je bil gotovo ena vodilnih, če ne vodilna osebnost na tem področju v Sloveniji.

Razstave z literarno tematiko:

- Mladinska književnost narodov Jugoslavije s tematiko NOB (Maribor: Študijska knjižnica, dec. 1965);
- V spomin Cvetku Golarju (Maribor: Študijska knjižnica, feb.–mar. 1966);
- Prešeren v podobi (Maribor: Študijska knjižnica, feb.–mar. 1969);

- Slovenska literatura v prevodih (Maribor: Študijska knjižnica, jul.–sep. 1969);
- Dr. France Kidrič 1880–1950 (Maribor: Študijska knjižnica, jun.–sep. 1970);
- Delež Koroške v slovenskem slovstvu (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, okt. 1970);
- Dr. Fran Ilešič (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, jun. 1971);
- Slovenske pesniške zbirke po letu 1945, 1. del (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, apr. 1972);
- Slovenske pesniške zbirke po letu 1945, 2. del (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, dec. 1972–jan. 1973);
- Kmečki upori v slovenskem slovstvu (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, jun.–okt. 1973);
- Rudolf Maister-Vojanov, slovenski general in pesnik, 1874–1974: ob 100-letnici rojstva in 40-letnici smrti. (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, mar.–maj 1974, soavtor);
- Branko Rudolf – sedemdesetletnik (Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, okt.–nov 1974);
- Ivan Cankar v Mariboru (Maribor: Univerzitetna knjižnica, maj–jun. 1976);
- Slovenska teorija književnosti (Maribor: Univerzitetna knjižnica, mar.–apr. 1977);
- Sodobna slovenska književnost (Titograd, sep.–okt. 1977, soavtor);
- Jubilej Antona Ingoliča (Maribor: Univerzitetna knjižnica, nov.–dec. 1977);
- Oton Župančič (Maribor: Univerzitetna knjižnica, feb.–mar. 1978);
- Štirje slovenski književniki – petdesetletniki (Maribor: Univerzitetna knjižnica, feb. –mar. 1979, soavtor);
- Pohorje v literaturi (Ribnica na Pohorju, sep. 1981, soavtor);
- Johann Wolfgang Goethe (Maribor: Univerzitetna knjižnica, jun. 1982);
- 20 let Štatenberških srečanj (Maribor: Univerzitetna knjižnica, sep.–okt. 1983);
- Ob 400-letnici izida Dalmatinove Biblije (Maribor: Univerzitetna knjižnica, feb. 1984);
- Branku Rudolfu za osemdesetletnico (Maribor: Univerzitetna knjižnica, okt.–nov. 1984);
- 20 let Dialogov (Maribor: Univerzitetna knjižnica, jan.–feb. 1985);

- Akademik prof. dr. Bratko Kreft (Maribor: Univerzitetna knjižnica, feb.–mar. 1985);
- Primož Trubar 1586–1986 (Maribor: Univerzitetna knjižnica, feb.–mar. 1986);
- Primož Trubar 1586–1986 (Titovo Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik, mar.–apr. 1986);
- Slovenski književniki in Maribor (Maribor, Univerzitetna knjižnica, maj–jun. 1986, soavtor).

Literarna gesla v leksikonih

Hartman je pisal gesla za leksikone in enciklopedije s področja gledališča, literature, bibliotekarstva in kulturne zgodovine. Pisal jih je v obdobju 1980–2011, predvsem za *Enciklopedijo Slovenije* in *Slovenski biografski leksikon*, nekaj pa tudi za *Mariborski biografski leksikon*. Gesla na področju literature se nanašajo na literarne revije (npr. *Dialogi*, *Mlada pota*, *Zora*, *Mladje*), splošne literarne pojme (npr. literarni krožek, dijaški listi), literarna srečanja (npr. Štatenberska srečanja), literarne inštitucije (npr. Založba Obzorja) in predvsem, ta so najštevilčnejša, literarne ustvarjalce, literarne prevajalce in literarne zgodovinarje. Gesla s področja literature je najbolj kontinuirano, več kot 10 let, pisal za *Enciklopedijo Slovenije*, za *Slovenski* in *Mariborski biografski leksikon* pa jih je prispeval občasno, vsega skupaj zgolj šest. Vsa napisana gesla so namenjena pregledni predstavitvi pojmov, inštitucij in osebnosti in so krajšega obsega.

Gesla, povezana z literaturo, v *Slovenskem biografskem leksikonu*:

- Branko Avsenak. Poskusna gesla za novi Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 2000, str. 65–66.
- Jurij Vodovnik. *Slovenski biografski leksikon*, 14. zvezek, Ljubljana, 1986, str. 537–538.
- Zlata Vokač. *Slovenski biografski leksikon*, 14. zvezek, Ljubljana, 1986, str. 563–564.

Gesli, povezani z literaturo, v *Mariborskem biografskem leksikonu*:

- Ludwig Mahnert. Maribor, 2011, <https://ukm.um.si/mahnert-ludwig>.
- Margarete Weinhandl, Maribor, 2011, <https://ukm.um.si/weinhandl-margarete>.

Gesla, povezana z literaturo, v *Enciklopediji Slovenije*:

- Dialogi. *Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek, Ljubljana, 1988, str. 257.
- Dijaški listi. *Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek, Ljubljana, 1988, str. 259–260.
- France Filipič. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1989, str. 111–112.
- France Forstnerič. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1989, str. 132.
- Alenka Glazer. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1989, str. 234–235.
- Janko Glazer. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1989, str. 235.
- Danilo Gorinšek. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, Ljubljana, 1989, str. 283.
- Ignac Kamenik. *Enciklopedija Slovenije*, 4. zvezek, Ljubljana, 1990, str. 376.
- Jože Košar (soavtor). *Enciklopedija Slovenije*, 5. zvezek, Ljubljana, 1988, str. 330.
- Mirko Križman. *Enciklopedija Slovenije*, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 23.
- Vladimir Levstik. *Enciklopedija Slovenije*, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 162.
- Literarni krožek. *Enciklopedija Slovenije*, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 210–211.
- Manica Lobnik. *Enciklopedija Slovenije*, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 308.
- Rudolf Maister. *Enciklopedija Slovenije*, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 365–366.
- Mentor. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 70.
- Dušan Mevlja. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 111.
- Miloš Mikeln. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 133.
- Mlada pota. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 167.
- Mladika. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 168.
- Mladje. *Enciklopedija Slovenije*, 7. zvezek, Ljubljana, 1993, str. 180.
- Anton Novačan. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek, Ljubljana, 1994, str. 11–12.
- Tone Partljič. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek, Ljubljana, 1994, str. 264–265.
- Josef Friedrich Perkonig. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek, Ljubljana, 1994, str. 304.
- Miha Remec. *Enciklopedija Slovenije*, 10. zvezek, Ljubljana, 1996, str. 166.
- Smiljan Rozman. *Enciklopedija Slovenije*, 10. zvezek, Ljubljana, 1996, str. 299.

- Branko Rudolf. *Enciklopedija Slovenije*, 10. zvezek, Ljubljana, 1996, str. 325.
- Leopold Suhodolčan (soavtor). *Enciklopedija Slovenije*, 12. zvezek, Ljubljana, 1998, str. 372.
- Franc Sušnik. *Enciklopedija Slovenije*, 12. zvezek, Ljubljana, 1998, str. 377.
- Franc Šrimpf. *Enciklopedija Slovenije*, 13. zvezek, Ljubljana, 1999, str. 123.
- Štatenberško srečanje. *Enciklopedija Slovenije*, 13. zvezek, Ljubljana, 1999, str. 137.
- Janez Švajncer. *Enciklopedija Slovenije*, 13. zvezek, Ljubljana, 1999, str. 171.
- Davorin Trstenjak. *Enciklopedija Slovenije*, 13. zvezek, Ljubljana, 1999, str. 370.
- Joža Vombergar. *Enciklopedija Slovenije*, 14. zvezek, Ljubljana, 2000, str. 360.
- Založba Obzorja Maribor. *Enciklopedija Slovenije*, 15. zvezek, Ljubljana, 2001, str. 53.
- Zora Maribor. *Enciklopedija Slovenije*, 15. zvezek, Ljubljana, 2001, str. 223.
- Matija Žegar. *Enciklopedija Slovenije*, 15. zvezek, Ljubljana, 2001, str. 294.
- Radivoj Rehar. *Enciklopedija Slovenije*, 16. zvezek, Ljubljana, 2002, str. 175.
- Martjanska pesmarica. *Enciklopedija Slovenije*, 16. zvezek, Ljubljana, 2002, str. 127.

Izvirno (pol)literarno delo

Hartman se kljub temu, da se je vse življenje tako ali drugače ukvarjal z literaturo, ni nikoli podal v pisateljske vode, v pisanje izvirnega leposlovja. Leta 2007 je v poznih zrelih letih izdal knjigo avtobiografskih zapisov oz. spominov *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*.¹⁰ Literarna teorija v širšem pomenu v literaturo uvršča tudi t. i. polliterarne žanre, kot so dnevniki, pisma, spomini, potopisi, ki dopuščajo avtorju, da se s pisanjem izrazi tudi bolj osebno, na stiliziran oz. literariziran način,¹¹ ki daje spominom večjo avtentičnost, osebni pripovedovalski pečat in ustrezne poudarke v pripovedi. Menimo, da se je Hartman v omenjenih spominih tega dodobra posluževal, predvsem v pisanju o svojih mladih letih, ko se ob branju jasno začuti literariziranost spominov, predvsem imamo v mislih različne besedne in stavčne figure. In najverjetneje je

¹⁰ Hartman, *Na poti pride vse naproti*.

¹¹ Kmecl, *Mala literarna teorija*, str. 299.

imel to v mislih tudi Bernard Rajh, ko je zapisal: »Kak drobec ga potrjuje celo kot literarnega ustvarjalca ...«¹²

Zaključek

Bruno Hartman je deloval na področju znanosti, izobraževanja in kulture. Ta tri področja so se v njegovem delovanju sočasno prepletala v taki ali drugačni kombinaciji in takem ali drugačnem razmerju. Najpomembnejši pečat je pustil na področju bibliotekarstva, gledališča, kulturne zgodovine in literarnega prevajanja. Posebno mesto v njegovem opusu pa ima delovanje na področju literature, saj mu je bil zavezan vse življenje, obenem pa je bilo ravno področje literature osrednje stičišče z drugimi polji njegovega delovanja. Njegovo delo na področju literature je bilo izrazito raznovrstno, saj se je ob literarnem prevajalskem delu z literaturo ukvarjal na najrazličnejše načine, znanstveno kot literarni zgodovinar, kritiško kot pisec literarnih recenzij, kritik in ocen, kot urednik knjižnih izdaj in literaturi namenjenih revij, kot pisec biografskih gesel o literatih in literaturi za leksikone in enciklopedije, kot avtor razstav z literarno tematiko, nekaj malega pa tudi ustvarjalno. Najpomembnejše je njegovo literarnozgodovinsko delo, še posebej ukvarjanje z dramatiko s tematiko Celjskih grofov v slovenski književnosti ter z opusoma Antona Novačana in Vladimirja Levstika. Opazno vlogo je odigral na področju prirejanja razstav z literarno tematiko in pisanja gesel s področja literature za osrednje slovenske leksikone in enciklopedije. Manj obsežno in tudi manjšega pomena pa je njegovo občasno kritiško in uredniško delo.

Viri in literatura

- Berčič, Branko. Iz Hartmanovih študentskih in bibliotekarskih let. *Studia Historica Slovenica*, 4, 2004, št. 2–3, str. 221–228.
- Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
- Hartman, Bruno (ur.). *Univerzitetna knjižnica Maribor: 1903–1978: jubilejni zbornik*. Maribor: Obzorja, 1978.
- Kmecl, Matjaž. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović, 1995.
- Kurnik Zupanič, Sandra, Stavbar, Vlasta. Bibliografija dr. Bruna Hartmana. V: Vlasta Stavbar (ur.). *80 let Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 2004, str. 45–144.

¹² Rajh, 80 let dr. Bruna Hartmana, str. 14.

Rajh, Bernard. Ob življenjskem jubileju dr. Bruna Hartmana. *Studia Historica Slovenica*, 4, 2004, št 2–3, str. 219–220.

Rajh, Bernard. 80 let dr. Bruna Hartmana. V: Vlasta Stavbar (ur.). *80 let Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 2004, str. 13–17.

Stavbar, Vlasta (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 2004.

Stavbar, Vlasta; Kurnik Zupančič, Sandra (ur.). *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor: 1903–2003: jubilejni zbornik*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 2003.

Studia Historica Slovenica: Hartmanov zbornik, 4, 2004, št. 2–3.

Ignacija Fridl Jarc

HARTMANOVO PREVAJALSKO DELO

Obseg in opredelitve Hartmanovega prevajalskega opusa

Prevajalski opus Bruna Hartmana je zelo obsežen. Število prevedenih del v njegovi bibliografiji presega celo število bibliografskih enot marsikaterega slovenskega prevajalca, ki mu je prenos tujih besedil v slovenščino osrednje poklicno poslanstvo. Ta podatek je pogosto spregledan, saj ob razpravljanju o prevajalskem delu Bruna Hartmana večinoma pomislimo predvsem na njegove prozne prevode svetovnih klasikov, ki jih stroka pogosto označuje za »mojstrske«¹: Ericha Marie Remarqua (*Ljubi svojega bližnjega*, 1966, ²1982), Ernesta Hemingwaya (*Sonce vzhaja in zahaja*, 1964, ²1991; *Čez reko in med drevje*, 1967), Archibalda Josepha Cronina (*Citadela*, 1963, ²1974; *Zdravnikove dogodivščine*, 1966;). Prevajal je tudi druge mednarodno uveljavljene pisce: avstrijskega pisatelja Hansa Kadesa (*Hiša lepih sanj*, 1962, ²1980), ameriške romanopisce Hansa Habeja (*Smrt v Teksasu*, 1965), Thomasa Claytona

1 <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/bruno-hartman/>

Wolfa (*Ni poti nazaj*, 1969) ter Charlesa Nordhoffa in Jamesa Normana Halla (*Vihar*, 1967), angleškega avtorja Lionela Davidsona (*Tibetska roža*, 1968), ali pa poljskega pisatelja Jerzyja Andrzejewskega (*Veliki teden*, 1977). Prav tako se ga bralci spominjajo kot prevajalca avtobiografske uspešnice Plácida Dominga *Mojih prvih štirideset let* (1985). Mnogo manj pa je v naši zavesti ob omembi Hartmanovega prevajalskega dela ohranjen spomin na njegove poslovenitve svetovne dramatike, s katerimi je slovenskim gledališčem in njihovim gledalcem desetletja omogočal dostop do sodobnih evropskih dramskih besedil. Ta nezavedna pozaba je nedvomno posledica dejstva, da je večina Hartmanovih dramskih prevodov ostala v tipkopisih.

Prav tako je zaradi dosežkov Bruna Hartmana na mnogih področjih, povezanih s knjigo, med številnimi nalogami, ki se jih je v svoji bogati karieri loteval, njegovo prevajalsko delo v okviru leksikografskih povzetkov njegovega življenja in ustvarjalnosti manj izpostavljeno od njegovih prispevkov k bibliotekarski, literarnozgodovinski in gledališki stroki. V 4. zvezku *Enciklopedije Slovenije* iz leta 1990 so na primer pod geslom »Hartman, Bruno« med njegovimi poklici navedeni le: »literarni zgodovinar, gledališčnik in bibliotekar.«² Pisec gesla Branko Berčič v uvodnem naštevanju njegovih kariernih oznak prevajalskega poklica sploh ne omenja, četudi glavnina Hartmanovega prevajalskega dela sega prav do začetka devetdesetih let 20. stoletja, torej pred izid tega zvezka *Enciklopedije*. Šele v geselski razlagi v nadaljevanju v enem stavku navaja: »Prevaja prozna in gledališka dela.«³

Med leksikografskimi predstavitvami Bruna Hartmana je izjema prav tako enciklopedično zasnovan *Slovenski kdo je kdo*, ki je leta 1999 izšel pri Novi reviji. Ne le da je v primerjavi z navedbo v *Enciklopediji Slovenije* korpus Hartmanovih poklicnih nalog razširjen, označen je kot »bibliotekar, teatrolog, publicist, kritik, prevajalec, urednik«,⁴ pač pa je njegovemu prevajalskemu opusu posvečena tudi glavnina geselskega zapisa. Od enainštiridesetih vrstic, kolikor jih je pisec Drago Bajt namenil Brunu Hartmanu, je več kot polovica (kar 24!) posvečenih Hartmanovemu prevajalskemu delu, obenem pa avtor gesla navaja tudi večino njegovih dotedanjih prevodov. Ta pozornost je nedvomno povezana z dejstvom, da je Bajt tudi sam vnet prevajalec, zato je njegovo potezo treba razumeti kot željo izraziti in poudariti pomen, ki ga ima prevajanje v slovenščino. Hkrati se je Drago Bajt tako tudi imenitno poklonil svojemu prevajalskemu kolegu in zavestno poudaril njegove prevajalske odlike. Takole je zapisal:

2 *Enciklopedija Slovenije* IV, geslo »Hartman, Bruno«, str. 8.

3 Prav tam.

4 Bajt, *Slovenski kdo je kdo*, str. 164.

»Prevaja predvsem nem., ang., fr., srb.-hrv. dramatiko in prozo, mdr. dela Cronina (*Citadela* 63, 74), Hemingwaya (*Sonce vzhaja in zahaja* 64, *Čez reko in med drevje* 67), Freytaga (*Tehnika drame* 76); za gledališče mdr. dela Višnjevskega (*Optimistična tragedija* 57), Anouilha (*Skušnja ali Kaznovana ljubezen* 62, *Odkritosrčna lažnivka* 62), Brechta (*Mati Korajža* 62), Arrabala (*Piknik na bojišču* 62), Dorsta (*Žena pred obzidjem* 62), Becketta (*Poslednji trak* 63, *Igra* 72), Mrožka (*Na odprtem morju* 68), Geneta (*Služkinji* 69), Büchnerja (*Dantonova smrt* 70, v knj. 97), Dürrenmatta (*Play Strindberg* 71), Vitracca (*Victor ali Otroci na oblasti* 71), Zuckmayerja (*Stotnik iz Köpenicka* 71), O'Caseyja (*Škrlatni prah* 73), Feydeauja (*Bolha v ušesu* 73), Horvátha (*Don Juan prihaja iz vojne* 82), Stefanovskega (*Let na mestu* 83).«⁵

Ta strnjen navedek je dragocen, saj je iz nekoliko daljšega citata razvidno, koliko, kaj, iz katerih jezikov in v katerem obdobju je Bruno Hartman najbolj intenzivno prevajal. Še nazornejši pregled omogoča njegova zbrana bibliografija, ki jo je ob Hartmanovi 70-letnici pripravila Vlasta Stavbar in jo ob avtorjevi 80-letnici skupaj s Sandro Kurnik Zupanič še dopolnila. V *Bibliografiji dr. Bruna Hartmana* (1994) je prevodnemu opusu namenjen samostojen bibliografski sklop; evidentiranih je 12 proznih knjižnih objav (ter tri druge izdaje, torej skupaj 15 proznih prevodnih knjižnih enot), vendar je 1 enota (Cronin, 1963) pomotoma izpuščena, tako da je do leta 1994 bilo dejansko izdanih 16 knjižnih enot Hartmanovih prevodov proze. Avtorica bibliografije Vlasta Stavbar poleg prevodne proze evidentira še 6 izdanih prevodov dramskih besedil, 41 neobjavljenih prevodov dramskih besedil in prevod 1 strokovnega dela, in sicer Freytagove *Tehnike drame* leta 1976. Vendar ker sta prevoda Arrabalove drame *Piknik na bojišču* in igre Milice Novković *Kamen za pod glavo* zabeležena tako pod neobjavljenimi kot objavljenimi prevodi, je Bruno Hartman do leta 1994 po omenjenem bibliografskem seznamu prevedel 45 dramskih besedil. Poleg tega je prevedel še 21 člankov (15 gledaliških člankov, 2 prozna in 4 strokovne). Do leta 1994 je torej – če ne upoštevamo drugih izdaj – Bruno Hartman prevedel 79 del, od tega 19 v samostojni knjižni obliki.⁶

Tudi v dopolnjeni bibliografiji iz leta 2004 je Hartmanovemu prevajanju namenjen samostojen razdelek, čeprav so prevodne enote členjene nekoliko drugače. Knjižne objave Hartmanovih prevodov so združene in skupaj obsegajo 28 enot, in sicer 12 proznih del, 4 druge izdaje, 10 dramskih besedil, 1 strokovno delo in tudi Hartmanovo priredbo Drabosnjakove *Igre o izgubljenem*

5 Prav tam.

6 Stavbar, *Bibliografija dr. Bruna Hartmana*, str. 38–44.

sinu. Poleg tega je evidentiranih še 39 neobjavljenih prevodov dramskih iger in 21 člankov, vendar se igra Vitrac *Viktor ali otroci na oblasti* pojavlja kot knjižna izdaja in neobjavljeni prevod, tako da lahko – če ne upoštevamo drugih izdaj – govorimo o 82 evidentiranih prevedenih besedilih.⁷

Iz primerjave med obema bibliografskima seznamoma in letnic izdaj oziroma nastanka prevedenih besedil je razvidno, da je Bruno Hartman že do leta 1994 zaključil svoje prevajalsko delo. Dejanska novost v seznamu iz leta 2004 je samo premik prevoda Büchnerjeve igr *Dantonova smrt* iz rubrike neobjavljenih prevodnih besedil med knjižne izdaje, saj je leta 1997 izšel v zbirki Kondor. Razlika v številu evidentiranih prevodnih enot v Hartmanovem opusu med obema seznamoma torej ni nastala zaradi Hartmanovih prevajalskih novitet, ampak so v seznam ob prevajalčevi osemdesetletnici vključena nekatera prevodna dela, ki so bila v prvotni prevajalčevi bibliografiji izpuščena. To spoznanje sovпада z dejstvom, da je Založba Obzorja, pri kateri je Bruno Hartman izdal večino svojih proznih prevodov, medtem propadla, prav tako se je v zadnjih slabih dveh desetletjih svojega življenja posvečal predvsem raziskovanju Maribora in njegovih kulturnih osebnosti, pa tudi lastni memoarski prozi. Čeprav večina njegovih dramskih prevodov ni doživela knjižnega natisa, ampak so ostali v rokopisih oziroma kot tipkopisi za gledališke uprizoritve, se kljub temu zdi ta opus ob vseh njegovih siceršnjih poklicnih zaposlitvah v življenju izjemen in vsekakor vreden veliko večje pozornosti, kot je bil deležen doslej.

Vrednost Hartmanovega prevajalskega dela

Poleg opisanega izjemnega obsega Hartmanovega prevajalskega opusa pa o kvaliteti njegovih prevedenih del govori že dejstvo, da je njegov prevod Hemingwaya iz šestdesetih let 20. stoletja doživel ponatis celo v začetku devetdesetih let. Njegova slovenščina je očitno ohranila svežino več desetletij, slog in besedišče pa leposlovno privlačnost tudi za mlajše generacije. Prav tako je pozneje, tudi po nastanku temeljite bibliografije ob njegovi sedemdesetletnici, skoraj tri desetletja po svojem nastanku v zbirki Kondor izšel še njegov prevod Büchnerjeve *Dantonove smrti* (1997).

Da je bil Hartman na svoje prevajalsko delo ponosen in je vse do zadnjih let življenja čutil vrednost svojega prevajalskega poslanstva, pričuje njegova izjava v dialogu z Melito Forstnerič Hajnšek, ko o svojem prevodu Hemingwayevega

7 Kurnik Zupanič; Stavbar, Bibliografija dr. Bruna Hartmana, str. 101–108.

romana *Sonce vzhaja in zahaja* zatrdi: »Nanj sem res ponosen.«⁸ Prav slovenjenje tega romana je bilo, kot se zdi, za Hartmana resnično eden večjih prevajalskih užitkov, »saj sem se moral vživljati v potek bikoborb, povork in procesij med ljudskimi slavji v Španiji, ki jih je pisatelj izredno živo opisal. Pri prav telesnem sodoživljanju zapisanega sem se spomnil na F. S. Finžgarja, da je Izidorju Cankarju pripovedoval, kako se je pripravljaj na opise spopadov v romanu *Pod svobodnim soncem*«. ⁹ Povedano drugače:

»Največje preglavice mi je povzročal opis bikoborbe, saj je še nikoli nisem videl. O njej sem se natančno poučil iz velike francoske Larousseve enciklopedije, pa je šlo. Pri pisanju sem si pomagal s kretnjami in gibi, ki so ponazarjali matadorjevo ravnanje, podobno kakor je Franc S. Finžgar razlagal Izidorju Cankarju v *Obiskih*, kako se pripravljaj na opis boja.«¹⁰

Obenem je pomemben tudi podatek, da je le štiri leta pred svojo smrtjo, še leta 2007, v okviru Dnevov knjige in mariborskega festivala Ko te napiše knjiga sodeloval na okrogli mizi o književnem prevajanju. Ta del svoje življenjske in poklicne poti je torej spoštoval, zdel se mu je pomemben in ga je cenil kot enega od relevantnih strokovnih področij svojega dela.

Svojo plodovito prevajalsko pot je leta 1997 v pogovoru s Francetom Vurnikom povzel takole:

»Prevajal sem res precej, največ dramskih besedil. Začel sem s prevodi za ljubljansko Dramo, potem pa sem nadaljeval v gledališčih, kjer sem bil v službi, pa tudi zunaj njih. Dramskih besedil sem prevedel 42. Prevajanje mi je bilo sila všeč, ker sem se moral prilagajati stopnji dramskega jezika v besedilu. Ob prevajanju sem imel zmeraj pred očmi oder in situacije na njem, hkrati pa sem kar slišal najprimernejše besede, ki so se zbirale v stavke. Tako mi je bil zelo pri srcu prevod Jeana Anouilha igre *Skušnja ali Kaznovana ljubezen* zaradi privzdignjene francoske salonske konverzacije, ki jo je bilo treba prenesti v manj elegantno slovensko slojevno okolje in njegovo govorico. Po drugi strani mi je veliko veselja pri prevajanju naklonila igra avstrijskega uporniškega dramatika Wolfganga Bauerja *Magic Afternoon* zavoljo slanga mladih mestnih izpriencev.

Urednik prof. Jože Košar mi je ponudil v prevajanje menda 13 romanov. Najbolj me je zadovoljevalo prevajanje romana Ernesta Hemingwaya *Sonce vzhaja in zahaja* / ... /. Zelo ljub mi je prevod Gustava Freytaga *Tehnika drame*. Eno temeljnih del svetovne dramaturgije je polno dramaturških in gledališko-tehničnih

8 Hartman, Imam več od sveta, ker nisem iz enega kosa, str. 48.

9 Vurnik, Bruno Hartman – intervju, str. 462.

10 Hartman, Imam več od sveta, ker nisem iz enega kosa, str. 48.

terminov, ki jim je bilo treba poiskati ali celo iznajti ustrezno slovensko besedo, celotni razpravi pa dati slovenskega jezikovnega duha, ne da bi bila storjena sila nemškemu izvirniku.«¹¹

Nasprotno pa so ocene njegovih prevodov sorazmerno redke. Omeniti pa velja pričevanje gledališčnika Iztoka Toryja, ki se je v intervjuju s Primožem Jesenkom za revijo *Amfiteater* pred dvema letoma takole spominjal srečanja s Hartmanovo prevodno besedo:

»Sledili sta Genetovi *Služkinji*, sklepna diplomatska predstava letnika. Ponovno tekst, ki ga je prinesel Lado Kralj. Istočasno z nami so pričeli študirati *Služkinji* tudi v SNG Maribor. Oboji smo imeli prevod Bruna Hartmana, ki pa ni bil najboljši, s Kraljem sva ga prebirala in stvari niso šle skupaj. Z Vido Juvan, ki je bila pedagoginja letnika, sem šel v Maribor na eno od vaj in sva gledala Mileno Muhič in Bogdano Bratuž, kako se mučita, Gospo je igrala Angelca Jenčič Janko, režiral je Franci Križaj. Igrali so krvavo zares, kot je Geneta tudi treba igrati, toda dalo se je čutiti, da ne vedo, kaj igrajo, nekaj ni ‚štimalo‘. Prevod je bilo nujno spraviti v roke dodatnega prevajalca, in sva našla Radojko Vrančič, ki je bila pripravljena skočiti na glavo, v 14 dneh je dostavila nov prevod. Nenadoma je vsaka replika postala zgodba zase in vse se je harmonično zložilo v celoto z repom in glavo. Tudi dramaturška analiza se je nenadoma izšla.«¹²

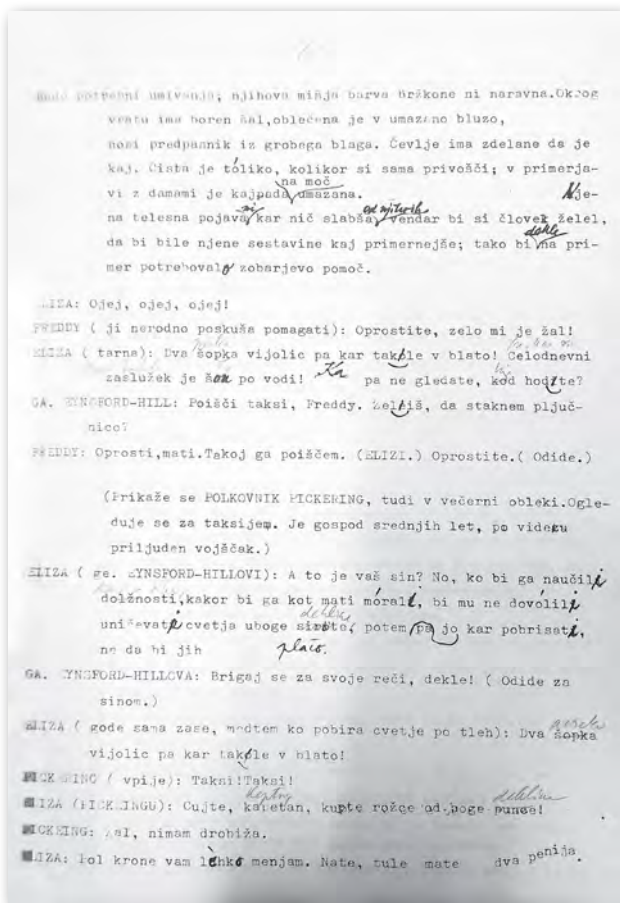
Iztok Tory je na tem mestu do Hartmanovih prevodov zelo neprizanesljiv. Prevod *Služkinj* naj bi bil celo tako slab, da ga igralci na odru niso mogli igrati in je bilo treba najti novo prevajalko. Da to ni bil zgolj osebni občutek pričevalca, potrjuje podatek, da so za predstavo dejansko najeli Radojko Vrančič, da se je s tem strinjala večina gledaliških ustvarjalcev in da je njen prevod še danes na repertoarju slovenskih gledališč, medtem ko je Hartmanov pozabljen.

Ob takem prevajalskem zdrs si je smiselno zastaviti vprašanje, ali je obseg Hartmanovih gledaliških prevodov dejansko vplival na kakovost njegovega prevajanja ali pa je bilo Genetovo dramsko besedilo *Služkinji* zaradi jezikovne dekonstrukcije, nasprotja med visokim stilom in argojem ter dramatikove želje po notranjem razkrajanju jezikovne norme za prevajalca tako specifično, da mu preprosto ni ustrezalo.

Iz tipkopisov Hartmanovih prevodov za gledališče, ki jih danes hranijo v Domoznanski zbirki Univerzitetne knjižnice Maribor, je razvidno, da je svoje prevode ročno popravljaj. Rokopisi, ki so označeni kot Hartmanovi avtorski izvodi, so tako rekoč brez izjeme vedno popisani. Zdi se, da se je zelo trudil ujeti

11 Vurnik, Intervju. Bruno Hartman, str. 462.

12 Jesenko, Na koncu imaš samo obleko brez žepov. Intervju z Iztokom Toryjem, str. 99–100.

Bernard Shaw, *Moja zlata gospa*, tipkopis prevoda Bruna Hartmana s prevajalčevimi popravki (Foto Ignacija Fridl Jarc)
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka, Zapuščina Bruna Hartmana)

jezikovni nivo izvirnika in da mu je v nekaterih primerih to tudi odlično uspelo. Tako so *Kurbe* Feđe Šehovića, komedijo iz prve svetovne vojne v osmih slikah, v Šentjakobskem gledališču Ljubljana tudi v gledališki sezoni 2024/2025 uprizorili v Hartmanovem prevodu. Kot priča odlomek prevoda, je v tem primeru uspel ujeti živ pogovorni jezik, s katerim karikira vojaški diskurz šefice bordela:

»Šefica: Kuš, zdaj je še komanda mirno! Ko bom dala na mestu odmor, potem pa pokaži svoje žvale! Kaj se pa vedve napihujeta? Da mi nihče še migne ne! Ne boste se zajebavale z menoj, ne! Na mestu odmor! Nazaj! Pazite na komando! Zdaj: Na mestu odmor! Tako, zdaj pa čekajte, kolikor hočete.«¹³

13 Šehović, *Kurbe*, str. 34.

Podobno je tudi svoj prevod muzikala *Moja zlata gospa* (v izvirniku Bernard Shaw, *My Fair Lady*) v nasprotju z Jankom Modrom v slovenščino prenesel v narečno govorico in ob tem poudaril:

»Prevod tega besedila terja velike prevajalske napore in velik občutek za jezik. / ... / Skratka, šlo je za to, da bi čim bolj sledil prikazu različnih jezikovnih leg, ki se ponavljajo v besedilu in seveda dajejo ob uprizoritvi poslušalcu muzikala prijazen, prijateljski občutek do poslušanega dela.«¹⁴

Bruno Hartman in odnos do jezika

Poleg vprašanj o obsegu in kakovosti Hartmanovih prevodov je treba poudariti tudi število jezikov, iz katerih je prevajal. V slovarju *Slovenski kdo je kdo* so omenjeni štirje: nemščina, francoščina, angleščina in t. i. srbohrvaščina, a tudi dramsko delo Višnjanskega naj bi prevedel neposredno iz ruščine, iz poljščine Andrzejewskega in Mrožkovo igro *Na odprtem morju*, iz španščine pa drami Fernanda Arrabala. O tem, kdaj, kako in kje se je teh jezikov naučil, izvemo največ iz njegove avtobiografije *Na poti pride vse naproti* iz leta 2007, v kateri navaja, da je poleg slovenščine in drugih predmetov opravljal tudi malo maturo iz francoščine.¹⁵ V nadaljevanju pa piše o tem, kako je v knjižnici samoiniciativno iskal dela, s katerimi bi izboljšal svoje znanje nemščine.

»Knjižničarka Vera Levstikova mi je bila pri izbiranju v prijazno pomoč. Tudi v šestem razredu gimnazije, ko se mi je zdelo, da bi moral razširiti znanje nemščine čez okvire šolskega pouka. ‚Kaj mi priporočate, prosim, v branje, da bom hitreje usvojil nemščino?‘ sem jo pobaral. In mi je izbrala in podala indijanarico Karla Maya v nemščini. / ... / Lahkoten in pisan Mayev slog, ki sem ga dodobra poznal iz slovenskih prevodov, mi je res odprl pot do nemščine.«¹⁶

Še bolj pa je bil naklonjen francoščini, ki jo je študiral:

»Najbolj sem zahajal v francoski oddelek, zaneslo pa me je tudi v umetnostno-zgodovinskega. V zadnjem nadstropju je bila knjižnica Francoskega inštituta. Po vojni ga je vodil Francoz Jean de la Croix. Na vsem lepem pa so ga naše oblasti izgnale, češ da je povezoval slovenske politične oporečnike z Zahodom. Knjižnico so organizacijsko menda priključili Narodni in univerzitetni knjižnici, vodila pa jo je z velikim znanjem, spretnostjo in damsko uglajenostjo gospa Radojka

14 J. C., O prevajanju besedila Moje zlate gospe. Za poslušalčevo uho, str. 14.

15 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 49.

16 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 50.

Vrančičeva. Knjižnica mi je bila okno v svet. Vanjo so sprotno pritekale različne francoske periodične publikacije, predvsem s področja leposlovja in drugih umetnosti. Iz njih sem se mogel poučiti o različnih umetnostnih smereh, ki so se pojavljale v Franciji, a tudi drugod, lahko pa sem si ustvarjal svojo podobo o dogajanju v svetu, ne tiste, ki nam je bila doma vsiljena.«¹⁷

V svojem življenjepisu se spominja tudi francoskega seminarja:

»V francoski seminar sem zahajal k profesorju Stanku Lebnu / ... / Njegova predavanja o starofrancoski junaški epiki so bila jasna, odtehtana. Zato pa so bile seminarske vaje, ki jih je vodil v francoščini, zelo razgibane, prava duhovna telovadba.«¹⁸

Iz teh nekaj avtobiografskih omemb je razvidno, kako strastno je Hartman spoznaval in se samoiniciativno učil tujih jezikov. Na prevajanje je tudi sicer gledal predvsem kot na jezikovno veščino, a hkrati tudi kot na poslanstvo, s katerim je oplajal slovenski jezik in obenem slovensko kulturo soočal s svetovnimi umetniškimi dosežki. V avtobiografiji je o prevajanju dramskih del za mariborsko gledališče navedel:

»Srečo na upanje [op. IJF: bulvarsko komedijo Marcela Francka] sem prevedel sam in tako sem postal hišni prevajalec mariborskega gledališča. Prevajal sem rad, saj so mi bila dramska besedila spričo njihove raznolikosti izziv za iskanje ustrezne jezikovne podobe.«¹⁹

Moč in sposobnost iskanja ustreznega slovenskega izraza sta imela torej pri njegovem prevodnem delu posebno vrednost, kar je poudaril tudi ob prevajanju edinega strokovnega besedila, ki pa je bilo izredno pomembno za razvoj slovenske gledališke terminologije, to je *Tehnike drame* Gustava Freytaga. Ob prevajanju Freytagovega gledališkega priročnika je napisal tudi samostojno strokovno razpravo *Slovenska gledališka terminologija*, ki jo je objavil v *Naših razgledih*. Pri tem je opozarjal na menjavo poimenovanj predstava / uprizoritev, napačno rabo pojma inscenator / inscenacija in njegovih izpeljank ter zapisal:

»Slovenska gledališka terminologija je potemtakem področje, ki mu ne posvečamo dovolj pozornosti. Prepuščeno je domiselnosti, iznajdljivosti in jezikovnemu občutju njegovih ustvarjalcev. Že bežen pogled čez razvoj slovenske gledališke terminologije nam odkriva, da se je prečiščevala in učvrščevala ter pomagala oblikovati slovenski gledališki strokovni jezik. Napredek je nesporen. Vendar pa je po

17 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 146.

18 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 148.

19 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 233.

drugi plati treba pribiti, da so se v slovensko gledališko terminologijo ugnezdile tudi netočnosti, okornosti, neeleganca in jezikovna sterilnost, ki bi jih bilo treba odpraviti. /.../ Delo za slovensko gledališko terminologijo bi bilo treba organizirati čvrsto po nadrobnem načrtu, tega pa uresničevati z delavno in disciplinirano ekipo. V nekaj letih bi ga bilo mogoče dokončati. Koristi od njega bi bile velike, saj bi bil lep prispevek k slovenski kulturi. Imenitno pa bi bilo, ko bi bili k temu delu povabljeni tudi strokovnjaki, ki bi vsaj za prva dva sklopa (dramatika ter igra in režija) napisali monografiji, ki bi v njiju že uporabili prečiščeno in dogovorjeno terminologijo.«²⁰

Njegov razmislek, ki se je porodil ob prevajanju Freytaga, razkriva, kako je bil Bruno Hartman tudi v samem procesu prevajanja temeljit in natančen, kako je vedno razmišljal o potrebnih organizacijskih in metodičnih izboljšavah. Ob njegovem osebnem pričevanju lažje razumemo, zakaj je lahko toliko ustvaril.

Hartmanova prevajalska pot

Večino svojih prevodnih del (če ne upoštevamo njegovih člankov) je Bruno Hartman ustvaril v obdobju od 1957, ko je v sezoni 1957/58 za Dramo SNG Ljubljana prevedel igri Freda Dengerja *Minuta pred dvanajsto* in Vsevoloda Višnjevskega *Optimistična tragedija*, pa vse do leta 1985, ko je izšel prevod že omenjene avtobiografije Plácida Dominga.

V petdesetih letih je – neupoštevaje prevedene članke – poslovenil 7 del, v šestdesetih kar 28, v sedemdesetih 16, v osemdesetih 8 del in dve na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Vrhunec njegovega prevajanja v šestdesetih letih 20. stoletja sovpada z njegovo službo v gledališču; sprva je deloval kot lektor v ljubljanski Drami, nato kot dramaturg v Mariboru in umetniški vodja ter upravitelj v Celju. Zgovoren je podatek, da prevajanja ni opustil niti v času, ko je opravljal vodstveno funkcijo, ampak je na primer v sezoni 1962/63 za celjsko gledališče prevedel kar štiri dramska besedila. Tolikšna Hartmanova prevajalska produkcija ob siceršnjih poklicnih zadolžitvah pa morda vendarle ponuja odgovor na poprej zastavljeno vprašanje, zakaj nekateri njegovi gledališki prevodi niso doživeli večjega odmeva in so danes pozabljeni, zakaj večina ni bila natisnjenih in so jih zamenjali novejši prevodi drugih ustvarjalcev, predvsem pa, zakaj je oder zavrnil njegov prevod Genetovih *Služkinj*. Danes je kljub vsem tehničnim pripomočkom, ki jih imamo na razpolago, nepredstavljivo, da bi lahko nekdo v eni sami sezoni odgovorno vodil gledališče in hkrati prevedel

20 Hartman, Strokovna gledališka terminologija, str. 290.

še štiri dramska dela, kakovost je spričo take delovne preobremenjenosti včasih nedvomno morala biti žrtvovana. Razlog za Hartmanove prevajalske podvige pa nedvomno ni bil finančne narave, saj večkrat omenja, kako nizko je bilo to prevajalsko garanje v gledališču honorirano. V svojih avtobiografskih spominih anekdotično popisuje, kako sta z ženo v dežju romala na pošto po nakaznico, ker sta si obetala nekaj denarja, ko sta bila v škripcih. Dobil pa je od Kulturno-umetniškega društva Zagrad pri Celju nekaj dinarjev, da sta šla lahko na čaj.²¹ In nekoliko naprej omenja:

»Za prevode sem dobival tudi honorarje, ki pa so bili v domači ustanovi [op. IFJ: v Mariboru] sila borni. V primerjavi s honorarji za prevode dramskih besedil v Ljubljani so moji znašali komaj tretjino.«²²

Bruno Hartman je torej svojo prevajalsko pot začel z dramatiko. Svoje prevode je doživljal kot živo govoreče z odra, kar mu je omogočalo toliko intenzivnejši avtorefleksivni prevajalski in jezikovni razvoj. Te izkušnje so mu zelo koristile pri poznejšem prevajanju romanesknih del in v pisemskem pogovoru z Melito Forstnerič Hajnšek to tudi omenja:

»Ker ste omenili moje prevajanje, naj kar povem, da sem večino prevodov prispeval za slovenska gledališča. Kar okrog petdeset jih je. Zame je bil posebne vrste izziv, da sem moral tuje besedilo posloveniti tako, da je z odra resnično zaživel. Beseda se je morala zliti z gibom, oboje pa z odrskim dogajanjem.«²³

V tej izjavi je sporočilna raba izraza »posloveniti« namesto ustaljenega termina prevajati. Tudi na ohranjenih tipkopisih enega in drugega poimenovanja ne uporablja dosledno, včasih na naslovnici zapiše »prevedel«, spet drugič »poslovenil«. A izraz prevajati se nedvomno pojavlja precej pogosteje, označevalca »poslovenil« se poslužuje predvsem takrat, kadar besedila vsebujejo tudi verzne, pesemske vložke, ki jih praviloma ni prevajal sam.

Kar v prevajalskem opusu Bruna Hartmana preseneča, pa je nedvomno izredna aktualnost izbranih dramskih besedil. To pričuje, s kakšno vnemo je hotel sodobno svetovno literaturo v takrat izredno oteženih razmerah jugoslovanskega socializma čim prej prenesti v slovenski kulturni prostor. Ko je postal dramaturg v Mariboru, je, kot pravi sam, takoj začel urejati gledališko knjižnico in naročil temeljne gledališke revije, med njimi *Theater Heute*, da je bil seznanjen s svetovnimi novitetami. Da je v marsičem »oral prevajalsko ledino«, je v

21 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 243.

22 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 253.

23 Bruno Hartman, *Imam več od sveta, ker nisem iz enega kosa*, str. 48.

pisemskem dialogu s Hartmanom v Sobotni prilogi *Večera* z dne 7. aprila 2007 poudarila tudi Melita Forstnerič Hajnšek: »Košar vam je dal v prevod tudi Hemingwayev roman *Sonce vzhaja in zahaja*. / ... / Tista leta je bila ameriška književnost redek gost tukajšnjih knjižnih trgov in znanje jezikov ne tako vsakdanje.«²⁴

Po njegovi zaslugi so s slovenskega odra spregovorili mnogi svetovni oziroma evropski dramski avtorji z začetka 20. stoletja ali celo Hartmanovi sodobniki: Irca Samuel Beckett in Sean O'Casey, Američan Eugene O'Neill, francoska dramatika Marcel Franck in Jean Anouilh, že omenjeni Španec Fernando Arrabal, nemška dramska pisca Tankred Dorst in Carl Zuckmayer, Švicar Friedrich Dürrenmatt, Avstrijec Wolfgang Bauer, avstrijsko-madžarski dramatik Ödön von Hórvath in mnogi drugi. Obenem je skrbel tudi za gledališke priredbe starejših avtorjev, Marina Držića ali Andreja Šusterja Drabosnjaka, ter za prevajanje dramskih piscev nekdanje Jugoslavije, ki so se šele uveljavljali: poleg drugih srbske dramatičarke Milice Novković, Hrvata Feđe Šehovića ali makedonskega gledališkega avtorja Gorana Stefanovskega.

Izjemno sodoben in širok nabor dramskih besedil, ki jih je Bruno Hartman prevedel za slovenski oder, imenitno odraža Hartmanovo osebnost: odprtost, širino, željo po dialogu z drugimi jeziki, umetniškimi praksami in dramskimi svetovi, garaško in sistematično delo za uresničitev evropeizacije slovenskega gledališča po drugi svetovni vojni, kakor je sam rad poudarjal. Prav njegova prizadevanja, da prevodi sodobnih dramskih besedil v času enopartijskega režima na naših tleh, ko je bil dialog s tujo književnostjo izrazito otežen, živo spregovorijo z našega odra, so poleg že omenjenih proznih prevodnih »mojstrov« nedvomno najpomembnejši prispevek Bruna Hartmana kot prevajalca. S svojimi gledališkimi prevodi, tako dramskih besedil kot Freytagove *Tehnike drame*, je nedvomno pomembno vplival na razvoj slovenske odrske umetnosti v drugi polovici 20. stoletja, na kar je treba vedno znova spominjati in opominjati. Povedano s Hartmanovimi besedami njegov prevajalski opus pričuje in nas prepričuje, »da moramo okrepiti svojo skrb za vse tisto, kar so nam zapustili predniki. S tem, ko izgubimo kaj njihovega, izgubimo del samega sebe.«²⁵

24 Forstnerič Hajnšek, Nekaj čvrstega, trdnega in lepega je v tem človeku, str. 48.

25 Forstnerič Hajnšek, Mojo generacijo je zanašalo v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici, str. 37.

Viri in literatura

Arhivski viri

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor
Rokopisna zbirka, Ms.
Rokopisna zbirka, Hartman Bruno. Zapuščina.

Literatura

Bajt, Drago. *Slovenski kdo je kdo*. Ljubljana: Nova revija, 1999.
Enciklopedija Slovenije. 4. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.
Forstnerič Hajnšek, Melita. Moja generacija je zanašala v levo: pogovor z dr. Brunom Hartmanom ob njegovi 80-letnici. *Večer*, 60, 237, 9. 10. 2004, str. 36–37.
Forstnerič Hajnšek, Melita. Nekaj čvrstega, trdnega in lepega je v tem človeku, *Večer*, 63, št. 81, 7. 4. 2007, str. 48.
Hartman, Bruno. Imam več od sveta, ker nisem iz enega kosa. *Večer*, 63, št. 81, 7. 4. 2007, str. 48.
Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
Hartman, Bruno. Slovenska gledališka terminologija. *Naši razgledi*, 26, št. 11, 3. VI. 1976, str. 290.
J. C., O prevajanju besedila Moje zlate gospe. Za poslušalčevo uho. *Večer*, 46, št. 236, 9. 10. 1990, str. 14.
Jesenko, Primož. Na koncu imaš samo obleko brez žepov. Intervju z Iztokom Toryjem. *Amfiteater*, 11, št. 2, 2023, str. 97–117.
Kurnik Zupanič, Sandra; Stavbar, Vlasta. Bibliografija dr. Bruna Hartmana. V: Stavbar, Vlasta (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 45–144.
Stavbar, Vlasta. *Bibliografija dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1994.
Šehović, Feđa. *Kurbe*. Prev. Bruno Hartman. Tipkopolis.
Vurnik, France. Intervju. Bruno Hartman. *Sodobnost*, 45, 1997, št. 6–7, str. 454–463.

Internetni vir

<https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/bruno-hartman/>

**BIBLIOTEKAR
IN NJEGOVA
KNJIŽNICA**

Irena Sapač

BRUNO HARTMAN IN SLOVENSKO KNJIŽNIČARSTVO

Uvod

Bruno Hartman se je rodil 29. septembra 1924 v Celju. Na Univerzi v Ljubljani je študiral slavistiko, francoščino in primerjalno književnost. Po uspešno končanem študiju leta 1951 se je zaposlil na učiteljsku in gimnaziji v Murski Soboti, nato je poučeval na mariborskem učiteljsku. Od leta 1957 je deloval v Drami SNG Ljubljana kot lektor in dramaturg, nato kot lektor v Drami SNG Maribor. Od leta 1962 do 1965 je bil upravnik in umetniški vodja Slovenskega ljudskega gledališča v Celju. Od leta 1965 je nadvse uspešno vodil Študijsko knjižnico v Mariboru in Univerzitetno knjižnico Maribor do svoje upokojitve v letu 1989. Leta 1976 je bil promoviran za doktorja znanosti z disertacijo *Slovenska dramatika o Celjskih grofih z vidika nacionalnega, socialnega in estetskega* na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1979 je bil imenovan za bibliotekarskega svetovalca. Filozofska fakulteta mu je leta 1979 podelila naziv docent, leta 1984 naziv izredni profesor in leta 1989 redni profesor za področje literarnozgodovinskih znanosti. Umrli je 30. oktobra 2011 v Mariboru.

Bruno Hartman, 28. december 1971
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov, 821-b)

Skupnosti Študijskih knjižnic Slovenije in občinska matična knjižnica

Bruno Hartman je bil imenovan za ravnatelja Študijske knjižnice Maribor 1. septembra 1965. Takrat je bilo v knjižnici zaposlenih 30 delavcev. Stanislav Kos, ki je opravljal delo vršilca dolžnosti ravnatelja Študijske knjižnice do prihoda Hartmana, se je vrnil na delovno mesto vodje oddelka za bibliografijo in domoznansko dokumentacijo, kjer sta mu pomagala upokojenca Ivan Dornik in višji kustos Bogo Teply. Hartman je imenoval Kosa za strokovnega svetovalca v knjižnici. Po prihodu Hartmana je rokopisni oddelek vodil nekdanji ravnatelj Študijske knjižnice Janko Glazer. Oddelek posebnih zbirk je takrat vodila knjižničarka Ivanka Baran, nabavni oddelek je vodil bibliotekar Franc Pušnik, oddelek za katalogizacijo pa Breda Filo. Vodja tajništva je bil Dušan Špindler. Leta 1965 je bilo v čitalnice vpisanih 1.314 članov, ki so si izposodili 23.300 knjižničnih enot. V izposojevalnico pa je bilo vpisanih 2.465 članov, ki so si izposodili 13.800 knjižničnih enot. Knjižnica je takrat posvečala posebno skrb medknjižnični izposoji in zamenjavi publikacij. Knjige je zamenjevala zlasti z Univerzitetno knjižnico v Pragi in Slovansko knjižnico v Pragi.

Poleg organizacije dela v Študijski knjižnici se je Hartman posvetil matični dejavnosti. Okrajnim organom je poslal priporočilo za ustanovitev matičnih knjižnic na njihovem območju. S sodelavci se je udeleževal sej svetov za kulturo v občinah Maribor Center, Maribor Tezno, Ormož, Ljutomer, Murska Sobota, Radgona, Ptuj, Slovenj Gradec in Slovenska Bistrica. Obiskal je knjižnice v Lenartu, Radgoni, Radencih, Murski Soboti, Lendavi, Ljutomeru, Ormožu, Dravogradu, Radljah in Slovenj Gradcu. S sodelavci je organiziral seminarje za ljudske, šolske in društvene knjižnice. V Študijski knjižnici so pričeli sestavljati mariborski centralni katalog strokovnih knjižnic in organizirati predavanja za knjižničarje v knjižnicah Pokrajinskega muzeja, Pokrajinskega arhiva, Muzeja NOB, Okrajnega sodišča, Gostinske zbornice, Metalne, TAM-a, Elektrokovine, Hidromontaže, Tobija, Tehnogradenj, Tovarne železniških vozil, Tovarne umetnih brusov in Marlesa.

V letu 1966 je Študijska knjižnica začela uresničevati program, po katerem naj bi se z mikrofili izpopolnile tiste vrzeli, ki jih je knjižnica imela zlasti v fondu časopisov in časnikov. Štajerska deželna vlada v Gradcu je knjižnici podarila mikrofилme treh letnikov časnika *Correspondent für Untersteiermark* (1863–1865). Knjižnica je pridobila tudi posnetke manjkajočih števil *Slovenskega gospodarja* in več letnikov *Domovine*. Oživila je zamenjavo publikacij z različnimi institucijami po svetu ter utrdila zameno *Časopisa za zgodovino in narodopisje* s petnajstimi institucijami. Hartman je pripravil razstavo Tuji revijalni tisk v mariborski Študijski knjižnici.

Že kmalu po prihodu v knjižnico je Hartman ugotovil, da knjižnična stavba ne zadošča več za naraščajoče potrebe prirasta gradiva in obiska. Zato se je s sodelavci lotil adaptacije prostorov stare stavbe. Skladiščni prostor so povečali po načrtih inženirja Jožeta Požauka. Časopisno čitalnico so preselili iz pritličnih prostorov v prvo nadstropje in ob njej uredili malo čitalnico za zahtevnejše uporabnike.

V letu 1967 so preuredili čitalniške prostore, tako da je bilo v knjižnici uporabnikom na voljo skupaj 100 mest. Vodja nabavnega oddelka bibliotekar Franc Pušnik je skupaj z ravnateljem vodil nabavno politiko knjižnice. V oddelku za katalogizacijo in klasifikacijo so na pobudo Hartmana uvedli katalogizacijo po novih pravilih. Junija 1967 je Skupščina občine Maribor imenovala Študijsko knjižnico za občinsko matično knjižnico. Matična služba se je najprej posvetila ljudskim knjižnicam, o katerih je razpravljala komisija za matično službo, ki so jo sestavljali ravnatelj Bruno Hartman, referentka za matično službo Zlata Kert, bibliotekarka Breda Filo, upravnica Delavske knjižnice Milena

Hribernik, knjižničarka v Mestni knjižnici Milena Podbevšek, vodja ljudske knjižnice DPD Svoboda Pekre Jožko Škilan in bibliotekar na Višji tehniški šoli v Mariboru Franček Majcen. Zbrani podatki so pokazali, da so nesamostojne ljudske knjižnice v zelo slabem položaju. Za vse knjižnice je Študijska knjižnica kupila priročnik Abecedni imenski katalog. Obvestila jih je tudi o tem, da bo NUK tiskala katalogne listke za vse slovenske tiske. Študijska knjižnica je kot matična knjižnica sklicala več sestankov s knjižničarji strokovnih knjižnic, ki jih je bilo takrat na mariborskem področju 50. Matična služba v Študijski knjižnici je zbrala tudi podatke o 33 srednješolskih in 51 osnovnošolskih knjižnicah.

V letu 1968 se je nadaljevalo dobro sodelovanje z drugimi študijskimi knjižnicami in oktobra je bila na Zborovanju slovenskih bibliotekarjev v Radovljici sprejeta pobuda Hartmana ter ustanovljena Skupnost študijskih knjižnic Slovenije. Tega leta je bila posebna skrb namenjena strokovnemu izpopolnjevanju delavcev. Nekateri so diplomirali, opravili strokovne izpite, bili na tečajih in praksi v NUK, študirali tuje jezike in bili na študijskih potovanjih v tujini. Hartman je bil deset dni v Veliki Britaniji, kjer se je seznanil s tamkajšnjo organizacijo knjižnic ter spoznanja prenesel v delo Študijske knjižnice. Poleg zahtevnih nalog v knjižnici je bil Hartman tudi član komisije Prešernovega sklada, ki je leta 1968 podelil pesniku, bibliotekarju in dolgoletnemu ravnatelju Študijske knjižnice v Mariboru Janku Glazerju Prešernovo nagrado za življenjsko delo.

Na problematiko šolskih knjižnic je Hartman opozoril v članku z naslovom Prizadevanja za učiteljske in šolske knjižnice na Slovenskem v reviji *Knjižnica* leta 1969.¹ Z začetkom delovanja Skupnosti študijskih knjižnic pa je bibliotekarje in knjižničarje seznanil s člankom Ustanovitev Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije v reviji *Knjižnica* leta 1969, v katerem je zapisal:

»Ko govorimo o tipu študijske knjižnice na Slovenskem, običajno mislimo na Študijsko knjižnico v Mariboru. Iz domoznanske knjižnice, ki jo je zasnovalo leta 1903 ustanovljeno Zgodovinsko društvo, se je po prvi svetovni vojni s pritegnitvijo drugih fondov razvila v splošno znanstveno knjižnico s poudarkom na domoznanstvu. Druge slovenske študijske knjižnice so bile ustanovljene kasneje na sedežih teritorialnih enot, ki so nastale v okrajih.«²

Istega leta je v reviji *Knjižnica* objavil tudi članek Naše okno v svet, v katerem opisuje vtise s študijskega potovanja v Veliko Britanijo in izraža misli:

1 Hartman, Prizadevanja za učiteljske in šolske knjižnice, str. 16.

2 Hartman, Ustanovitev skupnosti študijskih knjižnic Slovenije, str. 52.

»Kultura in literatura majhnih narodov se le s težavo prebija v razvid velikih narodov. Težave moramo pomagati odpravljati tudi bibliotekarji. Kadarkoli pride mo v tuje velike knjižnice, se pozanimajmo, kako je z našo literaturo v njih. Vsak slovenski bibliotekar mora biti v tujih knjižnicah ambasador naše kulture. Poskrbeti mora, da bo prisotna tudi po svetu.«³

Leta 1970 je Hartman obiskal središče zahodnonemškega javnega knjižničarstva v Reutlingenu in se vrnil z novimi zamislimi za tehnične izboljšave v knjižnici. Nabavljene so bile nove katalogne omarice in nov razmnoževalni stroj, ki je pospešil izdelavo katalognih listkov. Hartman je navezal stike z Avstrijsko nacionalno knjižnico na Dunaju, s katero so začeli intenzivno zamenjavo, dobre stike pa je vzpostavil tudi z Univerzitetno knjižnico v Torontu, Britansko knjižnico ter knjižnicama v Celovcu in Trstu. Na posvetovanju Srečanje treh dežel v Mogersdorfu v Avstriji je imel referat Dunajska dvorna knjižnica in njeni slovenski knjižničarji, ki ga je objavil v reviji *Knjižnica*.⁴

Januarja 1970 so Študijsko knjižnico v Mariboru obiskali predstavniki Izvršnega sveta Republike Slovenije in predstavniki Združenja visokošolskih zavodov. S Hartmanom in njegovimi sodelavci so se pogovarjali o vlogi knjižnice v visokošolskem sistemu in se odločili, da se knjižnica preimenuje v Visokošolsko in študijsko knjižnico Maribor. Novo ime je ustrezalo delovnemu področju, ki ga je knjižnica opravljala že dobro desetletje. Hartman je v reviji *Knjižnica* objavil članek Preimenovanje Študijske knjižnice Maribor.⁵

Visokošolska in študijska knjižnica je vztrajala pri realizaciji razvojnega načrta knjižnične mreže v mariborski občini. Ta intenzivnost je omogočila, da sta se integrirali največji ljudski knjižnici, Mestna in Delavska. V teh okoliščinah je Visokošolska in študijska knjižnica mogla oddati matično službo za ljudske in šolske knjižnice, pri čemer si je pridržala matičnost nad visokošolskimi in strokovnimi knjižnicami v Mariboru.

3 Hartman, Naše okno v svet, str. 83.

4 Hartman, Dunajska dvorna knjižnica in njeni slovenski knjižničarji, str. 97.

5 Hartman, Preimenovanje Študijske knjižnice v Mariboru, str. 92.

Osrednja visokošolska knjižnica v Mariboru in preimenovanje v Univerzitetno knjižnico Maribor

V letu 1971 si je knjižnica prizadevala, da bi izpolnjevala svojo nalogo osrednje visokošolske knjižnice v Mariboru in da bi knjižnice na višjih in visokih šolah povezala v čim uspešnejši knjižnični sistem. To delo je dobilo pomembno spodbudo, ko je bila v SR Sloveniji sprejeta odločitev, da dobi Maribor drugo slovensko univerzo, za katere ustanovitev je bilo treba pospešeno pripraviti idejna in strokovna izhodišča. Izvršni svet Skupščine SR Slovenije je knjižnici naložil, naj izdela model za mariborsko univerzo. Z zakonom skupščine SR Slovenije je postala Visokošolska in študijska knjižnica Maribor ob Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani druga slovenska knjižnica z nalogo arhivirati tiske iz SR Slovenije. Ta častna nacionalna naloga je pomembno razširila delovno področje knjižnice. Hartman je obiskal Slovence v Porabju in Županjsko knjižnico v Sombotelu ter s sodelavci pomagal pri njeni organizaciji.

V letu 1972 je skupščina Izobraževalne skupnosti SR Slovenije sklenila, da se knjižnica v pravicah izenači z Narodno in univerzitetno knjižnico ter Centralno tehniško knjižnico v Ljubljani. Po tem sklepu je skupščina v celoti prevzela njeno financiranje. Temeljna kulturna skupnost Maribor se je obvezala financirati le tisti del dejavnosti knjižnice, ki se je nanašal na domoznanstvo Maribora in mentorsko pomoč mariborskim knjižnicam. Leto 1972 je potekalo v znamenju aktivnosti za vsebinsko in prostorsko organizacijo bodoče mariborske univerze. Ob razpravah o prostorskem lociranju nove univerze v Mariboru je bil upoštevan tudi položaj osrednje knjižnice. Oblikovalo se je mnenje, da naj bo ta v središču univerzitetnega areala. Hartman se je udeležil generalne skupščine IFLA v Budimpešti in o tem pripravil predavanje. O razvoju evropskega in svetovnega knjižničarstva se je pogovarjal z ravnateljem National Lending Library for Science and Technology Boston Spa v Veliki Britaniji D. J. Urquhartom, ki ga je povabil na obisk v Visokošolsko in študijsko knjižnico v Mariboru. V istem letu sta začeli delati lastna knjigoveznica in preslikovalnica, za katero je bil na pobudo Hartmana v Veliki Britaniji nabavljen preslikovalni stroj, ki je bil med prvimi s tako veliko zmogljivostjo v severovzhodni Sloveniji.

Leto 1973 je minilo v znamenju sedemdesetletnice knjižnice. Na proslavi, ki se je udeležil tudi ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice Jaro Dolar, so ponovno načeli vprašanje nove zgradbe za knjižnico. Knjižnica se je s samoupravnim dogovorom kot organizacija združenega dela združila v

Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru. Hartman je temu združenju poslal predlog, da se imenuje odbor za gradnjo knjižnice, in predlagal možne kandidate za člane tega odbora. Sodeloval je tudi pri pripravah na novi Zakon o knjižničarstvu in Zakon o visokem šolstvu. Na Mednarodnem kulturnozgodovinskem simpoziju v Mogersdorfu je imel referat *Die Wiener Hofbibliothek und ihre slowenischen Bibliothekare*.⁶ Izdelal je tudi Projekt visokošolskega knjižničnega sistema v Mariboru.⁷

Leta 1974 je Hartman s sodelavci izdelal študijo Izhodišča za idejni projekt nove zgradbe Visokošolske in študijske knjižnice Maribor. Sprejet je bil program dela, ki je obsegal lokacijo, investicijski program, pridobitev idejnega načrta, pridobitev finančnih sredstev in gradbeni načrt.

Leto 1975 je bilo za knjižnico pomembno predvsem zaradi tega, ker je bila v mestu Maribor ustanovljena univerza. 12. junija 1975 je knjižnica skupaj s šestimi visokimi in višjimi šolami podpisala Samoupravni sporazum o združitvi v Univerzo v Mariboru. V sistemskem pogledu se je knjižnica kot enakopravna delovna organizacija z visokošolskimi organizacijami združila v univerzo, kar je bil v takratni državi Jugoslaviji precedenčni primer. Knjižnica se je glede na svoj novi položaj s sklepom delovne skupnosti 23. septembra 1975 preimenovala v Univerzitetno knjižnico Maribor.

Na pobudo Hartmana je bil aprila 1975 v prostorih Zavoda za urbanizem Maribor sklican sestanek, na katerem so bili zastopniki knjižnice, med njimi Hartman, Stane Kos in tajnik Dušan Špindler, zastopniki Univerze v Mariboru, predstavniki Zavoda za urbanizem in Društva arhitektov. Na tem sestanku je bila ugotovljena smotrnost izvedbe gradbenega programa na lokaciji med Orožovo, Slovensko in Strossmayerjevo ulico. Žal pa kljub skrbnim pripravam v srednjeročnem načrtu vzgoje in izobraževanja v obdobju 1976 do 1980 v SR Sloveniji ni bilo upoštevano zidanje nove knjižnične stavbe. Ker so bila skladišča čedalje bolj polna in je v njih zmanjkovalo prostora, se je Hartman dogovoril z Agrokombinatom Rače, da bo slednji knjižnici v graščini Betnava dal v najem tri prostore.

Dne 2. februarja 1975 je umrl nekdanji ravnatelj Študijske knjižnice v Mariboru in honorarni vodja rokopisne zbirke Janko Glazer. Hartman je ob njegovi smrti objavil članke v več časnikih in časopisih, med njimi v *Delu*, *Večeru*, *Dialogih*, *Jeziku in slovstvu* in *Ruškem delavcu*. V reviji *Biblos* je objavil članek *Die*

6 Hartman, *Die Wiener Hofbibliothek und ihre slowenischen Bibliothekare*, str. 99.

7 Hartman, *Projekt visokošolskega knjižničnega sistema v Mariboru*.

Hochschul- und Studienbibliothek in Maribor.⁸ Na povabilo Bruna Hartmana je knjižnico obiskal ravnatelj Ohio University Library in izvedenec UNESCO za avtomatizacijo dokumentacijskih in bibliotekarskih služb Frederic G. Kilgour. Ob obisku sta se pogovarjala o možnostih uvedbe računalnika v delovanje Univerzitetne knjižnice Maribor.

Idejni projekt za novo stavbo in KDI sistem Univerze v Mariboru

Leta 1977 je moral Hartman s sodelavci reševati probleme, povezane s pristojnostmi ustanoviteljstva knjižnice, saj je zakonodajna komisija pri skupščini SR Slovenije razlagala, da po črki zakona knjižnica ni visokošolska delovna organizacija in zaradi tega ne more biti združena v univerzo. V tistih letih je bila v državah vzhodne Evrope in tudi v Jugoslaviji pogosta ureditev, da univerzitetne knjižnice niso bile združene v univerze, medtem ko so bile univerzitetne knjižnice v zahodni Evropi in Združenih državah Amerike združene v univerze. Univerza v Mariboru in univerzitetna knjižnica sta že v sedemdesetih letih 20. stoletja želeli urediti status knjižnice po vzoru držav, ki so imele univerzitetno knjižničarstvo vrhunsko urejeno, a zakonski okviri države tega takrat niso omogočali. Ta cilj ureditve statusa Univerzitetne knjižnice Maribor po vzoru Velike Britanije in ZDA je bilo mogoče uresničiti šele leta kasneje, ko se je spremenila zakonodaja. Neodvisno od državnih zakonskih okvirov je knjižnica leta 1977 sklenila z visokošolskimi delovnimi organizacijami Samoupravni sporazum o ustanovitvi in delovanju knjižnično-dokumentacijsko-informacijskega sistema Univerze v Mariboru.

V tem letu je knjižnica prijavila več raziskovalnih nalog, med njimi tudi nalogo Hartmana *Zgodovina knjižničarstva v Mariboru*. Hartman je s sodelavci pripravil tudi razstavo *Sodobna slovenska književnost* v Titogradu v okviru Slovenskih kulturnih dni v Črni gori.

Januarja 1978 je imel Hartman sestanek na Izobraževalni skupnosti Slovenije in dobil zagotovilo, da je gradnja nove stavbe v načrtu vzgoje in izobraževanje za obdobje 1976–1980. Direktor Zavod za urbanizem Maribor Vili Premzl je na sestanku na Univerzi v Mariboru povedal, da je lokacija za novo knjižnično stavbo zagotovljena na zemljišču med Orožnovo, Gospejno in Miklošičevo ulico. Aprila 1978 je Hartman strokovnim delavcem knjižnice obrazložil, kako

8 Hartman, Die Hochschul- und Studienbibliothek in Maribor, str. 282.

si je projektant Branko Kocmut na podlagi njegove študije Izhodišča za idejni projekt nove knjižnične zgradbe, številnih razgovorov med njima in literature o knjižničnih zgradbah zamislil bodočo stavbo Univerzitetne knjižnice Maribor. Maja 1978 sta se Hartman in Kocmut pogovarjala o idejnem projektu z ravnateljem Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in junija 1978 z ravnateljem Univerzitetne knjižnice Gradec Franzem Krollerjem, ki je bil predsednik Združenja avstrijskih bibliotekarjev, predsednik Komisije za arhitekturo knjižnic pri organizaciji LIBER in dober poznavalec gradnje knjižnic.

Leto 1978 je bilo za knjižnico jubilejno, praznovala je 75-letnico ustanovitve svoje predhodnice Knjižnice Zgodovinskega društva v Mariboru. Ob tej priložnosti je izdala več publikacij, med njimi *Jubilejni zbornik* in *Katalog rokopisov*, pripravila več prireditev, razstav in organizirala jesensko zborovanje slovenskih knjižničarjev v Mariboru.⁹ Hartman je bil avtor razstave Petinsedemdeset let Univerzitetne knjižnice Maribor, na kateri je razstavil maketo nove knjižnične stavbe. S sodelavci pa je sodeloval tudi pri pripravi skupne razstave ob 75-letnici mariborskih znanstveno-kulturnih zavodov, ki so se razvili iz Zgodovinskega društva v Mariboru. Kot 88. zvezek zbirke Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je objavil pregled zgodovine in delovanja Univerzitetne knjižnice Maribor.¹⁰ V reviji *Knjižnica* je objavil prispevek Razstave v Univerzitetni knjižnici Maribor.¹¹

Januarja 1979 se je konstituiral gradbeni odbor za zidanje nove stavbe. Aprila je knjižnica sklenila s SGP Konstruktor pogodbo o izdelavi investicijsko-tehnične dokumentacije. Bruno Hartman, Branko Kocmut, Mirko Zdovc in Marjan Kosi so si ogledali stavbe univerzitetnih knjižnic v Bremnu in Essnu v ZR Nemčiji, da bi spoznanja ob njih uporabili pri izdelovanju gradbenih načrtov za novo stavbo. Hartman in strokovni delavci knjižnice so sodelovali z arhitekti pri oblikovanju notranje zasnove knjižnične stavbe, njene opreme in funkcionalnosti. Vse pogodbe, vključno s pogodbo za rušenje stavb na gradbenem zemljišču, so bile sklenjene tako, da bi se lahko gradbena dela začela v marcu 1980.

Hartman je bil avtor razstave 20 let visokega šolstva v Mariboru. 13. julija 1979 je umrl dolgoletni honorarni sodelavec višji kustos v pokoju Bogo Teply in Hartman je o njem objavil prispevek v *Delu*.¹²

9 Hartman, Petinsedemdeset let Univerzitetne knjižnice Maribor, str. 9.

10 Hartman, *Univerzitetna knjižnica Maribor*.

11 Hartman, Razstave v Univerzitetni knjižnici Maribor, str. 141.

12 Hartman, Bogo Teply, str. 6.

Ob smrti predsednika Jugoslavije leta 1980 je Hartman v sodelovanju z Bredo Filo pripravil razstavo Josip Broz Tito in tudi razstavo 60 let koroškega plebiscita. V *Večeru* in v reviji *Knjižnica* je objavil članek o knjižničarki Pavli Reberšek.¹³ V reviji *Knjižnica* je objavil članek Bogo Teply.¹⁴ Končal je raziskovalno nalogo *Zgodovina mariborskega knjižničarstva*.

Uvajanje informacijske tehnologije

Ko je leta 1981 postalo očitno, da v srednjeročnem obdobju od 1981 do 1985 knjižnica ne bo dobila stavbe, je bila prisiljena iskati možnosti, da bi si zagotovila deponijo za knjižnično gradivo, ki se je nakopičilo v skladiščih. Po dolgotrajnem dogovarjanju je Hartman le dosegel dogovor z Agrokombinatom Maribor za najemno pogodbo za dodatne prostore v graščini Betnava. Rešitev skladiščenja je bila le delna, saj je bila graščina izredno slabo vzdrževana, lokacije gradiva na treh oddaljenih mestih pa so podaljšale čakalno dobo pri izposoji. Hartman in njegovi sodelavci so v tem letu intenzivno sodelovali pri pripravah na Zakon o knjižničarstvu, utrjevali knjižnično-dokumentacijsko-informacijski sistem Univerze v Mariboru in matično službo na območju Maribora.

V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je Hartman objavil članek Delavske knjižnice do druge svetovne vojne.¹⁵ V reviji *Knjižnica* je objavil članka O novi stavbi Univerzitetne knjižnice Maribor¹⁶ in Izposojevalne knjižnice v Mariboru.¹⁷ V *Večeru* in *Knjižnici* je objavil članek 70 let Stanislava Kosa.¹⁸ 4. oktobra 1981 je umrla vodja oddelka za dopolnjevanje knjižničnega gradiva bibliotekarka specialistka Zlata Kert in Hartman je o njenem življenju ter delu objavil članek v *Večeru* in *Knjižnici*.¹⁹

Knjižnica se je dobro pripravila na sodelovanje v procesu usmerjenega izobraževanja, zlasti na prakso učencev splošnokulturnega programa smeri knjižničarstvo, knjigarstvo in organizacija kulturnega življenja ter družboslovnega programa. O izvajanju programa se je dogovorila s Pedagoško šolo in Srednjo družboslovno šolo v Mariboru. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je Hartman objavil članek Knjižnica Slovenske krščansko-socialne zveze in Prosvetne

13 Hartman, Pavla Reberšek, str. 111.

14 Hartman, Bogo Teply, str. 108.

15 Hartman, Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojne, str. 322.

16 Hartman, O novi stavbi Univerzitetne knjižnice Maribor, str. 62.

17 Hartman, Izposojevalne knjižnice v Mariboru, str. 103.

18 Hartman, Sedemdesetletnica dr. Stanislava Kosa, str. 175.

19 Hartman, Umrla je Zlata Kert, str. 125.

zveze v Mariboru.²⁰ V raziskovalni nalogi in članku je obravnaval Zgodovino knjižnice mariborske klasične gimnazije v letih od 1875 do 1941.²¹

Leto 1983 je bilo prelomno glede uvajanja informacijske tehnologije v knjižnico. Računalniški center Univerze v Mariboru ji je dobavil računalniško opremo, njegovi informatiki so v sodelovanju z bibliotekarji začeli izdelovati programe za evidenco uporabnikov in izposoje knjig. Tako so se začela uresničevati dolgoletna prizadevanja knjižnice za modernizacijo dela z uporabo računalnika. Ko je novi rektor Dane Melavc z najožjimi sodelavci v jeseni 1983 prišel na delovni obisk k Hartmanu in je bil obveščen o prostorskih težavah knjižnice, je obljubil, da se bo zavzel za njihovo odpravo.

Hartman je bil urednik razstave Kulturne dragotine Slovenije – iz mariborskih zakladnic, ki je bila na ogled v sprejemni dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani. Razstavljeno je bilo gradivo iz Muzeja NO Maribor, Pokrajinskega arhiva Maribor, Pokrajinskega muzeja Maribor, Umetnostne galerije Maribor in Univerzitetne knjižnice Maribor. V publikaciji *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* je objavil prispevek Mariborska Zveza kulturnih društev in njena knjižnica.²² V reviji *Knjižnica* je objavil članek Mariborske sokolske knjižnice.²³

V letu 1984 je največ organizacijskih posegov terjala uvedba računalniško podprte izposoje. Potrebni so bili izredni napor delavcev vseh oddelkov, da je bil projekt realiziran. V tem letu so bili v knjižnici nameščeni trije terminali, ki so bili povezani z osrednjim računalnikom Univerze v Mariboru, v bazo uporabnikov so bili vneseni podatki o 15.300 uporabnikih, v bazo podatkov o knjigah pa podatki o 26.700 knjigah. Celotne računalniške aktivnosti v letu 1984 so bile pomemben dosežek v slovenskem knjižničarstvu.

Velik problem so bile premajhne prostorske zmogljivosti knjižnice, saj je bila že več kot četrtnina knjižničnega gradiva v treh deponijah: v graščini Betnava, na Pedagoški akademiji in v Visoki ekonomsko-komercialni šoli. Knjižnica je v tem letu tvorno sodelovala z Mariborsko knjižnico pri utrjevanju matične službe na območju mariborskih občin. V sodelovanju z Mariborsko knjižnico je Univerzitetna knjižnica Maribor pripravila problemsko konferenco, na kateri je imel Hartman referat z naslovom *Knjižničarstvo v Mariboru*. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je objavil članek *Südmarkini knjižnici v Mariboru*.²⁴ V *Knjižnici* je

20 Hartman, *Knjižnica Slovenske Krščansko-socialne zveze*, str. 97.

21 Hartman, *Zgodovina knjižnice mariborske klasične gimnazije*, str. 248.

22 Hartman, *Mariborska Zveza kulturnih društev in njena knjižnica*, str. 89.

23 Hartman, *Mariborske sokolske knjižnice*, str. 37.

24 Hartman, *Südmarkini knjižnici v Mariboru*, str. 145.

objavil prispevek Kako uresničujemo novi zakon o knjižničarstvu.²⁵ Udeležil se je 75. skupščine Britanskega društva knjižničarjev in proslave 50-letnice Britanskega sveta v Brightonu v Veliki Britaniji, nato pa je obiskal knjižnice v Londonu, Oxfordu, Cambridgeu in Boston Spaju.

Jeseni 1985 se je knjižnica pod vodstvom Hartmana pripravila na veliko nalogo preselitve vsega knjižničnega gradiva, ki je bilo do tedaj spravljeno v Graščini Betnava in v zaklonišču Visoke ekonomsko-komercialne šole, na novo lokacijo v kletne prostore novega RTV-centra pod Pekrsko gorco. Vzporedno pa so tekla prizadevanja za novo stavbo. Tako je rektor Univerze v Mariboru Dane Melavc v sodelovanju s Hartmanom poslal izvršnemu svetu Skupščine SR Slovenije pismo, v katerem utemeljuje nujnost gradnje knjižnične stavbe in navaja pripravljenost Maribora, da prispeva 36 % celotne predračunske vrednosti naložbe. Marca 1985 se je Hartman z rektorjem udeležil podpisa o sodelovanju med univerzama Bayreuth in Maribor v Bayreuthu ter se seznanil z novo stavbo in organizacijo knjižnice v tem mestu.

Na Univerzi v Mariboru je pričela delovati skupina za pripravo informacijskega sistema za raziskovalno delo. Njene naloge je začrtal rektor Dane Melavc, član skupine pa je bil tudi Hartman. Ker je bil osnovni cilj podsistema podatkov o raziskovalnem delu, da postane sestavni del slovenskega informacijskega sistema, je Univerzitetna knjižnica Maribor obvestila Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani o načrtih za podsistem in prosila za širši razgovor, ki so se ga udeležili iz Maribora Bruno Hartman, Tomaž Seljak in Breda Filo, iz Ljubljane pa Tomo Martelanc, Martina Šircelj, Jože Kokole in Primož Jakopin. Na sestanku so se domenili za usklajene aktivnosti. UNIMARC je bil sprejet kot standard za jugoslovanski enotni bibliografsko-katalogni zapis na strojno čitljivem mediju za obdelovanje podatkovnih zbirk, izdelavo tekočih nacionalnih bibliografij ter bibliografije Jugoslavije, za potrebe centralne katalogizacije in za potrebe CIP. Program prehoda na računalniško obdelavo je bil pripravljen tudi za področje domoznanske dokumentacije. Dosežke na področju računalniške podpore je knjižnica predstavila na 3. jugoslovanskem posvetovanju splošno-znanstvenih in univerzitetnih knjižnic novembra v Mariboru, ki ga je organizirala v sodelovanju z Računalniškim centrom Univerze v Mariboru. Hartman je imel referat Knjižničarstvo mariborske univerze. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je objavil članek Knjižnica mariborske realke (realne gimnazije).²⁶ V *Večeru* je objavil članek Povezano z računalniki.²⁷

25 Hartman, Kako uresničujemo novi zakon o knjižničarstvu, str. 5.

26 Hartman, Knjižnica mariborske realke, str. 139.

27 Hartman, Povezano z računalniki, str. 8.

Bruno Hartman v pisarni ravnateljstva v stari stavbi Univerzitetne knjižnice Maribor na Prešernovi ulici leta 1982

(Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov, raz/5316/XXIX)

Nova stavba

Osnovna dejavnost Univerzitetne knjižnice Maribor v letu 1986 je bila usmerjena v gradnjo nove knjižnice, ki je bila v začetku leta sprejeta med devetero nacionalno pomembnih investicij. Knjižnica je imenovala gradbeni odbor, sodelovala pri predelavi gradbenih izvedbenih načrtov, urejala konstrukcijo financiranja nove stavbe in izvedla javni natečaj za izvajanje gradbenih del. Gradbeni odbor je zaupal gradnjo SGP Konstruktor in septembra 1986 so se gradbena dela začela. V *Knjižnici* je Hartman objavil članek Mikrofilmano časopisje v Univerzitetni knjižnici Maribor²⁸ in članek Mariborsko univerzno knjižničarstvo v sklopu slovenskega in svetovnega.²⁹ Aprila 1986 je odpotoval na Dunaj, kjer se je dogovoril z ustanovo Radio Austria, da bo Univerzitetni knjižnici Maribor omogočila dostop do podatkovne zbirke DIALOG v Kaliforniji.

28 Hartman, Mikrofilmano časopisje v Univerzitetni knjižnici Maribor, str. 101.

29 Hartman, Mariborsko univerzitetno knjižničarstvo v sklopu slovenskega in svetovnega, str. 5.

V letu 1987 se je nadaljevala gradnja nove stavbe in julija 1987 je bila že pod streho. Vzporedno pa je Hartman skupaj s strokovnim kolegijem sodeloval z arhitektom za notranjo opremo Mirkom Zdovcem in pri načrtovanju prese-litve knjižnice v novo stavbo. Septembra 1987 je Hartman podpisal pogodbo za prodajo stare stavbe s SOZD TIMA. Razpisal je tudi natečaj za izvajalca inženir-inga notranje opreme in v močni konkurenci je bila izbrana Lesnina Ljubljana.

Intenzivno je bilo tudi delo za implementacijo računalniško podprtih knjižničnih opravil. Bibliotekarji Univerzitetne knjižnice Maribor so bili na pobudo Hartmana vključeni v strokovne komisije v republiki in federaciji in pripomogli, da je bila v sodelovanju z Računalniškim centrom Univerze v Mari-boru vzpostavljena računalniška povezava z Narodno in univerzitetno knjižni-co v Ljubljani in da so bili sklenjeni trdnejši dogovori o računalniško podprtih knjižnično-informacijskih sistemih v Sloveniji in Jugoslaviji. V reviji *Savremena biblioteka* je objavil prispevek Univerzitetna knjižnica Maribor.³⁰

Leto 1988 je bilo za Univerzitetno knjižnico Maribor, ki je praznovala 85-letnico ustanovitve, zgodovinskega pomena, saj je dobila novo stavbo. Pole-ti 1988 je bil izvršen tehnični prevzem nove stavbe, 25. novembra istega leta pa so jo slovesno odprli. Slovesnost je začel ravnatelj Hartman, slavnostni govor je imel podpredsednik skupščine SR Slovenije Boris Frlec, rektor Univerze v Ma-riboru Alojz Križman pa je poudaril pomen knjižnice za nadaljnji razvoj uni-verze. Do otvoritve nove knjižnične stavbe je bilo vanjo v celoti preseljeno vse knjižnično gradivo Univerzitetne knjižnice Maribor in velik del opreme starih prostorov. Selitev je bilo potrebno izvesti v najkrajšem možnem času in z naj-manjšimi stroški. Za organizacijo selitve je Hartman zadolžil Bernarda Rajha, ki je zahtevno nalogo odlično opravil. Za uporabnike je bila knjižnica zaprta le mesec dni. Selitev je oteževal začetek obnovitvenih del na starem poslopju. Poleg tega so vsi kletni skladiščni prostori nove stavbe ostali brez nove opreme in je bilo treba vzporedno montirati police ter seliti 800.000 enot knjižničnega gradiva. Knjižnično gradivo je bilo treba seliti iz stare stavbe in z dveh lokacij, na katerih je bilo deponirano več let zaradi pomanjkanja prostora v osrednjem poslopju. Posebno zahtevna je bila selitev katalogov z več milijoni katalognih listkov. Pred otvoritvijo nove stavbe je potekala selitev delovnih prostorov knjižničnih oddelkov z dokumentacijo in knjižničnim gradivom v obdelavi. V manj kot dveh mesecih je bilo preseljenih več sto ton knjižničnega gradiva in opreme ter prestavljenih pol kilometra knjižnih polic. V začetku selitve je bila na predlog ravnatelja Bruna Hartmana organizirana simbolična selitev

30 Hartman, Univerzitetna knjižnica Maribor, str. 9.

Nova knjižnična stavba na Gospejni ulici 10
(Zasebni arhiv Irene Sapač)

knjižničnega gradiva z »živo verigo«, v kateri je sodelovalo več kot tisoč ljudi na lokaciji med staro stavbo na Prešernovi ulici in novo stavbo na Gospejni, ki je bila spomin na podobno dejanje iz leta 1941, ko so spravljali na varno v »živi verigi« knjižnico slavističnega seminarja Univerze v Ljubljani.

V reviji *Bibliotekarstvo – godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine* je Hartman objavil prispevek Iskustva prilikom izgradnje Univerzitetne knjižnice Maribor.³¹ Na kolegiju v počastitev 65. rojstnega dne ravnatelja Univerzitetne knjižnice Gradec Franza Krollerja, ki sta ga julija 1988 priredila Zveza evropskih znanstvenih knjižnic LIBER in Univerzitetna knjižnica Gradec, je imel referat Das slowenische Bibliothekswesen von heute und die Universitätsbibliothek Maribor, ki ga je objavil v reviji *LIBER*.³² 28. novembra 1988 je umrla vodja oddelka za obdelavo knjižničnega gradiva višja bibliotekarka Alenka

31 Hartman, Iskustva prilikom izgradnje Univerzitetne knjižnice Maribor, str. 21.

32 Hartman, Das slowenische Bibliothekswesen von heute und die Universitätsbibliothek Maribor, str. 199.

Vrabl in Hartman je v *Večeru* obudil spomin na njeno življenje ter delo.³³ Marca 1988 se je udeležil svečanega polaganja temeljnega kamna Nacionalne i sveučilišne biblioteke v Zagrebu. Julija istega leta je bil povabljen na letno skupščino Zveze evropskih znanstvenih knjižnic LIBER v København.

Zgodovina knjižničarstva in avtobiografija

31. marca 1989 se je Hartman upokojil. Helena Grandovec je v *Večeru* objavila pogovor z njim z naslovom Slovo od službe, ne od dela.³⁴ Tudi po upokojitvi je Hartman še veliko sodeloval s knjižnico. Takrat je bilo v njej zaposlenih 53 delavcev, vanjo je bilo vpisanih 14.000 uporabnikov, ki si je letno izposodilo 250.000 enot knjižničnega gradiva. Septembra 1989 je Hartman pripravil razstavo Slovensko narodno gledališče. Skoraj vsak dan je prihajal v knjižnico, kjer je vsa leta raziskovalno delal ter objavil več kot štirideset prispevkov s področja knjižničarstva. Največ časa je preživel v Oddelku za domoznansko dokumentacijo. Vsa leta po upokojitvi je bil vedno pripravljen svetovati mlajšim bibliotekarjem. Vesel je bil svečanosti v Univerzitetni knjižnici Maribor ob njegovi osemdesetletnici 29. septembra 2004.

Leta 1989 je pri založbi Partizanska knjiga izšla njegova knjiga *Rudolf Maister*, v kateri je v poglavju Maister bibliofil zapisal: »O generalu Maistru se malo ve, da je bil strasten ljubitelj knjig, ki se je nanje tudi dobro spoznal. Ustvaril si je dragoceno knjižnico, eno največjih in najlepših zasebnih knjižnic na Slovenskem.«³⁵ Leta 1998 je pri založbi DZS izšla njegova knjiga *Rudolf Maister – general in pesnik*, v kateri je zapisal, da so ob osemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo v Univerzitetni knjižnici uredili posebno sobo z imenom Maistrova knjižnica, v kateri je 5200 enot gradiva, ki ga je zbral Rudolf Maister.³⁶ Notranjo opremo je načrtoval arhitekt Mirko Zdovc. Leta 1991 je v publikaciji *Maribor skozi stoletja* objavil prispevke o knjižnicah v Mariboru. Leta 2001 je izšla njegova monografska publikacija *Kultura v Mariboru*, v kateri je objavil poglavja o knjižnicah in knjižničarjih. V poglavju Idejna podoba Univerzitetne knjižnice Maribor je zapisal: »Pregled namenskih in idejnih sprememb v delovanju Univerzitetne knjižnice Maribor od začetkov v letu 1903 kaže zanimiv razvoj ustanove od zaprte strokovne knjižnice do sodobne

33 Hartman, Alenka Vrabl, str. 14.

34 Grandovec, Slovo od službe, ne od dela, str. 6

35 Hartman, *Rudolf Maister*, str. 56.

36 Hartman, *Rudolf Maister*, str. 110.

Svečanost ob osemdesetletnici Bruna Hartmana. Na fotografiji v prvi vrsti od leve: Jože Urbanija, Branko Berčič, Boris Sovič, Bruno Hartman, Sigrid Reinitzer, Irena Sapač. V drugi vrsti od leve: Zinka Hartman, Franci Pauko, Darko Friš, Lenart Šetinc. V tretji vrsti od leve: France Forstnerič, Tone Partljič, Matija Malešič, Maja Mlinarič, Jože Mlinarič, Bojan Golija. Ob razstavi vitrini Vlasta Stavbar in Sandra Kurnik Zupanič (Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov)

univerzne knjižnice. Voditelji knjižnice so ji jasno snovali razvojno smer. Dobro so se znali prilagajati razvojnim potrebam mesta, pokrajine in Slovenije.«³⁷ Leta 2009 je izšla njegova knjiga *Maribor – dogajanja in osebnosti*, ki dopolnjuje knjigo *Kultura v Mariboru*.³⁸

Objavljal je tudi biografije mariborskih knjižničarjev. Leta 2007 pa je pri založbi Litera izšla njegova avtobiografija z naslovom *Na poti pride vse naproti – iz Celja v življenje*. V njej je zapisal:

»Na poti pride vse naproti. Meni je prišlo res vse mogoče, dobro in slabo, nadežno in prijetno. V življenju sem imel veliko sreče, rekel bi pa, da sem si malo pomagal tudi s pametjo. In je šlo. Življenje sem menda dobro preživel, ker si od njega nisem nikoli preveč obetal. Za vse, kar mi je dalo, sem mu hvaležen.«³⁹

37 Hartman, *Kultura v Mariboru*, str. 879.

38 Hartman, *Maribor – dogajanja in osebnosti*.

39 Hartman, *Na poti pride vse naproti*, str. 305.

Društvo bibliotekarjev Maribor in ZBDS

Mariborski knjižničarji so se za samostojno društvo z imenom Društvo bibliotekarjev Maribor odločili na ustanovnem občnem zboru decembra 1967. Prvi predsednik društva je postal Hartman in ga vodil do leta 1969. Ustanovitve samostojnega bibliotekarskega društva v Mariboru se je zgodila v zelo razgibanem obdobju, v katerem se je šestero mariborskih občin skrčilo na trije in v katerem je matično knjižnično službo za nove občine prevzela Študijska knjižnica kot strokovno najbolj usposobljena. Na ustanovnem občnem zboru Društva bibliotekarjev Maribor je bil izvoljen odbor, v katerem je bila tajnica Breda Filo, blagajničarka pa Zofka Koncilijska, obe iz Študijske knjižnice, kjer je imelo društvo sedež. Povezava društvenega dela z delom Študijske knjižnice se je pokazala za zelo koristno in učinkovito. Novo društvo je bilo pomemben člen v skupnem prizadevanju za reformiranje knjižničarstva na območju mariborskih občin in tudi širšega zaledja. Prepletanje službenih dolžnosti z zavestnim prisvajanjem bibliotekarske vede in njenim bogatenjem je bilo osnova za uspešen razvoj mariborskega knjižničarstva.⁴⁰

Vsa leta od zaposlitve v Študijski knjižnici je bil Hartman tudi član Društva bibliotekarjev Slovenije (DBS) in od leta 1984 Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS), kjer je prevzel najodgovornejše funkcije. Od leta 1974 do 1979 je bil urednik revije *Knjižnica*. Od leta 1988 do 1989 je bil predsednik uredniškega sveta. Na seji uredniškega sveta februarja 1977 je poročal o jubilejnem dvajsetem letniku, ki je izšel v tisoč izvodih, in problem strnil v vprašanje: »Ali visoka strokovna raven, ki jo je Knjižnica dosegla v primerjavi z istovrstnimi revijami v svetu, govori vsemu članstvu DBS?« Opozoril je, da mora biti revija pripomoček za permanentno strokovno izobraževanje in da bi bilo dobro razmisliti, ali ne bi imeli poleg *Knjižnice*, ki izhaja v daljših časovnih razmikih, še glasilo, ki bi sprotno obveščalo članstvo DBS in knjižnice o aktualnih knjižničarskih problemih.⁴¹

V letih od 1965 do 1996 je v reviji *Knjižnica* objavil 46 prispevkov z različnih področij knjižničarstva. Od 1964 do 1970 je objavljajl poročila o reviji Društva nemških ljudskih knjižničarjev *Bücherei und Bildung*. Leta 1971 je revija spremenila ime v *Buch und Bibliothek* in Hartman je o njej poročal do leta 1980. Leta 1971 je v reviji *Knjižnica* zapisal, da je revija poleg naslova spremenila tudi vsebino. Novi urednik se je zavzemal za to, da bi se nemško knjižničarstvo

40 Hartman, Povezovanje mariborskih knjižničarjev, str. 11.

41 Hartman, Seja uredniškega sveta revije *Knjižnica*, str. 219.

prenovilo z bibliotekarskimi dosežki po svetu in da bi knjižničarji morali obvladati komunikacijske znanosti, psihologijo, sociologijo in politologijo.⁴²

Hartman je bil med pobudniki ustanovitve Kalanovega sklada, ki so ga ustanovili slovenski knjižničarji na zborovanju novembra 1974 v Ljubljani in deluje v okviru Zveze bibliotekarskih društev Slovenije od leta 1984, ko je tudi pričel z rednim podeljevanjem nagrad za najboljše strokovne in znanstvene prispevke s področja bibliotekarstva. Na številnih bibliotekarskih srečanjih in posvetovanjih je Hartman aktivno deloval kot organizator, moderator in predavatelj. Aktiven stik z ZBDS in DBM je ohranil tudi po upokojitvi.

Pedagoško delo na področju bibliotekarstva

Že kmalu po zaposlitvi v Študijski knjižnici je Hartman spoznal, da so za dobro delovanje knjižnic potrebni izobraženi delavci. S sodelavci je leta 1971 dal pobudo, da bi se na mariborski Pedagoški akademiji ustanovil oddelek za knjižničarstvo. Ta pobuda se takrat ni uresničila.

Nekaj let kasneje je bil med pobudniki ideje, da bi se organiziral študij bibliotekarstva na Univerzi v Ljubljani. Najprej je bil študij bibliotekarstva organiziran na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo in Hartman je bil v študijskem letu 1984–1985 imenovan za predavatelja za področje bibliotekarstva. V študijskem letu 1987–1988 pa se je pričel organizirani študij bibliotekarstva na Filozofski fakulteti v Ljubljani na Oddeleku za bibliotekarstvo. Ta študij in teoretično delo slovenskih bibliotekarjev, ki je zbrano v glavnem v reviji *Knjižnica*, sta postavila temelje za začetek univerzitetnega študija bibliotekarstva.⁴³ Hartman je bil član delovne skupine, v kateri so bili predstavniki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Univerzitetne knjižnice v Mariboru, Pedagoške akademije v Ljubljani, Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Filozofske fakultete in Društva bibliotekarjev Slovenije, ki je v letu 1982 pripravila osnutek vsebinske zasnove za visokošolski študij bibliotekarstva.⁴⁴ Študij bibliotekarstva je obsegal štiri širša predmetna področja z ustreznimi strokovnimi predmeti, in sicer: organiziranost in razvoj bibliotekarske stroke, obdelava in uporabljanje knjižničnega gradiva, knjigarstvo in splošna znanja.⁴⁵

42 Hartman, *Buch und Bibliothek*, str. 176.

43 Žnideršič, *Razvoj študija bibliotekarstva v letih 1990–1997*, str. 37.

44 Berčič, *Visokošolski študij bibliotekarstva od začetka do 1990*, str. 9.

45 Berčič, *Visokošolski študij bibliotekarstva od začetka do 1990*, str. 14.

Učni načrt za predmet Sodobna organiziranost bibliotekarstva je pripravil Hartman in ga tudi predaval v študijskih letih 1987–1988 do 1990–1991.⁴⁶ Vsebinski poudarki pri predmetu so bili spoznavanje strokovnih vprašanj s področja organiziranja in delovanja sodobnega knjižničarstva ter modernega poslovanja posameznih vrst knjižnic, usposabljanje za obravnavanje in razreševanje teoretičnih in metodoloških vprašanj pri organiziranju in delovanju vseh vrst knjižnic, strokovnih služb in delovnih postopkov v knjižnicah, knjižničnih mrež in knjižničnih informacijskih sistemov.⁴⁷

Hartman je bil mentor študentom bibliotekarstva pri diplomskih, magistrskih in doktorskih delih. Na svoje študente je prenašal znanje in bogate izkušnje ter jim dal dobre temelje za delo v knjižnicah, v katerih so se zaposlili po končanem študiju.

Nagrade in priznanja

Leta 1978 je Hartman dobil red dela z zlatim vencem, odlikovanje predsednika republike Josipa Broza Tita, leta 1979 srebrno plaketo Univerze v Mariboru, leta 1981 plaketo Zveze kulturnih organizacij Maribora, leta 1983 častno članstvo kulturno-umetniškega društva Slava Klavora Maribor, leta 1984 priznanje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, leta 1984 diplomu Mariborske knjižnice, leta 1985 zlati znak Univerze v Mariboru, leta 1987 diplomu knjižnic mesta Zagreb, leta 1989 Glazerjevo nagrado, leta 1996 je postal častni član Društva bibliotekarjev Maribor, leta 2011 častni član Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, leta 2005 je postal častni član Društva univerzitetnih profesorjev Maribor, Zgodovinskega društva Franca Kovačiča in Slavističnega društva Slovenije.

Sklepne misli

Bibliografija Bruna Hartmana obsega nad 1.000 enot. Objavljal je monografske publikacije, članke in prispevke s področja gledališča, knjižničarstva, literarne zgodovine in kulturne zgodovine. Pisal je biografije in prevajal. Objavil je več kot 180 prispevkov s področja knjižničarstva.

Prva leta po zaposlitvi v Študijski knjižnici se je posvetil njeni novi organizaciji. Imel je spoštljiv odnos do starejših bibliotekarjev, ki so bili v knjižnici

46 Berčič, Visokošolski študij bibliotekarstva od začetka do 1990, str. 17.

47 Berčič, Visokošolski študij bibliotekarstva od začetka do 1990, str. 14.

zaposleni že pred njegovim prihodom. Stanislavu Kosu je zaupal funkcijo svetovalca, upokojenemu profesorju Ivanu Dorniku izčrpavanje starejših periodičnih publikacij, profesorju Bogu Teplyju izčrpavanje *Marburger Zeitungsa*, nekdanjemu ravnatelju Študijske knjižnice Janku Glazerju pa vodenje rokopisnega oddelka. Bil je odprt za njihove pobude in jim prisluhnil, ko so mu posredovali svoja znanja in dragocene izkušnje. Novo v knjižnici je bilo zanj nadaljevanje obstoječega stanja, ki ga je dopolnjeval in obogatil z novimi zamislimi. Zavedal se je, kako pomemben vir podatkov za proučevanje zgodovine in kulturne zgodovine Maribora so periodične publikacije. Vse tiste, ki jih Študijska knjižnica ni imela, je pridobil v obliki mikrofilmov iz knjižnic v Gradcu. Da bi uporabnikom omogočil dostop do katalogov večjih evropskih knjižnic, je po dogovoru z njihovimi ravnatelji za svojo ustanovo pridobil kataloge, ki so imeli obliko mikrofišev. Veliko naporov je prva leta po prihodu v knjižnico vložil v izboljšanje statusa in delovanja ljudskih, šolskih in strokovnih knjižnic v mariborskem okraju, vzpostavilvi matične službe, združitvi Mestne in Delavske knjižnice ter konceptu knjižnične mreže v Mariboru. Ko je dobro spoznal tudi delo drugih študijskih knjižnic v Sloveniji, je začutil, da bi bilo dobro povečati sodelovanje med njimi. Na zborovanju slovenskih bibliotekarjev leta 1968 je dal pobudo za ustanovitev Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije in postal njen prvi predsednik.

Knjižnica se je vedno bolj povezovala z združenjem visokošolskih zavodov. Hartman je s sodelavci, predstavniki izvršnega sveta in visokošolskimi učitelji ugotovil, da ime Študijska knjižnica ne ustreza več delovnemu področju, ki ga je ustanova že več let opravljala. Leta 1970 je predlagal, da se preimenuje v Visokošolsko in študijsko knjižnico Maribor. Že takrat sta nastali viziji o Univerzi v Mariboru z Univerzitetno knjižnico kot eno njenih osrednjih ustanov in o novi knjižnični stavbi.

Hartman je bil zelo ponosen na to, da je v začetku sedemdesetih let knjižnica, ki jo je vodil, postala ob Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani druga slovenska knjižnica z nalogo arhiviranja tiskov iz vse Slovenije. Prav tako je bil ponosen na podpis Samoupravnega sporazuma o združitvi v Univerzo v Mariboru in preimenovanje knjižnice v Univerzitetno knjižnico Maribor leta 1975.

Po velikih statusnih spremembah in spremembah v poslanstvu knjižnice se je z vso vnemo lotil priprav na gradnjo nove stavbe. Po pogovorih z arhitekti, ravnatelji evropskih knjižnic in na osnovi literature o knjižničnih zgradbah je leta 1978 v Idejnem projektu nove knjižnične stavbe predstavil svoje zamisli o bodoči zgradbi. Sledila so leta, polna pričakovanj, ko je dobil zagotovila, da se

bo gradnja v kratkem pričela, in leta razočaranj, ko so bile investicije v negospodarske objekte ustavljene. To stanje je trajalo do leta 1986, ko so na gradbišču pričeli delovati stroji in se ustavili sredi leta 1988, ko je bila stavba zgrajena. Takrat se je uresničila dolgoletna vizija Bruna Hartmana. Z njim smo se veselili vsi sodelavci, univerzitetni profesorji, študenti, dijaki in drugi Mariborčani. To veselje in hvaležnost smo mu izrazili s sodelovanjem v živi verigi, ko smo si 4. oktobra 1988 podajali iz roke v roko knjige na ulicah med staro in novo stavbo.

Ko je načrtoval novo stavbo, se je zavedal, da sta v novih prostorih potrebni tudi nova organizacija in nova tehnologija. Leta 1982 je predlagal Računalniškemu centru Univerze v Mariboru sodelovanje pri razvoju računalniške podpore knjižničnih dejavnosti. Rezultat dogovorov in obojestranskih prizadevanj je bil računalniško podprt sistem izposoje, ki je v knjižnici pričel delovati leta 1984. V naslednjih letih so sledili računalniško podprti sistemi bibliografije, vzajemne katalogizacije in COBISS. Ob obiskih mednarodnih posvetovanj in ogledih dobro organiziranih evropskih univerzitetnih knjižnic je Hartman spoznal, da je uporabnikom potrebno zagotoviti dostop do strokovnih in znanstvenih podatkovnih zbirk na spletu.

Ob velikih naporih, ki sta jih zahtevala gradnja nove stavbe in uvedba informacijske tehnologije, je vsa leta skrbno spremljal tujo bibliotekarsko literaturo in o njej objavljaval recenzije v reviji *Knjižnica*. Ko se je vrnil z obiskov knjižnic v drugih državah, je o svojih vtisih poročal s prispevki na posvetovanjih in v revijah. Zavedal se je, da snujemo prihodnost na temeljih preteklosti, in veliko let je proučeval zgodovino slovenskih knjižnic ter ugotovitve objavljaval v monografskih in periodičnih publikacijah. Skrbno je spremljal življenje in delo svojih sodelavcev ter prispevke o njih objavljaval v bibliotekarskih revijah, časopisih, v *Enciklopediji Slovenije* in *Slovenskem biografskem leksikonu*. Ob tem je vsako leto pripravil eno ali več razstav s področja literarne in kulturne zgodovine ter knjižničarstva, ki so si jih uporabniki knjižnice z velikim zanimanjem ogledali.

Ob viziji nove stavbe in nove informacijske tehnologije je imel tudi vizijo izobraževanja bibliotekarjev, ki se je uresničila leta 1987 z ustanovitvijo Oddelka za bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Bruna Hartmana ni več med nami. Na policah Univerzitetne knjižnice Maribor, Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in drugih slovenskih knjižnic so njegove knjige in članki, ki nas vabijo, da sežemo po njih, se poglobimo v njihovo vsebino in prisluhnemo vizionarju slovenskega knjižničarstva.

Njegovo delo ravnatelja knjižnice so nadaljevali Bernard Rajh od 1989 do 1994, Irena Sapač od 1995 do 2005, Vlasta Stavbar od 2006 do 2009, Zdenka Petermanec od 2009 do 2021, od takrat pa ga opravlja Dunja Legat.

Viri in literatura

- Berčič, Branko. Visokošolski študij bibliotekarstva v Sloveniji od začetka do 1990. *Zbornik razprav*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998.
- Grandovec, Helena. Slovo od službe, ne od dela. *Večer*, 45, 1. 4. 1989, str. 6.
- Hartman, Bruno. Bücherei und Bildung. *Knjižnica*, 11, 1967, št. 1–4, str. 211–213.
- Hartman, Bruno. Prizadevanja za učiteljske in šolske knjižnice na Slovenskem. *Knjižnica*, 13, 1969, št. 1–4, str. 16–30.
- Hartman, Bruno. Ustanovitev skupnosti študijskih knjižnic Slovenije. *Knjižnica*, 13, 1969, št. 1–4, str. 52–57.
- Hartman, Bruno. Naše okno v svet. *Knjižnica*, 13, 1969, št. 1–4, str. 83–84.
- Hartman, Bruno. Preimenovanje Študijske knjižnice v Mariboru. *Knjižnica*, 14, 1970, št. 1–4, str. 92–93.
- Hartman, Bruno. Dunajska dvorna knjižnica in njeni slovenski knjižničarji. *Knjižnica*, 15, 1971, št. 3–4, str. 97–107.
- Hartman, Bruno. Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru. *Knjižnica*, 15, 1971, št. 3–4, str. 137–138.
- Hartman, Bruno. Buch und Bibliothek. *Knjižnica*, 16, 1972, št. 1–4, str. 176–178.
- Hartman, Bruno. Die Wiener Hofbibliothek und ihre slowenischen Bibliothekare. V: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1970*. Eisenstadt, 1973, str. 99–110.
- Hartman, Bruno. *Projekt visokošolskega knjižničnega sistema v Mariboru*. Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, 1973.
- Hartman, Bruno. Die Hochschul- und Studienbibliothek in Maribor. *Biblos*, 24, 1975, št. 4, str. 282–287.
- Hartman, Bruno. Ob razstavah v Univerzitetni knjižnici Maribor. *Knjižnica*, 21, 1977, št. 1–4, str. 205–206.
- Hartman, Bruno. Seja uredniškega sveta revije Knjižnica. *Knjižnica*, 21, 1977, št. 1–4, str. 218–220.
- Hartman, Bruno. Petinsedemdeset let Univerzitetne knjižnice Maribor. V: *Univerzitetna knjižnica Maribor 1903–1978: jubilejni zbornik*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1978.
- Hartman, Bruno. Razstave v Univerzitetni knjižnici Maribor. *Knjižnica*, 22, 1978, št. 1–2, str. 141–143.
- Hartman, Bruno. *Univerzitetna knjižnica Maribor*. Maribor: Obzorja, 1978. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; 88).
- Hartman, Bruno. Bogo Teply. *Delo*, 21, 18. 7. 1979, str. 6.
- Hartman, Bruno. Delavske knjižnice v Mariboru dodruga svetovne vojne. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1980, št. 2, str. 322–350.
- Hartman, Bruno. Prof. Bogo Teply. *Knjižnica*, 24, 1980, št. 1–4, str. 108–110.
- Hartman, Bruno. Pavla Reberšek. *Knjižnica*, 24, 1980, št. 1–4, str. 111–113.

- Hartman, Bruno. Knjižnica Slovenske krščansko-socialne zveze in Prosvetne zveze v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1981 št. 1, str. 97–116.
- Hartman, Bruno. O novi stavbi Univerzitetne knjižnice Maribor. *Knjižnica*, 25, 1981 št. 1–4, str. 62–80.
- Hartman, Bruno. Izposojevalne knjižnice v Mariboru. *Knjižnica*, 25, 1981, št. 1–4, str. 103–110.
- Hartman, Bruno. Sedemdesetletnica dr. Stanislava Kosa. *Knjižnica*, 25, 1981, št. 1–4, str. 175–177.
- Hartman, Bruno. Umrla je Zlata Kert. *Knjižnica*, 26, 1982 št. 1–2, str. 125–129.
- Hartman, Bruno. Südmarkini knjižnici v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 54=19, 1983, št. 1–2, str. 145–153.
- Hartman, Bruno. Mariborske sokolske knjižnice. *Knjižnica*, 27, 1983, št. 1–4, str. 37–40.
- Hartman, Bruno. Mariborska Zveza kulturnih društev in njene knjižnica. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 23, 1983, št. 1–2
- Hartman, Bruno. Zgodovina knjižnice mariborske klasične gimnazije 1875–1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 55=20, 1984, št. 2.
- Hartman, Bruno. Kako uresničujemo novi zakon o knjižničarstvu. *Knjižnica*, 28, 1984, št. 1–2, str. 5–9.
- Hartman, Bruno. Knjižnica mariborske realke (realne gimnazije) 1870–1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 56=21, 1985, št. 2, str. 139–162.
- Hartman, Bruno. Povezano z računalniki. *Večer*, 20. 4. 1985, 41, str. 8.
- Hartman, Bruno. Mikrofilmanje časopisja v Univerzitetni knjižnici Maribor. *Knjižnica*, 30, 1986, št. 1–2, str. 101–102.
- Hartman, Bruno. Mariborsko univerzno knjižničarstvo v sklopu slovenskega in svetovnega. *Knjižnica*, 30, 1986, št. 3–4, str. 1–8.
- Hartman, Bruno. Univerzitetna knjižnica Maribor. *Savremena biblioteka*, 18, 1986, št. 13, str. 9–11.
- Hartman, Bruno. Iskustva prilikom izgradnje Univerzitetne knjižnice Maribor. *Bibliotekarstvo*, 32, 1987, (van. br.), str. 21–25.
- Hartman, Bruno. Alenka Vrabl. *Večer*, 44, 7. 12. 1988, str. 14.
- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989. (Znameniti Slovenci).
- Hartman, Bruno. Das slowenische Bibliothekswesen von heute und die Universitätsbibliothek Maribor. *Liber Bulletin* (32/33), 1989, str. 199–204.
- Hartman, Bruno. Knjižnice v Mariboru. V: *Maribor skozi stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991
- Hartman, Bruno. Janko Glazer – zgled slovenskega knjižničarja. V: *Zbornik ob devetdesetletnici Univerzitetne knjižnice Maribor 1903–1993 in stoletnici rojstva Janka Glazerja 1893–1975*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1993.
- Hartman, Bruno. Breda Filo. *Knjižnica* 40, 1996, št. 1, str. 135–136.

- Hartman, Bruno. Povezovanje mariborskih knjižničarjev. V: *50-letnica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije in 30-letnica Društva bibliotekarjev Maribor*. Maribor: Društvo bibliotekarjev Maribor, 1998.
- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister, general in pesnik*. Ljubljana: DZS, 1998.
- Hartman, Bruno. *Kultura v Mariboru*. Maribor: Obzorja, 2001.
- Hartman, Bruno. *Na poti pride vse naproti: iz Celja v življenje*. Maribor: Litera, 2007.
- Hartman, Bruno. *Maribor – dogajanja in osebnosti*. Maribor: Litera, 2009.
- Legat, Dunja. Društvo bibliotekarjev Maribor. V: *60 let strokovnega združenja slovenskih knjižničarjev*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 2007, str. 49–52.
- Petermanec, Zdenka. O Brunu Hartmanu ob deseti obletnici smrti. *Večer*, 4. 11. 2021, str. 9.
- Petermanec, Zdenka. V spomin našemu upokojenemu ravnatelju. *Knjižničarske novice*, 21, 2011, št. 11, str. 3–4.
- Poročila o delu Študijske knjižnice v Mariboru v letih 1965 do 1969*. Maribor: Študijska knjižnica, 1969
- Poročila o delu Visokošolske in študijske knjižnice v Mariboru v letih 1970 do 1974*. Maribor: Visokošolska in študijska knjižnica, 1974.
- Poročila o delu Univerzitetne knjižnice Maribor v letih 1975 do 1989*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1989.
- Rajh, Bernard. Bruno Hartman – sedemdesetletnik. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1994, št. 2, str. 177–179.
- Rajh, Bernard. Dr. Bruno Hartman – podoba v profilu. V: *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor 1903–2003*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2003, str. 277–293.
- Rajh, Bernard. 80 let dr. Bruna Hartmana. V: *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 19–23.
- Rajh, Bernard (ur.). *Zbornik ob devetdesetletnici Univerzitetne knjižnice Maribor 1903–1993*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1993.
- Sapač, Irena. 80 let prof. dr. Bruna Hartmana. *Večer*, 60, 29. 10. 2004, str. 11.
- Sapač, Irena. Beseda ob jubileju prof. dr. Bruna Hartmana. V: *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 9–11.
- Sapač, Irena. Prof. dr. Bruno Hartman – osemdesetletnik. *Knjižnica*, 49, 2005, št. 1–2, str. 257–261.
- Stavbar, Vlasta (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004.
- Urbanija, Jože. Dr. Bruno Hartman – bibliotekar. *80 let dr. Bruna Hartmana*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 13–17.
- Žnideršič, Martin. Razvoj študija bibliotekarstva v letih 1990–1997. V: *Zbornik razprav: 10 let Oddelka za bibliotekarstvo 1987–1997*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998, str. 37–59.

Bernard Rajh

BRUNO HARTMAN IN SELITEV UNIVERZITETNE KNJIŽNICE MARIBOR V NOVO ZGRADBO

Ob stoletnici rojstva dr. Bruna Hartmana, nekdanjega uspešnega ravnatelja Univerzitetne knjižnice Maribor, vsestranskega slovenskega kulturnega delavca in najpomembnejšega mariborskega kulturnega zgodovinarja, se spoštljivo spominjam let najinega sodelovanja, saj mi je bil človeško blizu, bil je moj strokovni mentor in si je zelo prizadeval, da sem za njim prevzel vodenje druge največje slovenske knjižnice.

Najin največji skupni projekt je bila preselitev Univerzitetne knjižnice Maribor v njeno novo zgradbo leta 1988. Ko je namreč skupaj s svojimi sodelavci v knjižnici z odličnim načrtovanjem, čvrsto organizacijo ter nepopustljivostjo pri vodstvu univerze in državnih politikih Hartman dosegel dograditev nove osrednje univerzitetne knjižnice v Mariboru, je za izvedbo selitve v novo zgradbo predlagal prav mene, ker je nekako predvideval, da bom takó zahtevno opravilo izvedel hitro in kakovostno.

V strokovni literaturi uporabnih navodil za selitev knjižničnega gradiva nismo našli. Zanimivo je bilo le poročilo o premeščanju neke večje knjižnice v takratni Vzhodni Nemčiji, ki je trajalo več kot leto dni, ali pa tisto o mučnem

urejanju neznanskega kaosa, ki je nastal pri neorganizirani selitvi neke druge knjižnice.

Vsi, ki smo sodelovali pri takratni selitvi knjižničnega gradiva in opreme mariborske knjižnice, smo se zavedali, da je šlo za največji logistični podvig te vrste v slovenski zgodovini; nekatere okoliščine so ga celo dodatno oteževale: v novi knjižnični stavbi so še potekala zaključna gradbena dela, stara in nova knjižnica sta se nahajali v strogem središču mesta z najbolj neugodnimi prometnimi razmerami za selitvena opravila, ves postopek pa so omejevale še nekatere dodatne zahteve, ki jih je določilo vodstvo ustanove že pred selitvijo. Dela naj bi namreč trajala čim manj časa, da bi bila knjižnica čim prej na razpolago svojim uporabnikom, izvedena naj bi bila z najmanjšimi stroški, ker posebna finančna sredstva zanja niso bila predvidena, in nenazadnje, pri preselitvi je treba kar najbolj očuvati knjižnično gradivo oz. opremo.

Okvirni načrt selitve je predvideval, da bo njen osrednji del trajal mesec dni, ko knjižnica sploh ne bo delala z uporabniki, siceršnji del njenega poslovanja pa bo potekal čim bolj nemoteno (uprava, nabava in obdelava gradiva), ter da bo pri selitvi pomagalo le nekaj zunanjih sodelavcev (po štirje študenti oz. ponujeni pripadniki tedanje jugoslovanske vojske). Za transport selitvenega tovora je bil angažiran le manjši brezplačni tovornjak, ki ga je po dogovoru za nekaj ur dnevno zagotovilo prijazno trgovsko podjetje.

Delovnih pripomočkov za selitev ni bilo načrtovanih veliko: največ je bilo sposojenih plastičnih zabojčkov (tristo), dva ročna transportna vozička ter priročno zunanje zidarsko dvigalo. Pri selitvi je sodelovalo do največ 20 ljudi, in sicer vsi moški sodelavci knjižnice, knjižnični manipulanti, delavci knjigoveznice in drugih tehničnih služb knjižnice ter že omenjeni zunanji pomočniki.

Pretežni del selitve je predstavljalo premeščanje knjižničnega gradiva, saj je bilo v kratkem času preseljenih okrog milijon enot ali nekaj sto ton tovora. Pri tem je dodaten problem predstavljalo dejstvo, da je bilo v skladiščnih prostorih nove knjižnice zagotovljenih le nekaj deset metrov novih knjižnih polic, zato smo vzporedno z gradivom selili tudi obstoječe police; izpraznjene smo demontirali, prepeljali na novo lokacijo ter jih tam namestili za odlaganje preseljenega gradiva.

Selitev knjig oz. knjižničnega gradiva je tekla po ustaljenem postopku. Si-gnaturno urejene enote smo nalagali v zaporedno oštevilčene zabojčke, ki so bili takoj po prevozu v novo knjižnico izpraznjeni, gradivo pa zaporedno odloženo na tam pripravljene police. Hkrati je bil v stari knjižnici za selitev pripravljen nov paket gradiva oz. polic.

Živa veriga – simbolična selitev knjižničnega gradiva v novo stavbo 4. oktobra 1988
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov, raz 22608/II)

Za obstoječe listkovne kataloge so bile za novo knjižnično zgradbo nabavljene nove kovinske kataložne omarice, zato je bila selitev tega gradiva bistveno olajšana. Posamezni katalogi so bili preseljeni ločeno. Drug za drugim so bili kataložni predalčki zaporedno oštevilčeni, z zgornje strani dobro zalepljeni, po potovanju v novo knjižnico pa s svojo vsebino urejeno odloženi v nove kataložne omare.

Posebej in nadvse skrbno so bila preseljena gradiva specialnih knjižničnih zbirk, ki so zaradi svoje dragocenosti (npr. zbirka rokopisov in raritet) ali oblike oz. velikosti (glasbena in geografska zbirka, mikrofilmi) zahtevala tudi poseben logistični postopek. V ta okvir so spadali tudi oprema z napravami v knjigovelnici, trezorji ipd.

Ob koncu del se je selitvena ekipa lotila še premestitve delovnih prostorov knjižničnih oddelkov oz. delovnih mest. Po posebnem razporedu so knjižnični strokovni delavci za kak dan prekinili delo in se pripravili na selitev svoje delovne dokumentacije, gradiva v obdelavi ter osebnega inventarja (npr. računalniškega terminala). Naslednji dan po preselitvi so v novem delovnem prostoru že

lahko nadaljevali s svojim strokovnim delom, saj so potek selitve svojega delovnega mesta osebno nadzorovali in ni moglo priti do večjih težav pri selitvi oz. do motenj pri njihovem delu v novi knjižnici.

Med selitvijo Univerzitetne knjižnice Maribor v nove prostore je bila pripravljena še javna selitev knjižničnega gradiva, t. i. »živa veriga«, v kateri si je nekaj več kot tisoč ljudi, med njimi predstavniki vodstva mariborske univerze, njeni profesorji in študentje, dijaki srednjih šol, uradniki mariborske občine ter številni Mariborčani (nekateri celo v času svojih opravkov v mestu) 4. oktobra 1988 dobro uro na kilometrski razdalji med staro in novo knjižnico iz rok v roke podajalo knjige ter tako simbolično pomagalo pri selitvi knjižnice. Sicer je bilo tako preseljenih le nekaj sto enot, vendar so bili mnogi od udeležencev prepričani, da je akcija zajela pretežni del knjižničnega fonda. Zavest o sodelovanju pri pomembnem kulturnem dogodku se je ohranila še dolga leta.

Preselitev Univerzitetne knjižnice Maribor v njeno novo zgradbo je bila velika in uspešna zgodba za ustanovo, za Maribor in njegovo univerzo, pa tudi za slovensko knjižničarstvo, čeprav je potekala manj kot dva meseca, in še to v času študijskih počitnic. Potekala je brez večjih zapletov, knjižnično gradivo in oprema sta nepoškodovana in brez izgub pripotovala v svoje novo domovanje; k sreči ni bilo niti najmanjše delovne poškodbe ali nesreče.

Tudi desetletja kasneje sem prepričan, da sta bili Hartmanova intuitivna sposobnost za pravilne strokovne odločitve in njegova delovna zavzetost edini zaslužni za to, da je Maribor dobil novo in sodobno univerzitetno knjižnico, ter da je njeno delovanje, zlasti po uspešni preselitvi, dober obet za prihodnost izobraževalnega, znanstvenega in kulturnega dela v tem mestu, a tudi širše v celotnem slovenskem prostoru.

Literatura

- Rajh, Bernard. Dr. Bruno Hartman – podoba v profilu. V: *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2003, str. 277–293.
- Rajh, Bernard. Univerzitetna knjižnica Maribor v svoji novi zgradbi. V: *Zbornik Univerzitetne knjižnice Maribor*. Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1993, str. 7–22.

Vlasta Stavbar

HARTMAN, PISEC KULTURNOZGODOVINSKIH ŠTUDIJ, IN NJEGOVA ZAPUŠČINA V UNIVERZITETNI KNJIŽNICI MARIBOR

Hartmanove kulturnozgodovinske študije

Ugledno mesto med velikimi Mariborčani pripada tudi dr. Brunu Hartmanu, ne le kot gledališčniku in ravnatelju Visokošolske in študijske knjižnice v obdobju od leta 1965 do upokojitve v letu 1989, temveč tudi kot piscu številnih kulturnozgodovinskih študij, v katerih je z različnih vidikov obravnaval kulturo v mestu. Hkrati je kritično spremljal aktualne kulturne dogodke v mestu ter se nanje odzival in tako zapisal številna svoja razmišljanja in poglede na mestno dogajanje. Kot član Kulturne skupnosti Maribor je sredi osemdesetih let predlagal podeljevanje mestnih nagrad za umetniško ustvarjalnost in usmerjanje kulturne dejavnosti v Mariboru – Glazerjevih nagrad, ki se podeljujejo od leta 1987 in katere prejemnik je bil tudi sam Hartman leta 1989.¹ Bruno Hartman je bil ena izmed najbolj vsestranskih in dejavnih kulturnih osebnosti v drugi polovici 20. stoletja ne le v Mariboru, ampak v vsem slovenskem kulturnem prostoru.

1 *Petindvajset let Glazerjevih nagrad*, str. 5–6, 48–49.

Obsežnost in raznolikost dela Bruna Hartmana kaže njegova bibliografija, pripravljena ob njegovi sedemdesetletnici in dopolnjena ob osemdesetletnici.² Obsega več kot tisoč bibliografskih enot. Bibliografija izraža »širino njegovih zanimanj«. ³ Ukvarjal se je z literarno zgodovino in slovensko kulturno zgodovino, pri čemer ga je zanimal zlasti Maribor, in sicer zgodovina mariborskega gledališča, knjižničarstva, ljudske prosvete in tiskarstva. Za *Slovenski biografski leksikon* in *Enciklopedijo Slovenije* je napisal številna gesla. Obseg Hartmanovih objav s področja kulturne zgodovine je velik.

Če pregled kulturnozgodovinskih objav začnem z **gledališčem**, ki se mu je zapisal že leta 1957, ko je deloval v Drami SNG Ljubljana kot lektor in dramaturg, nato pa v Drami SNG Maribor, je potrebno izpostaviti monografijo *Zgodovina slovenskega dramskega gledališča v Mariboru do druge svetovne vojne*. Obsežno delo na 290 straneh je izšlo pri Založbi Obzorja leta 1996. Hartman je v pojasnilu, zakaj se je lotil pisanja zgodovine slovenskega dramskega gledališča, izpostavil dejstvo, da je zanj gledališče »živ organizem, odprt v najrazličnejše plati človeškega gibanja«. Pred izdajo knjige je Hartman napisal kar nekaj člankov na temo gledališča in jih v knjigi dopolnil. Preteklost Slovencev v Mariboru ter njihova politična in kulturna rast sta bila tista segmenta, ki sta Hartmana vodila v raziskovanje. Knjiga v nadrobnostih odstira vzroke in posledice razvoja slovenskega gledališča v Mariboru ter opozarja na probleme, ki bi jih bilo mogoče z delnimi študijami še bolj osvetliti. Z monografijo je Hartman dopolnil védenje o naporni, a plodoviti rasti slovenske kulture v mestu.

S področja zgodovine gledališča je Hartman objavil številne študije, ki jih je objavljajl v različnih revijah (*Gledališki listi*, *Dialogi*, *Naši razgledi*), ter pripravil različna gesla za *Enciklopedijo Slovenije*, kot na primer Koroško ljudsko gledališče, Dramatično društvo v Mariboru, Nemško gledališče na Slovenskem, Ljudski oder, Okrajno gledališče Ptuj.⁴ Ob tem je treba omeniti tudi njegove referate na temo zgodovine gledališča in številne biografije gledališčnikov.⁵

2 Stavbar, *Bibliografija dr. Bruna Hartmana*; Kurnik Zupanič, Stavbar, *Bibliografija dr. Bruna Hartmana*, str. 45–144.

3 Rajh, Dr. Bruno Hartman – podoba v profilu, str. 278.

4 Hartman, Koroško ljudsko gledališče, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 5, str. 305; Dramatično društvo, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 2, str. 317; Nemško gledališče na Slovenskem, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 7, str. 359; Ljudski oder, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 6, str. 294; Okrajno gledališče Ptuj, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 8, str. 114–115.

5 Hartman, biografske študije: Hinko Nučič, *Kultura v Mariboru*, str. 437–447; Oris življenjskega dela Jožeta Koviča, *Kultura v Mariboru*, str. 448–471; celoten nabor glej v Kurnik Zupanič, Stavbar, *Bibliografija dr. Bruna Hartmana*, str. 109–128.

Na področju **knjižničarstva**, na katerega je vstopil 1. septembra 1965, je Hartman sodeloval pri pripravi jubilejnih zbornikov, v katerih je objavljaj razprave o delovanju in razvoju takratne študijske knjižnice. Dragocena je knjižica z naslovom *Univerzitetna knjižnica Maribor*, ki je izšla leta 1978 v zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zvezek 88. V njej je Hartman popisal zgodovino in razvoj knjižnice ter predstavil njen bogati fond z izpostavljenimi pisnimi kulturnimi spomeniki.⁶ O zgodovini knjižnice je pripravil razprave, ki jih je objavil v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, prvo že leta 1968,⁷ istega leta tudi v strokovni reviji *Knjižnica*, katere urednik je bil v letih 1974 do 1979. Javnost je z zapisi o razstavnih dejavnosti in o njenem pomenu v knjižnici seznanjal v strokovnem in dnevnem časopisju. Izpod njegovega peresa so tudi gesla o Študijski knjižnici Maribor, Univerzitetni knjižnici Maribor ter različnih vrstah knjižnic v *Enciklopediji Slovenije*.⁸

Po Hartmanovi zaslugi imamo raziskane in popisane knjižnice v Mariboru, in sicer: Slovansko čitalnico v Mariboru in njeni knjižnici, slovensko Delavsko bralno in pevsko društvo v Mariboru in njegovo knjižnico, knjižnico slovenske krščansko-socialne zveze in Prosvetne zveze v Mariboru, delavske knjižnice v Mariboru, Südmarkini knjižnici, mariborske sokolske knjižnice, knjižnice mariborske Zveze kulturnih društev, knjižnice mariborske klasične in realne gimnazije ter izposojevalne knjižnice v Mariboru.⁹

V tretjo skupino Hartmanovih kulturnozgodovinskih študij uvrščam vse tiste, ki niso vezane na prej omenjeni področji gledališče in knjižničarstvo, ki sta ga tudi službeno in karierno zaposlovali.

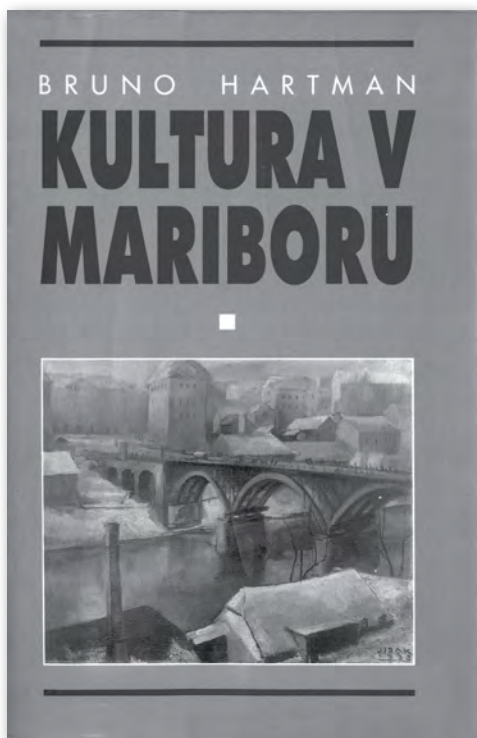
Hartman je napisal številne razprave iz **kulturne zgodovine mesta**. Ukvarjal se je s kulturnimi tokovi v mestu, in sicer z razmerjem med nemško in slovensko kulturo, socialnimi in političnimi faktorji nacionalne diferenciacije v Mariboru na prelomu 19. in 20. stoletja, z Mariborom v Napotnikovem času, z založništvom v Mariboru, z vlogo Primorcev in njihovim vplivom na slovensko kulturo v Mariboru med obema vojnama. Obdelal je Ljudsko univerzo v Mariboru v obdobju 1922–1941, delovanje Francoskega krožka in društva prijateljev angleškega jezika in prosvete v Mariboru med obema vojnama ter popisal

6 Hartman, *Univerzitetna knjižnica Maribor*, str. 28.

7 Hartman, Študijska knjižnica v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 39=4, 1968, št. 1, str. 298–302; Študijska knjižnica, Maribor. *Knjižnica* 12, 1968, št. 1/4, str. 73–74.

8 Hartman, Študijska knjižnica. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13, str. 152; Univerzitetna knjižnica Maribor. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14, str. 57; Znanstvena knjižnica. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 15, str. 209.

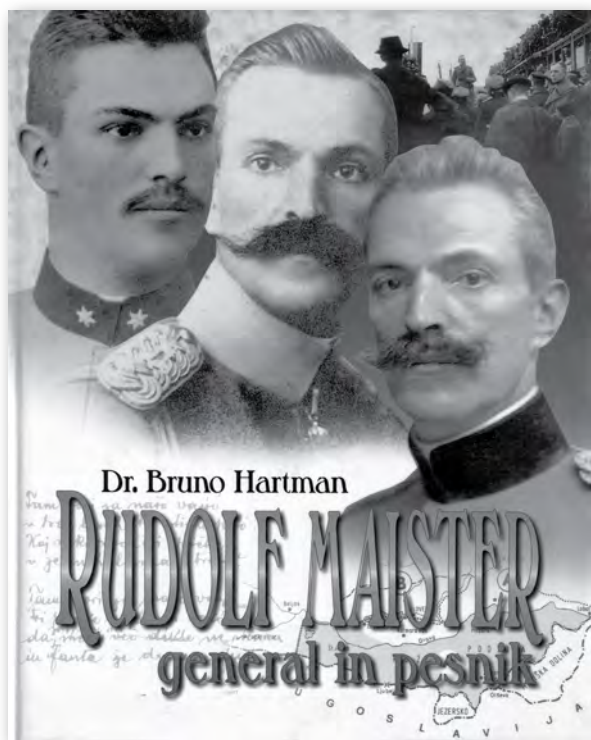
9 Študije v: Hartman, *Kultura v Mariboru*, str. 521–819.

Naslovnica
Hartmanove knjige
Kultura v Mariboru

zgodovino mariborske kadetnice. V ta sklop spadajo tudi obsežne biografije pomembnih mariborskih mož, kot so Franc Kovačič, Jože Rajhman, Franc Sušnik, Janko Glazer in Fran Miklošič ter biografije gledališčnikov in knjižničarjev.

Objavljene Hartmanove kulturnozgodovinske študije v različnem periodičnem tisku od sredine 20. stoletja do preloma tisočletja so bile objavljene v knjigi z naslovom *Kultura v Mariboru: gibanja, zvrsti, osebnosti*, ki je leta 2001 izšla pri Založbi Obzorja. Bruno Hartman je v knjigi zbral več kot petdeset svojih kulturnozgodovinskih razprav o mestu Maribor. Zbrana besedila predstavljajo rezultat Hartmanovega tridesetletnega raziskovalnega ustvarjanja s preteklostjo Maribora. Ponovno objavljene razprave, ki so dosledno vezane na kulturno zgodovino Maribora, povezujejo tudi dokaj enotna raziskovalna metoda in prepletanje posameznih predstavljenih kulturnozgodovinskih segmentov. V knjigi je, tako kot je potekalo Hartmanovo raziskovanje, troje težišč kulturnozgodovinskih študij. Prva skupina *Kulturni tokovi v mestu* predstavlja glavne značilnosti splošnega kulturnega razvoja Maribora, druga in tretja pa sta posvečeni celostnemu prikazu dveh Hartmanovih ožjih področij, ki sta bili sicer torišče Hartmanovega poklicnega dela, namreč gledališču in knjižničarstvu. In kot je

Naslovnica
Hartmanove
monografije o
Rudolfu Maistru

zapisal Bernard Rajh v spremnem besedilu h knjigi, se je Hartman z »delom o mariborski kulturni zgodovini nepreklicno uvrstil med svoje vzornike, ki so bili Franc Kovačič, Franjo Baš in Janko Glazer«. ¹⁰

Posebno poglavje v kulturnozgodovinskih študijah Bruna Hartmana pa predstavljajo že omenjene **biografije**. Spisal jih je skoraj dvesto. Objavljene so v najrazličnejših revijah, zbornikih, dnevnem tisku ali kot enciklopedična gesla. Posamezne osebnosti zlasti mariborskega javnega in kulturnega življenja je večkrat posebej predstavil v priložnostnih zapisih, v biografskih člankih, v enciklopedičnih delih, marsikomu pa namenil tudi daljšo študijo. Nesporno pa si je prvo mesto pri Hartmanu zagotovil Rudolf Maister, katerega biografijo je spisal leta 1989. Slednja je izšla v zbirki Znameniti Slovenci. Desetletje kasneje je izdal monografijo *Rudolf Maister, general in pesnik*, ki je izšla pri DZS leta 1998. ¹¹ Tudi kasneje je Hartman z zapisi o Maistru sodeloval na različnih posvetih in simpozijih. Hartmana je k Maistru verjetno privabila »posrečena združitev odločnega vojaka in tenkočutne umetniške duše v eni osebi«. ¹²

10 Rajh, Sprema beseda na ovitku knjige Hartman, *Kultura v Mariboru*.

11 Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*.

12 Rajh, *100 let*, str. 291.

Zanemarljiva pa niso niti njegovo raziskovanje nemške mobilizacije Slovencev v drugi svetovni vojni, sodelovanje in urejanje turističnih in kulturnih vodnikov po mestu Mariboru **ter uredniško delo** pri *Dialogih* in *Knjižnici*.¹³ Pomembna je bila zlasti njegova vloga sourednika pri izdaji zbornika *Maribor skozi stoletja*, *Razprave*, ki je izšel leta 1991 pri Založbi Obzorja. V njem je Hartman objavil tudi tri svoje kulturnozgodovinske študije, in sicer *Dramsko gledališče v Mariboru*, *Knjižnice v Mariboru* in *Tiskarstvo v Mariboru*.¹⁴

Ob pregledu Hartmanovih kulturnozgodovinskih študij bi lahko rekli, da ga je kot aktivnega snovalca in udeleženca mariborskega kulturnega življenja ves čas in vedno bolj intenzivno zaposlovala tudi širša kulturna preteklost Maribora, zato se je poglobljeno seznanjal z vsemi pomembnejšimi temami tega dela mariborske zgodovine ter o njih tudi obsežno pisal. Kljub pozornosti, ki jo je namenjal gledališču in knjižničarstvu, je precejšnjo mero svoje zgodovinarske vneme posvetil tudi vsem drugim oblikam kulturnega življenja v nekdanjem Mariboru, saj je splošni kulturni razvoj posameznih socialnih skupin vedno razumel kot kumulativno kopičenje civilizacijskih dosežkov medsebojnega bogatenja različnih družbenih, torej tudi kulturnih dogajanj.

Zapuščina

Vsa ta področja Hartmanovega udejstvovanja in raziskovanja so zastopana v bogati osebni zapuščini, ki jo je Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM) pridobila v Rokopisno zbirko v več valovih, kot arhiv in kot osebno zapuščino.¹⁵

I.

Prvi val predstavlja njegov arhiv, ki ga je Hartman že v času svojega aktivnega delovanja kot ravnatelj UKM in kasneje stalni dnevni obiskovalec domoznanskega oddelka prinašal v knjižnico. Ob tem je treba dodati tudi, da je za ohranjanje pisne kulturne dediščine skrbel tudi tako, da je bil velikokrat posrednik pri pridobivanju rokopisnega gradiva z različnih področij, zlasti gledališča, ali dokumentov, povezanih s knjižnico, za katere je menil, da morajo biti uvrščeni posebej v Rokopisno zbirko in ne postati le del celotnega dokumentarnega gradiva knjižnice. Tako je v Rokopisno zbirko UKM sproti odlagal tudi nekatero gradivo, povezano

13 Hartman je bil urednik *Dialogov* v letih 1966–1968 in revije *Knjižnica* v letih 1974–1979.

14 Hartman, *Maribor skozi stoletja*, str. 677–711.

15 Seznami navedenega gradiva so dostopni na spletni strani knjižnice:
<https://ukm.um.si/rokopisna-zbirka> v: *Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor Ms 301–Ms 600 in Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor Ms 601–850*.

z njegovim ravnateljstvom in zgodovino knjižnice (Ms 544, Ms 568, Ms 683, Ms 723, Ms 727, Ms 732, Ms 733, Ms 759, Ms 781, Ms 830, Ms 831).

Kot pomemben del pisne kulturne dediščine je leta 1966 kot dar prišlo v zbirko gradivo o *Dramatičnem društvu v Mariboru*, in sicer spomini sodelavcev in sodobnikov na Dramatično društvo v letih 1909–1919 (Ms 420, Ms 612, Ms 696), ki jih je zbral Bruno Hartman za svojo poznejšo odlično kulturno-zgodovinsko študijo. Med gledališkim gradivom omenjam tudi gradivo o *Delavskem odru* avtorja Vlada Pipana, ki je bilo po Hartmanovem posredovanju leta 1976 uvrščeno v UKM (Ms 577), ter gradivo *Ljudskega odra Maribor*, ki ga je Hartman pridobil (Ms 586) in kasneje iz njega črpal podatke za svojo študijo.

Obsežna korespondenca iz obdobja 1968–1974, naslovljena na Bruna Hartmana kot ravnatelja Visokošolske in študijske knjižnice ter urednika *Dialogov* v Mariboru, kaže na Hartmanove vsestranske stike s številnimi slovenskimi intelektualci (Ms 458). Hartmanova pisma najdemo tudi v drugih zapuščinah ali rokopisnih enotah. Dopisoval si je na primer s Pavletom Zidarjem (Ms 466, Ms 482). Posredoval je pri pridobivanju različnega rokopisnega gradiva za Rokopisno zbirko UKM, kot na primer gradivo partizanske gledališke skupine iz leta 1943 (Ms 479). Hartman si je ob pridobivanju rokopisnega gradiva, zlasti kadar je bilo darovano, dopisoval z različnimi kulturniki, kot na primer z Bratkom Kreftom (Ms 483) in s Francetom Forstneričem (Ms 509). V njegovi zapuščini so ohranjena pisma iz časa predaje literarne zapuščine Petra Baloha (Ms 520), zapuščina *Dialogov*, ki jih je Bruno Hartman urejal v letih 1967–1968 (Ms 522, Ms 614, Ms 642), dramska besedila Toneta Partljiča (Ms 538) in številčno bogata korespondenca z različnimi korespondenti (Ms 635, Ms 657, Ms 665, Ms 666, Ms 697, Ms 698, Ms 699, Ms 724, Ms 758, Ms 763, Ms 823, Ms 824, Ms 825).

Za knjižnico je Hartman pridobil tudi nekatere rokopise iz 19. stoletja (Ms 563, Kreps) in drugo gradivo (Ms 687, Ms 688, Ms 718, Ms 719, Ms 734, Ms 755, Ms 760, Ms 764, Ms 780, Ms 832, Ms 842). Njegovo prijateljevanje s koroško-slovenskim pisateljem in publicistom Jankom Messnerjem je botrovalo temu, da imamo v zbirki Messnerjeve spise in pisma (Ms 582).

Hartman je zaradi svojega zanimanja za knjižničarstvo pridobival tudi gradivo o mariborskem knjižničarstvu in različnih vrstah knjižnic, kar je rezultiralo v študiji o zgodovini mariborskega knjižničarstva, gradivo pa je ostalo v Rokopisni zbirki UKM. Takšni so na primer gradivo o ljudskih knjižnicah (Ms 606), knjižnici Pedagoške centrale (Ms 627, Ms 629) in knjižnici Delavske zbornice Maribor (Ms 661) ter zapisi o usodi gradiva knjižnice med drugo svetovno vojno (Ms 677).

Hartman je bil tudi pisec različnih utemeljitev za priznanja, nagrade in častne doktorate in te utemeljitve najdemo v Rokopisni zbirki UKM (Ms 620 Sergej Kraigher, Ms 621 Albert Struna, Ms 622 Bratko Kreft, Ms 623 Bratko Kreft, Ms 624 Dušan Moravec, Ms 625 Vincenzo Grasselli).

Hartmanove ostaline najdemo tudi med gradivom Društva slovenskih pisateljev, pododbor Maribor, zlasti vezane na štatensberška srečanja (Ms 701).

II.

Hartmanova zapuščina, ki jo je knjižnica v dveh delih pridobila po njegovi smrti, je obsežna in zajema vsa področja njegovega ustvarjanja. Sorodniki so se odločili, da predajo v UKM tudi njegovo knjižnico, ki smo jo uvrstili v fond UKM. Njegova osebna zapuščina obsega celoten korpus njegovega ustvarjanja in delovanja. Vse, kar je kasneje dobilo končno podobo v objavi, je v zapuščini ohranjeno večinoma v rokopisu v različnih verzijah in s številnimi Hartmanovi mi opombami. Tudi zapuščino urejamo po tematskih področjih Hartmanovega delovanja:

- gledališče; v tem gradivu so številni Hartmanovi prevodi dramskih del, ki v večini niso javno objavljeni;
- knjižničarstvo; tu so ohranjeni teksti o pomenu knjižničarstva, njegovem razvoju, avtomatizaciji ter elaborati o nastajanju nove namenske knjižnične stavbe;
- osnutki, teksti, opombe za kulturnozgodovinske študije;
- biografika – osnutki biografij skupaj z dokumentarnim gradivom in dragocenimi Hartmanovimi rokopisnimi opombami;
- številni govori na različnih prireditvah, odprtjih razstav, slovesih ...;
- korespondenca, vezana na Hartmanovo gledališko delo, ravnateljevanje, uredniško delo ter prijateljske stike.

V zapuščini so tudi priznanja, ki jih je prejel za svoje obsežno delo in ustvarjalnost.

Osebna zapuščina dr. Bruna Hartmana še čaka na natančen popis in ureditev. Tako kot njegova objavljena dela, ki jih je več kot 1000, je zapuščina bogat vir za raziskovanje in ovrednotenje Hartmanovega dela in njegove umestitve v mariborsko in vseslovensko kulturno zgodovino. Že danes pa lahko govorimo o večplastnosti njegovega duhovnega profila.

Osebna zapuščina Bruna Hartmana je uvrščena v Rokopisno zbirko UKM. Z umestitvijo iz zasebne sfere v ustanovo pa je postala javna in dostopna za raziskovanje.

Hartman na predstavitvi zbornika *80 let dr. Bruna Hartmana* v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor leta 2004
(Univerzitetna knjižnica Maribor, Zbirka drobnih tiskov, RZ 4c2 Hartman)

Vsestranskost Hartmanovega delovanja zaokrožuje misel enega izmed njegovih biografov dr. Bernarda Rajha:

»... da Hartmanovo obsežno in raznovrstno delo odlikuje poznavalska natančnost, da je bogato preprejeno z globljimi premisleki o stvareh in njihovem bistvu in da velikokrat nakazuje temelje smeri človekovega razvoja v bodoče.

Do bogatih spoznanj se je Hartman dokopal s temeljnimi analizami minulega, s stvarnimi soočanja s sedanjostjo in svojo neverjetno odprtostjo za novo. Njegov pogled na življenje in družbene pojave je bil celovit in neomajno optimističen.«¹⁶

»Z vsem tem, ne samo z doslej nepreseženim predstavljanjem mariborske kulturne preteklosti, je tudi sam postal del mariborske (kulturne) kronike.«¹⁷

Viri in literatura

Arhivski viri

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor

Rokopisna zbirka, Ms.

Rokopisna zbirka, Hartman Bruno. Zapuščina.

Literatura

Curk, Jože; Hartman, Bruno; Koropec, Jože (ur.). *Maribor skozi stoletja. Razprave I.* Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Hartman, Bruno. *Kultura v Mariboru: gibanja, zvrsti, osebnost.* Maribor: Založba Obzorja, 2001.

Hartman, Bruno. *Univerzitetna knjižnica Maribor.* Ljubljana: Obzorja, 1978. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 88.

Hartman, Bruno. *Zgodovina slovenskega dramskega gledališča v Mariboru do druge svetovne vojne.* Maribor: Založba Obzorja, 1996.

Kurnik Zupanič, Sandra; Stavbar, Vlasta. *Bibliografija dr. Bruna Hartmana.* V: Stavbar, Vlasta (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana.* Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2004, str. 45–144.

Petindvajset let Glazerjevih nagrad. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2011.

Rajh, Bernard. Dr. Bruno Hartman – podoba v profilu. V: *100 let Univerzitetne knjižnice Maribor: 1993–2003: jubilejni zbornik.* Maribor: Univerzitetna knjižnica, 2003, str. 276–293.

Stavbar, Vlasta. *Bibliografija dr. Bruna Hartmana.* Maribor: Univerzitetna knjižnica, 1994.

Vlasta Stavbar (ur.). *80 let dr. Bruna Hartmana.* Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, 2004.

¹⁶ Rajh, Dr. Bruno Hartman – podoba v profilu, str. 293.

¹⁷ Prav tam.

IMENSKO KAZALO

A

Andrzejewski, Jerzy 122, 128
Anouilh, Jean 36, 46, 49, 58, 123, 125, 132
Arrabal, Fernando 123, 128, 132
Avsenak, Branko 116

B

Bajec, Anton 42
Bajt, Drago 122, 133
Baloh, Peter 173
Baran, Ivanka 138
Barthes, Roland 89, 100
Baš, Franjo 171
Battelino Baranovič, Balbina 94
Bauer, Wolfgang 36, 125, 132
Beckett, Samuel 39, 123, 132
Belina, Marjan 44
Benavente, Jacinto 46
Berčič, Branko 111, 119, 122, 153, 155, 159
Bor, Matej 36, 57
Bordon, Rado 75
Borštnik, Ignacij 95
Bračko, Ivan 22
Bratuž, Bogdana 35, 126
Brecht, Bertolt 39, 40, 123
Broz Josip - Tito 156
Brunčko, Boris 35, 51
Büchner, Georg 123, 124

C

Cankar, Ivan 41, 45, 47, 49, 54, 57, 58, 95, 109, 110, 114, 115
Cankar, Izidor 125
Cardenal, Ernesto 109
Celjska, Ana 90
Celjska, Katarina 90
Celjski, Herman 90, 93
Celjski, Friderik 90
Celjski, Ulrik 92
Celjski, rodbina 8, 19, 35, 73, 76, 85, 86, 88–94, 96–99, 112, 119

Creighton, Anthony 50
Cronin, Archibald Joseph 121, 123
Curk, Jože 61, 176

D

Dalmatin, Jurij 114, 115
Danilova, Mira 40
Davidson, Lionel 122
de la Croix, Jean → Lacroix, Jean Yves
Delak, Ferdo 45
Denger, Fred 39, 130
Deseniška, Veronika 90, 93–96
Destovnik, Karel 18, 24, 36
Dickens, Charles 15
Dietrich, Margaret 108, 109
Dolar, Jaro 27, 58, 142
Dolinar, Marjan 60
Domingo, Plácido 122, 130
Dornik, Ivan 138, 157
Dorst, Tankred 123, 132
Drabosnjak → Šuster, Andrej
Držić, Marin 132
Dürrenmatt, Friedrich 50, 58, 123, 132

F

Feydeau, Georges 123
Filipič, France 117
Filipič, Lojze 25, 27, 33, 34, 39, 41, 52, 53
Filo, Breda 138, 139, 146, 148, 154
Finžgar, Fran Saleški 125
Fischer, Otto → Leck Fischer, Otto Peter
Forstnerič, France 117, 153, 173
Forstnerič Hajnšek, Melita 15, 20, 24, 25, 28, 32, 62, 124, 131–133
Franck, Marcel 129, 132
Freitag, Gustav 123, 125, 129, 130, 132
Fridl Jarc, Ignacija 104
Frisch, Max 50
Friš, Darko 153
Frlec, Boris 150
Fugger Germadnik, Rolanda 86, 100
Funtek, Anton 92

G

Gabrič, Aleš, 66, 67, 69, 81
 Gajšek, Risto 20, 22
 Genet, Jean 123, 126, 130
 Gestrin, Ferdo 68
 Glasenčnik, Igor 28
 Glazer, Alenka 117
 Glazer, Janko 111, 112, 117, 138, 140, 143, 170, 171
 Glonar, Joža 78
 Gobec, Radovan 25
 Goethe, Johann Wolfgang 114, 115
 Golar, Cvetko 114
 Golia, Pavel 57
 Golija, Bojan 153
 Gombač, Branko 34, 36–38, 44, 45, 60, 61
 Gorinšek, Danilo 42, 57, 117
 Gorjanc, Robert 15, 28
 Grabnar, Boris 57, 58
 Gradišnik, Fedor 60
 Gradnik, Alojz 18
 Grafenauer, Bogo 66–75, 81
 Grafenauer, Ivan 87, 100
 Grandovec, Helena 152, 159
 Grdina, Igor 86, 100
 Gregorič Stepančič, Marica 92

H

Habe, Hans 121
 Hall, James Norman 122
 Handke, Peter 45
 Hartman, Dragica 13
 Hartman, Ivan 13
 Hartman, Ivana 14
 Hartman, Janko 13, 14
 Hartman, Zinka 153
 Havel, Vaclav 97
 Hemingway, Ernest 121, 123–125, 132
 Herzog, Miran 35, 36, 45–47, 58, 59, 61
 Hieng, Andrej 59
 Hofman, Branko 67–69
 Horváth, Ödön von 123, 132

Hribernik, Milena 140

Hristić, Stevan K. 32

I

Ibsen, Henrik 52, 109
 Ilešič, Fran 114, 115
 Ingolič, Anton 69, 70, 75, 114, 115
 Inkret, Andrej 45, 76, 88, 100

J

Jakopin, France 24
 Jakopin, Primož 148
 Jamnik, France 39, 40
 Jan, Slavko 27, 38, 41
 Jančar, Drago 68, 69, 71, 76, 77, 81
 Jančič, Jovita 24
 Janko Jenčič, Angela 35, 51, 126
 Japelj, Mirko 35, 51, 56
 Javornik, Marjan 24
 Jenko, Simon 36, 54
 Jesenko, Primož 34, 61, 126, 133
 Jesenšek, Marko 72
 Jezernik, Aleksander 22, 28
 Jezernik, Karel 16, 18, 20, 22, 28
 Jogan, Savin 68, 69
 Jurčič, Josip 53, 54, 92, 94–96, 98
 Juvan, Marko 88, 100
 Juvan, Vida 126

K

Kades, Hans 121
 Kajuh → Destovnik, Karel
 Kamenik, Ignac 52, 53, 57, 117
 Kantušer, Jože 16, 20
 Karba, Josip 17
 Kavčič, Maks 33
 Kermauner, Taras 96, 97, 100
 Kernc, Eleonora 18
 Kersnik, Janko 54
 Kert, Zlata 139, 146
 Kette, Dragotin 95
 Kidrič, France 114, 115

Kilgour, Frederic Gridley 144
Kislinger, Juro 36, 46, 51, 56–58
Klasinc, Janez 44
Kleindienst, Katja 71, 79, 81
Klipšteter, Tomaž 29
Klopčič, Mile 36
Kmecl, Matjaž 92, 100, 118, 119
Koblar, France 66, 74, 92, 100
Kocmut, Branko 145
Kočevar, Boris 35
Kočevar, Ferdo 93
Kokalj, Viktor 93
Kokole, Jože 148
Kolenc, Anton 17
Koncilija, Zofka 154
Koropec, Jože 61, 176
Korun, Mile 27, 39, 45
Kos, Stanislav 138, 143, 146, 157
Kosi, Marjan 145
Kosovel, Srečko 36
Košar, Jože 117, 125
Kovačič, Franc 170, 171
Kozak, Ferdo 108, 109
Kozak, Primož 34, 114
Krajncič, Ivan 59, 63
Kralj, Elvira 27, 39
Kralj, Lado 45, 126
Kralj, Niko 21
Kramar, Bogdan 20
Kramar, Gabrijel 20
Kranjc, Mojca 61
Kravos, Marko 72
Kreft, Bratko 54, 57, 93–96, 98, 109, 112, 116, 173
Križaj, Franci 126
Križman, Alojz 150
Križman, Mirko 117
Krléža, Miroslav 32, 58
Kroller, Franz 145, 151
Krošl, Aleksander 60
Krošl, Marjanca 60
Kuhar, Lovro – Prežihov Voranc 54, 57
Kunst, Alojzij 14

Kurnik Zupanič, Sandra 26, 29, 104, 113, 119, 120, 123, 124, 133, 153, 168, 176

L

Lacroix, Jean Yves 128
Lah, Andrijan 88, 100
Lampret, Igor 34
Lawler, Ray 46
Leben, Stanko 129
Leck Fischer, Otto Peter 46, 49
Legat, Dunja 158, 161
Leonova, Tina → Skrbinšek, Leontina
Levar, Ančka 40
Levec, Peter 108, 109
Levstik, Fran 38, 54, 57
Levstik, Vera 15, 128
Levstik, Vladimir 15, 110–113, 117, 119
Lhotka, Fran 32
Linhart, Anton Tomaž 109
Lobnik, Manica 117
Lücke, Hans K. 86, 100
Lücke, Susanne 86, 100

M

Majcen, Franček 140
Mahnert, Ludwig 116
Mahnič, Joža 71, 72, 79
Mahnič, Mirko 34, 63
Maister, Rudolf 14, 19, 114, 115, 117, 152, 171
Malešič, Matija 153
Marija Vera (roj. ime Franziska Xaveria Maria Eppich) 32
Martelanc, Tomo 148
May, Karl 18, 128
Melavc, Dane 147, 148
Meletinsky, Eleazar 86, 100
Menart, Janez 114
Merkù, Pavle 72
Messner, Janko 24, 109–112, 173
Mevlja, Dušan 44, 46, 58, 62, 117
Mikeln, Miloš 54, 57–59, 117
Miklič, Rado 93

Miklošič, Fran 170
 Miller, Arthur 58
 Minatti, Ivan 24, 36
 Mlakar, Boris 78
 Mlakar, Pia 32
 Mlakar, Pino 32
 Mlinarič, Maja 153
 Mlinarič, Jože 153
 Moder, Janko 128
 Mrožek, Sławomir 58, 123, 128
 Muhič, Milena 126
 Murn, Josip 95

N

Nablocka Marija 32
 Nordhoff, Charles 122
 Novačan, Anton 18, 26, 32, 70, 73–76,
 81, 90, 93–96, 110–113, 117, 119
 Novačan, Josipina 75
 Novković, Milica 123, 132
 Nušić, Branislav 32

O

Obrenović, Aleksandar 58
 O'Casey, Sean 123, 132
 O'Neill, Eugene 50, 51, 132
 Osborne, John 50, 58

P

Parin, Paul 77
 Partljič, Tone 28, 29, 63, 117, 153, 173
 Pauko, Franci 153
 Peček, Bojan 41
 Pekonig, Josef Friedrich 117
 Pelikan, Josip 16
 Petermanec, Zdenka 158, 161
 Petje, Anton 35
 Pipan, Vlado 173
 Pivec, Vinko 93
 Podbevšek, Milena 140
 Pogačnik, Jože 72, 87, 88, 100
 Požauk, Jože 139
 Premzl, Vili 144

Prešeren, France 32, 36, 54, 88, 114
 Prežihov Voranc → Kuhar, Lovro
 Pugelj, Breda 35, 43, 44, 61
 Pušnik, Franc 138, 139

R

Rabadan, Vojmil 43, 44, 50
 Raglan, Fitzroy Richard Somerset 88,
 100
 Rajh, Bernard 24, 29, 72, 101–103, 106,
 112, 119, 120, 150, 158, 161, 166, 168,
 171, 175, 176
 Rajhman, Jože 170
 Rakuša, Ciril 17
 Rauber, Rado 62
 Ravnjak, Vili 58, 61
 Reberšek, Pavla 146
 Rebula, Alojz 70
 Rehar, Radivoj 117
 Reinitzer, Sigrid 153
 Remarque, Erich Maria 121
 Remec, Miha 54–58, 117
 Ribičič, Mitja 67, 68, 70
 Rozman, Smiljan 117
 Rudolf, Branko 43, 114, 115, 118
 Rudolf, Franček 93, 94, 96–99
 Rustja, Adrijan 62

S

Sancin, Mario 20
 Sapač, Irena 153, 158, 161
 Schiller, Friedrich 108, 109
 Schneider, Matija 92
 Seljak, Tomaž 148
 Shakespeare, William 93
 Shaw, Bernard 127, 128
 Simončič, Vlastja
 Sirk, Albert 14
 Skrbinšek, Leontina 41, 46
 Skrbinšek, Vladimir 41, 42, 45, 46, 58
 Smole, Dominik 55, 57, 58, 88, 100, 114
 Sofoklej 50, 55
 Sovič, Boris 153

Sovrè, Anton 78
Sovre, Mitja 24
Stavbar, Vlasta 26, 29, 113, 119, 120, 123,
124, 133, 153, 158, 161, 168, 176
Štefanovski, Goran 123, 132
Stopar, Ivan 14
Strnad, Slavko 39
Strossmayer, Josip Juraj 18
Suhodolčan, Leopold 118
Sušnik, Franc 118, 170
Swinarski, Artur Marya 58

Š

Šanda, Dragan 92
Šegula, Josip 28, 42, 59
Šehović, Feđa 127, 132, 133
Šetinc, Lenart 153
Šipek, Ivana → Hartman, Ivana
Šircelj, Martina 148
Škerl, Ada 24
Škilan, Jožko 140
Škof, Janez 60
Šnuderl, Makso 109
Šoštarič Zinka 28
Šrimpf, Franc 108, 109, 118
Špindler, Dušan 138, 143
Štih, Peter 81
Štruc, Janko 13, 29
Šuster, Andrej - Drabosnjak 37, 38, 123,
132
Švajncer, Janez 118
Švara, Danilo 93

T

Tavčar, Ivan 54
Teply, Bogo 138, 145, 157
Tomažič, Jože 93
Torkar, Igor 57, 58
Tory, Iztok 45, 126
Tovornik, Arnold 51, 56
Trinkhaus, Vinko 94
Trstenjak, Davorin 118
Trubar, Primož 114, 116

Turkuš, Jovan Anton 92
Tutorov, Milan 58

U

Urbanija, Jože 153, 161
Urquhart, D. J. 142

V

Veronika → Deseniška, Veronika
Vičar, Franjo 35
Višnjevski, Vsevolod Vitaljevič 123, 128,
130
Vipotnik, Cene 36
Vitrac, Roger 123, 124
Vodopivec, Peter 95, 100
Vodovnik, Jurij 116
Voje, Ignacij 78, 81
Vokač, Zlata 116
Vombergar, Joža 118
Vrabl, Alenka 152
Vrančič, Radojka 126, 129
Vrečar, Rajko 93
Vurnik, France 36, 40, 61, 125, 126, 133

W

Weber, Miro 60
Weinhandl, Margarete 116
Wells, Robin 89, 100
Williams, Tennessee 49
Wolf, Thomas Clayton 122

Z

Zadravec, Franc 73, 74, 103
Zajc, Dane 114
Zdolšek, Herman 20, 22
Zdovc, Mirko 145, 152
Zidar, Pavle 173
Zlobec, Ciril 24
Zor, Janez 24
Zorko, Zinka 72
Zuckmayer, Carl 123, 132
Zupanek, Branko 20

Zwitter, Fran 73

Zwitter, Žiga 81

Ž

Žegar, Matija 118

Žmavc, Jože 61

Žnideršič, Martin 155, 161

Župančič, Oton 45, 54, 78, 93–96, 98,
111, 112, 114, 115

O AVTORICAH IN AVTORJIH

Bojan Cvelfar, dr. zgodovine, vodja Oddelka za družbene dejavnosti,
Mestna občina Celje, Trg celjskih knezov 9, 3000 Celje, bojan.cvelfar@celje.si

Nino Flisar, prof. slovenščine in sociologije, bibliotekar, Univerza v
Mariboru, Univerzitetna knjižnica, Center za domoznanstvo in posebne
zbirke, Gospejna 10, 2000 Maribor, nino.flisar1@um.si

Ignacija Fridl Jarc, dr. filozofije in dipl. komparativistka, tajnica-urednica
Slovenske matice, Kongresni trg 8, 1000 Ljubljana, docentka in visokošolska
predavateljica na Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove univerze,
vodstvo@slovenska-matica.si

Aleš Gabrič, dr. zgodovine, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo
zgodovino, Privoz 11, 1000 Ljubljana, predsednik Slovenske matice,
ales.gabric@inz.si

Denis Poniz, dr. literarnih ved, pisatelj in literarni zgodovinar, redni
univerzitetni profesor na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo
Univerze v Ljubljani, v pokoju, denis.poniz@guest.arnes.si

Bernard Rajh, dr., izredni univerzitetni profesor (za slovenski jezik)
Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, v pokoju, ravnatelj Univerzitetne
knjižnice Maribor (1989–1994), majda.rajh@gmail.com

Tea Rogelj, mag., muzejska svetnica, Slovenski gledališki inštitut, Mestni trg
17, 1000 Ljubljana, tea.rogelj@slogi.si

Irena Sapač, dr. bibliotekarstva, docentka, bibliotekarska svetovalka,
ravnateljica Univerzitetne knjižnice Maribor, v pokoju,
sapac.irena@gmail.com

Vlasta Stavbar, dr. zgodovine, bibliotekarska višja svetnica, Univerza
v Mariboru, Univerzitetna knjižnica, Center za domoznanstvo in posebne
zbirke, Gospejna 10, 2000 Maribor, vlasta.stavbar@um.si

Bojan Cvelfar
Nino Flisar
Ignacija Fridl Jarc
Aleš Gabrič
Denis Poniž
Bernard Rajh
Tea Rogelj
Irena Sapač
Vlasta Stavbar

SLOVENSKA MATICA

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor